

Un var, yağ var, şeker var...

**Kayıt dışı ekonomiye,
kayıtsız kalmaya ne kadar
devam edeceğiz?**

Görüş

Şubat 2011 - 15 TL KDV Dahil

66

10

Mustafa Uysal
**KAYITDIŞILIK:
NASIL BAŞARIRIZ?**

14

Kamer Karakurum-
Özdemir
**KAYITDIŞI EKONOMİ:
NEDENLER, SONUÇLAR,
POLİTİKALAR**

30

Hilal Atıcı (Greenpeace)
**İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ:
BUGÜNÜN KRİZİ,
YARININ FIRSATI**

42

Ömer Madra
**ESKİ BİR BİLİM KURGU
FİLMİ GİBİ**

46

Umut Oran
**YENİ CHP EKONOMİYE
NASIL BAKIYOR?**

54

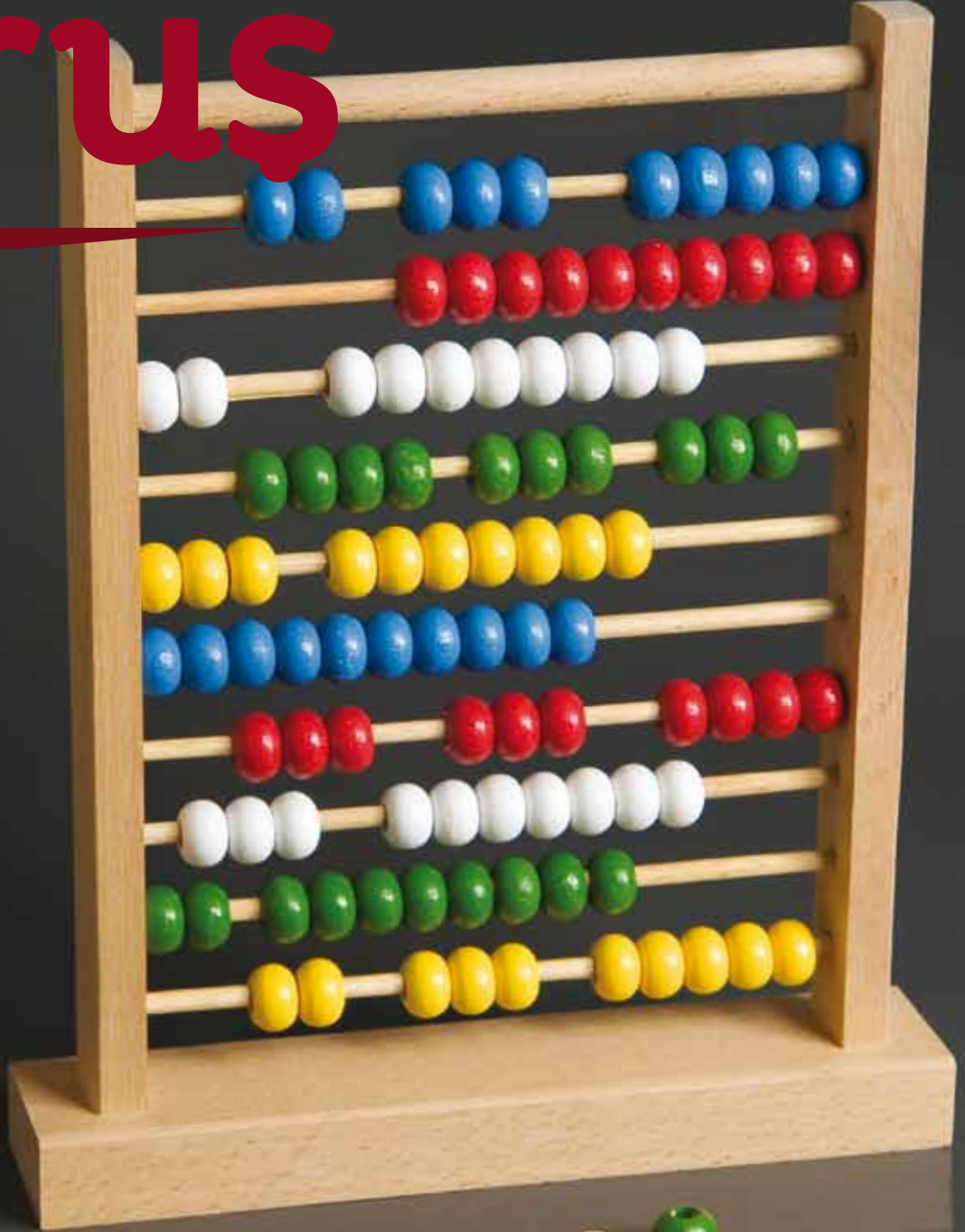
Ayşe Buğra
**BİR POLİTİKA SORUNU
OLARAK YOKSULLUK
VE CHP**

58

Cinzia Alcidi - Daniel Gros
**"ULUSLARARASI PARA
SİSTEMSİZLİĞİ" VE EURO**

63

Sabiha Senyücel
Gündoğar
**BU TÜRKİYE DIŞ
POLİTİKASININ
YÜZYILI OLABİLİR Mİ?**

Zafer Ali Yavan
TUSIAD Genel Sekreteri

BİR YILI GERİDE BIRAKIRKEN

Elinizde tuttuğunuz bu 66. sayı ile birlikte, iki ayda bir yayınlanan Görüş dergimizin yeniden yayın hayatına başlamasının ardından, ilk bir yıllık döngüyü geride bırakmış oluyoruz. Hatırlatmak gerekirse, bundan önceki kapaklarımız, “Anayasa değişse de siyaset değişmeyecek”, “Ekonomi: Resim herkes için aynı değil”, “Sarkaç doğruya kayıyor”, “Bize yeni bir Anayasa gerekli” ve “3. Dünya Savaşı ekonomide mi çıkacak” başlıklarını taşıyordu. Bu sayıyla birlikte bir yılı geride bırakırken, sunduğumuz içerikle sizleri tatmin edebilmiş olmayı umuyoruz.

Bu sayımızda “Kayıt Dışı Ekonomi”yi kapağımıza taşıdık. Ekonomide verimliliği düşüren, kaynakların dağılımını olumsuz etkileyen, teknolojiye ve nitelikli elemana erişimi kısıtlayan, ihracat potansiyelini tam kullanmaya engel olan, ölçek ekonomisinin avantajını kullanmayı engelleyen kayıt dışının, aynı zamanda ahlaki bir sorun ve gelişmişliğin ölçütü olması da söz konusu. Bugüne kadar bu konuda sağlanan ilerlemeler yavaş oldu. Bunun birçok nedeni var. Buna karşılık çözüm yolları hep belli noktalarda kesişiyor. *Mustafa Uysal, Kamer Karakurum-Özdemir, Ümit İzmen, Seda Ateş ve Erkan Karaarslan*’ın yazılarıyla konuya çok yönlü bir şekilde yaklaşmaya çalıştık.

Dosya konumuzu oluşturan “İklim Değişikliği” önümüzdeki dönemin önemli küresel tartışma alanlarından biri. Türkiye bu konuya bugüne kadar bazı rezervlerle yaklaştı. Ancak bu rezervli tutumun sürdürülebilir olmadığı görülüyor. Öte yandan, Cancun Zirvesi ile birlikte ortaya çıkan yeni yaklaşımlar, Türkiye için bir “fırsat penceresi”ni de aralıyor. Burada hükümete, iş dünyasına ve topluma düşen görevler var. *Hilal Atıcı, Sinan Ülgen ve Gediz S.Kaya*, gelişmeleri izlememizi sağlayacak bilgilendirmeleri yaparken yeni perspektifleri de tartışmaya açıyorlar. Geleceğimizi tehdit eden iklim değişikliği gibi bir gelişmenin karşısında yeterince hassas olmadığımız ortada. Ömer Madra da bu hassasiyeti sağlamak için toplum baskısını harekete

geçirmek gerektiğini ortaya koyan bir yaklaşımla konuya katkıda bulunuyor.

CHP’de yaşanan değişikliklerin kadrolar seviyesinde mi kaldığı, değişim rüzgarının düşünce planına yansıyan yönlerinin olup olmadığı, en çok tartışılan güncel konulardan biri. Bu tartışmalara ışık tutmak amacıyla *Genel Başkan Yardımcısı Umut Oran* sizler için CHP’nin ekonomi politikalarını içeriden bir bakışla değerlendirdi. *Prof. Ayşe Buğra* ise CHP’nin sosyal politikalarını dışarıdan bir bakışla irdeledi. Her iki konu da bir süre daha güncelliğini koruyacağı benziyor.

Geçen sayımızda ele aldığımız kur savaşları, bu sayımızda Euro penceresinden değerlendiriliyor. Brüksel’deki Avrupa Politikaları Araştırma Merkezi’den (CEPS) *Cinzia Alcidi - Daniel Gros* Euro bölgesindeki krizin çözülmemesi halinde Euro’nun dolara alternatif olma özelliğini yitireceğini dile getiriyorlar.

Sabiha Senyücel Gündoğar bize Türkiye’nin dış politikasının 2011’deki muhtemel seyrini analiz etti. Bunun önemli bir parçası olan Afrika politikasını ise, *Doç. Sedat Aybar ve İman Hashim*’in yazılarıyla, Afrika’nın kendi dinamiklerini de dikkate alacak şekilde ilginize sunduk. Bu yazılardan da anlaşılacağı gibi, Kuzey Afrika’nın farklı karakteri nedeniyle ayrı değerlendirilmesi gerekiyor. Yaşanan siyasi çalkantılar durulduğunda buna da eğilmek gerekecek.

Kültür-Sanat sayfalarımızda Anna Turay’ın kaleminden Bayburt’ta hayata geçirilen ilginç bir projeyi dikkatinize sunuyoruz. Bu, “sanatla iç içe bir yöresel kalkınma projesi.” Kitap Sayfamızda ise *Cemal Yardımcı* sizleri, “Kapitalizm 4.0”da kriz sonrasına farklı bir açıdan bakan Anatole Kaletsky ile tanıştırıyor.

Keyifli okumalar dileyiyle...

Arkas Acenteleri Arkas Ofisleri

Romalılardan sonra, bizim için de...

**mare
nostrum***
*(bizim deniz)

Akdeniz ve Karadeniz’de
16 ülke, 45 ofis ve acentelerimizle;
hizmetinizdeyiz.

ARKAS
www.arkas.com.tr

Görüş

Şubat 2011

66

TÜSİAD adına sahibi:
Nazlı Ümit Boyner

Genel Yayın Yönetmeni ve
Sorumlu Müdür:
Zafer Ali Yavan

Yayın Danışmanı:
Cengiz Turhan

Yazı Kurulu:
Mensur Akgün,
Ferhat Boratav, Ümit İzmen,
Başak Solmaz,
Cengiz Turhan, Zafer Yavan

Görsel Yönetmen:
Ercan Armutçu

Çizgiler:
Bora Özen

Grafik Tasarım ve Uygulama:
Arjans

Baskı:
Bilgi Promosyon Grafik Matbaacılık

Yapım:
Grup 7 İletişim Danışmanlığı
gorus@grup7.com.tr

Reklam:
Başak Solmaz
Tel: (0212) 249 19 29

Abone:
Burcu Orhan
borhan@tusiad.org

Yönetim Yeri:
TÜSİAD - Meşrutiyet Caddesi 46,
Tepebaşı 34420 İstanbul
Tel: 0212-2491929

Görüş'te yayınlanan tüm yazılar,
açıkça metinde belirtilmedikçe
kuruluşun resmi görüşünü yansıtmaz.

İmzalı yazılarda belirtilen görüşler
sadece yazarların düşüncelerini
ifade eder.

Editörün Notu

1 Bir Yılı Geride Bırakırken

Zafer Ali Yavan

Konjonktür

4 İstikrar Arayan Ekonomi'den Yönünü Arayan Ekonomiye

Ümit İzmen

Başkan'ın Görüş'ü

8 Kayıtdışı Ekonomi İle İlgili Sormadığımız Sorular Var...

Ümit Boyner

Kapak

10 Kayıtdışılık: Nasıl Başarırsınız?

Mustafa Uysal

14 Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi: Nedenler, Sonuçlar, Politikalar

Kamer Karakurum-Özdemir

18 Görünmeyen Kayıtdışının Anlatılmayan Hikayesi

Ümit İzmen

22 Kayıtdışı Ekonomide Bankacılık Sektörünün Rolü

Seda Ateş

25 Kayıt Dışı İstihdamın Çözümünün Önündeki En Önemli Engel: Kendi İradeleri İle Kayıt Dışında Çalışanlar

Erkan Karaarslan

Dosya

30 Türkiye İklim Değişikliği İle Mücadelenin Hangi Aşamasında? Bugünün Krizi, Yarının Fırsatı

Hilal Atıcı

34 Düşük Karbonlu Ekonomiye Geçiş Hızlandırmak İçin Türkiye Ne Yapmalı ?

Sinan Ülgen

Dosya

38 Küresel İklim Değişikliği Müzakerelerinde Türkiye'nin Pozisyonu İklim Finansmanında Yeni Fırsatlar

Gediz S. Kaya

42 İklim Değişikliği ve Bizler: Neredeyiz, Nereye Gidiyoruz? Eski Bir Bilim Kurgu Filmi Gibi

Ömer Madra

Güncel

46 Yeni CHP Dünya ve Türkiye Ekonomisine Nasıl Bakıyor?

Umut Oran

54 Bir Politika Sorunu Olarak Yoksulluk ve Cumhuriyet Halk Partisi

Ayşe Buğra

Dünya

58 Geleceğin "Uluslararası Para Sistemsizliği" ve Euro

Cinzia Alcidi - Daniel Gros

Türkiye - Dünya

63 Bu Türkiye Dış Politikasının Yüzyılı Olabilir mi?

Sabiha Senyücel Gündoğar

66 Küresel Kriz ve Paylaşılamayan Kıta Afrika

Doç. Dr. Sedat Aybar

72 Türkiye ve Afrika: Tarihleri ve Gelecekleri

İman Hashim

Kültür - Sanat

76 Sanatla İç İçe Bir Yöresel Kalkınma Projesi Tezgâhta Dokunan Gelecek

Anna Turay

Kitap

79 Kapitalizm 4.0

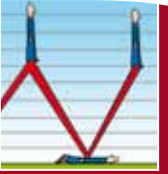
Cemal Yardımcı

10

14

22

25

30

34

38

46

72

İSTİKRAR ARAYAN EKONOMİDEN YÖNÜNÜ ARAYAN EKONOMİYE

Dr. Ümit İzmen

Boğaziçi Üniversitesi

Türkiye ekonomisinin tarihinde önemli dönüm noktaları var. Her biri yaklaşık 10-20 yıl süren dönemleri ayıran genellikle krizler oluyor. Ekonomik yapıdaki sorunlar tıkanma noktasına gelince bir kriz çıkıyor ve krizi yaratan koşulları ortadan kaldırmak üzere atılan adımlar yeni bir dönemi başlatıyor. 1958, 1980, 2001 krizleri ve cevaben uygulanan ekonomik programlar da olduğu gibi.

Türkiye ekonomisi son krizi 2008 küresel resesyona bağlı olarak yaşadı. Bu krizden sonra da Türkiye ekonomisinde yeni bir dönemin eşiğinde. Yeni dönemi başlatan kriz karşısında izlenen ekonomi politikaları kadar, hazırlıkları kriz öncesindeki yıllara kadar inen Türk Ticaret Kanunu, Borçlar Kanunu, Sanayi Stratejisi gibi bazı yapısal reform adımları.

Ancak bu dönüm noktasının diğerlerinden önemli bir farkı var. Bundan önceki krizlerin tamamında, IMF'nin desteğiyle bir istikrar programı uygulanırdı. Amaç bir anda göklere fırlayan enflasyonu, kurları ve faizleri yeniden makul seviyelere çekmek, kısalan öngörü ufku uzatmak, kesifleşen belirsizliği azaltmak olurdu. Bu programların amacı istikrarı tesis etmekte.

Bu kez amaç aynı değil. Çünkü ekonomide geçmişte yaşandığı gibi bir istikrarsızlık yok. Bu sefer sorun daha çok büyüme sürecinin doğru yönetilmesi olacak. İç ve dış talebin dengelenmesi, ekonomideki ısınmanın kontrol altında tutulması ve büyümenin sadece bugün değil yarın da güçlü olması gerekecek. Enflasyon, faiz, kur gibi fiyatların istikrarı değil, ekonominin temel dengelerinin, cari işlemler dengesi, kamu dengesi ve yatırım tasarruf dengesinin uyumu amaçlanacak.

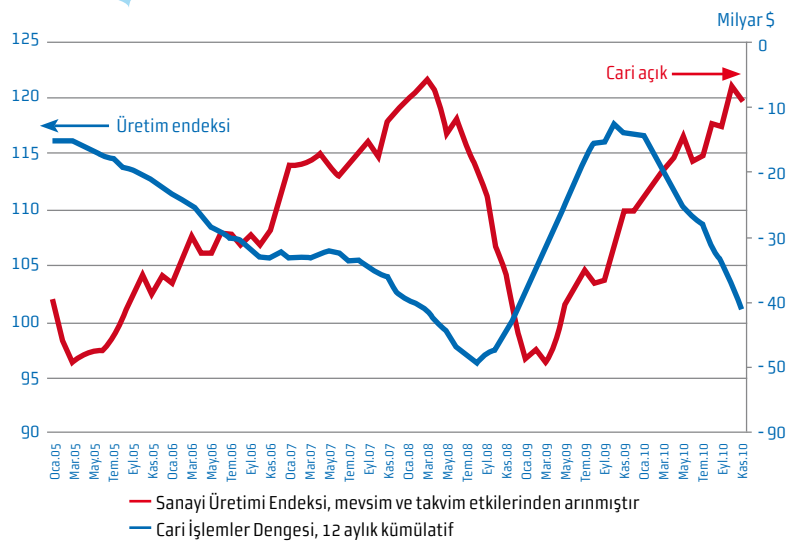
Ekonomide aşırı ısınma mı?

Beklentiler 2010'un ikinci yarısında üretim artışının hız kesmesi doğrultusunda idi. Büyüme

hızı bu dönemde bir ölçüde yavaşlamışsa da, bu yavaşlama daha çok dış talepten kaynaklandı; buna karşılık yurtiçi talep canlılığını korudu. Canlı yurtiçi taleple birlikte sanayi üretim endeksi hızla artmaya devam etti. Bir önceki yıla göre büyüme hızı yılın ikinci yarısında da %10 civarında seyretti. Takvim ve mevsim etkilerinden arındırılmış endeks de benzeri biçimde geçen seneye oranla ortalama artış hızı %10'u aştı. Kapasite kullanım oranları ve sipariş verileri, yılın son çeyreğinde sanayi üretimindeki artışın üçüncü çeyreğe kıyasla hızlandığına işaret ediyor.

Sanayi üretimindeki hızlı artış, üretimin ithalata bağımlı yapısı nedeniyle ithalatın ve cari işlemler açığının da hızla artmasına yol açtı. Yılın ikinci yarısında, ithalatın ortalama artış hızı %28'e yükselirken, ihracatın ortalama artış hızı ise %6.8'e kadar geriledi ve ihracatın ithalatı karşılama oranı %55'e düştü. Dış ticaret açığındaki bu süratli bozulmayla birlikte 12 aylık kümülatif cari işlemler açığı 45 milyar dolara yükseldi. Cari açık kriz etkileri ortaya çıkmadan önce 2008'in ağustos ayında 49 milyar dolara ulaşmıştı.

GRAFİK 1 ÜRETİM VE CARİ AÇIK

Üretimdeki artış ve ithalattaki yükselmenin gerisinde, yurtiçi tüketim talebindeki hızlı artış var. Faiz oranlarının tarihsel olarak düşük seviyelerde olması, tüketici kredilerini hızlandırdı. Konut kredilerinde yıllık artış hızı %30'u aşarken, taşıt kredilerindeki ise %30'a yaklaşarak kriz öncesi seviyelerin de üstüne çıktı. Sadece tüketici kredileri değil, ticari kredilerde de %30'lar civarında dolaşan hızlı bir artış görüldü. Ekonominin büyüklüğüne kıyasla, kredi hacmindeki artış, kriz öncesi seviyelerinin üstüne çıkmış oldu.

Kredi hacmindeki kontrolsüz artış, tüm finansal krizlerin arkasındaki temel nedendir. Bu yüzden, Türkiye ekonomisinde de, güçlü yurtiçi tüketim talebi, aşırı değerlenen TL, hızla bozulan cari işlemler açığı, cari açığın esas olarak portföy yatırımları ile finanse ediliyor olması, geleceğe ilişkin risk oluşturma potansiyeli taşır. Bu nedenle bu risklerin kontrol altında tutulması şarttır.

Ekonomideki ısınma belirtilerine karşın enflasyonda bir hızlanma görülüyor. Tam tersine %6.5'e kadar gerileyen enflasyonun, daha sonra bir miktar yükselecek olsa da, 2011'in ilk aylarında %5'in altına düşmesi sürpriz olmayacak.

Dünya ekonomisinde gelişmiş ülkelerde büyüme sürecinin yavaş ilerlemesi, AB'yi saran kamu borç krizi ve finansal sistemdeki sorunlar, gelişmiş ülkelerin krizle mücadele çerçevesinde ek parasal önlemler finansal akımları geliştirmekte olan ülkelere yönlendirdi. Yüklü sermaye girişleri

Türkiye ekonomisinde, güçlü yurtiçi tüketim talebi, aşırı değerlenen TL, hızla bozulan cari işlemler açığı, cari açığın esas olarak portföy yatırımları ile finanse ediliyor olması, geleceğe ilişkin risk oluşturma potansiyeli taşır. Kurlardaki değerlenmeye bazı ülkeler sermaye çıkışını vergilendirerek müdahale ederken, Merkez Bankası farklı bir yol tercih etti. Politika faizlerini aşağı çekerken, zorunlu karşılıklar ve likidite yönetimi ile kredi koşullarını sıkılaştırmayı ve vadelerin uzatılmasını hedefledi.

Türkiye dahil bir çok ülkede kurların son aylara kadar hızla değerlenmesine yol açtı. Kurdaki değerlenme, ihracatın rekabet gücünü olumsuz etkilerken ithal ürünleri ucuzlatarak dış ticaret açığındaki bozulmayı şiddetlendirdi.

Merkez Bankası'ndan yenilikçi müdahale

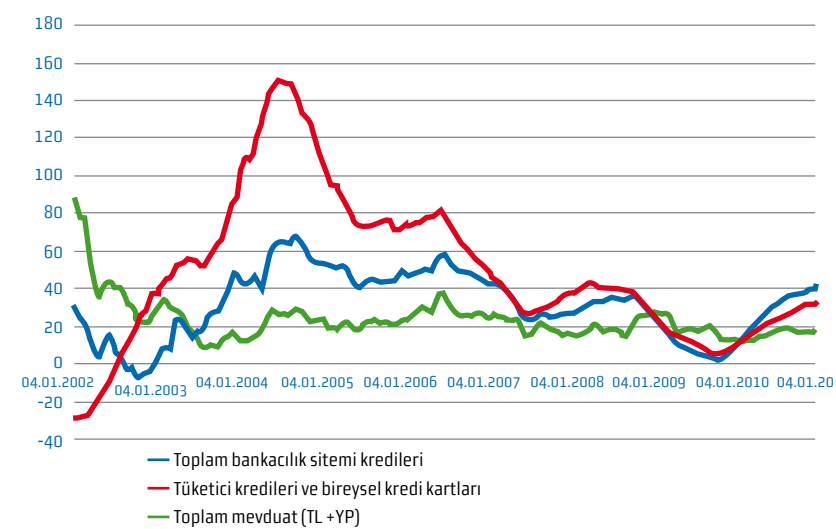
Kurlardaki değerlenmeye bazı ülkeler sermaye çıkışını vergilendirerek müdahale ederken, Merkez Bankası farklı bir yol tercih etti. Politika faizlerini artırmanın talebi soğutucu etkisine karşılık, yurtiçine sermaye akışını daha cazip hale getirmesi ve böylece TL'deki değerlenmenin ve cari açığındaki bozulmanın güçlenerek devam etmesi riskinden yola çıkarak, şimdye kadar pek fazla denenmemiş bir politika bileşenini tercih etti. Politika faizlerini aşağı çekerken, zorunlu karşılıklar ve likidite yönetimi ile kredi koşullarını sıkılaştırmayı ve vadelerin uzatılmasını hedefledi.

Merkez Bankasının uygulamaya koyduğu bu politikanın, enflasyonda bir ivmelenmeye yol açmadan TL'deki değerlenmeyi

GRAFİK 2

KREDİ VE MEVDUAT GELİŞMELERİ

(haftalık, 12 aylık % değişim, 4 haftalık hareketli ortalama)

Birçok ülkede kamu açıkları ve kamu borç göstergeleri bozulmuş durumda. Bu ülkeler, mali disiplini yeniden tesis edebilmek için muhtemelen vergileri yukarı çekecekler. Mali disiplini sürdüren bir Türkiye, diğer ülkelerin vergi artırdığı ortamda vergi oranlarının düşüklüğü ile de avantaj yakalayacak.

engellemede, cari açıktaki bozulmayı sınırlandırmakta ve yurtdışı kredi artış hızını yavaşlatmakta ne ölçüde başarılı olacağı önümüzdeki günlerde görülecek. Ancak bu politika çerçevesinin önemli bir başarı koşulu mali disiplinin devam ettirilmesi. Bütçe dengesinin Aralık ayında yüksek oranda açık vermiş olmasına rağmen, 2010 yılında bütçe açığı 39.6 milyar ile 50 milyar hedefinin çok altında kaldı.

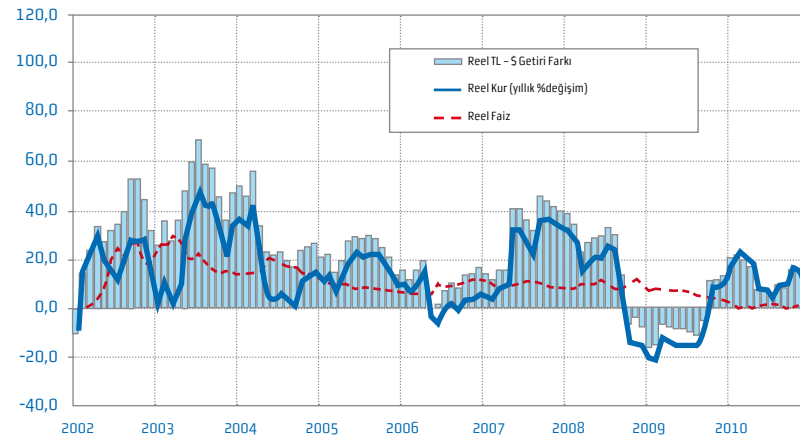
Ekonomide yeni bir arkaplan

Türkiye'nin yakın tarihinde ekonomik istikrarın bu kadar güçlü olduğu bir dönem yok. Politika faiz oranının %6.25'e kadar gerilemesi, üretim ve yatırımlar için son derece elverişli bir ortam sağlıyor. Üstelik bu olumlu makroekonomik ortam, şimdi hukuki çerçevedeki iyileştirmelerle de destekleniyor. Uzun yıllardır sürüncemede kalmış olan Türk Ticaret Kanunu ve Borçlar Kanunun yasalasması, iş ve yatırım ortamının uluslararası standartlara kavuşturulmasını sağlayacak. Böylece Türkiye'de şirketler kesiminin kurumsallaşması hızlanırken, teknoloji ve bilişimden yararlanmak yaygınlaşacak, şeffaflıkla beraber kayıtdışı ekonomiyi mücadelede önemli bir mesafe alınacak.

Bu dönemde kullanılabilecek bir başka avantaj da vergi sisteminin üretimi ve yatırımlar için daha elverişli hale getirilmesi. AB ülkeleri başta olmak üzere birçok ülkede kamu açıkları ve kamu borç göstergeleri tolere edilebilir sınırların üzerinde bozulmuş durumda. Bu ülkeler, mali disiplini yeniden tesis edebilmek için muhtemelen vergi oranlarını yukarı çekmek durumunda kalacaklar. Mali disiplini sürdüren bir Türkiye, tüm diğer ülkelerin vergi artışına gittiği bir ortamda vergi oranlarının düşüklüğü ile de avantaj yakalayacak.

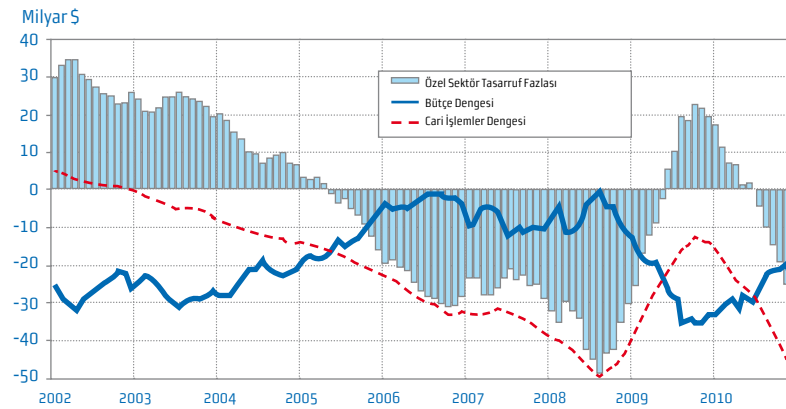
Sonuç olarak, makroekonomik istikrarı sağlamış olan Türkiye, üretime dayalı bir büyüme yoluna girmek üzere. Ekonominin genel çerçevesinde bu hazırlıklar yapılıyor olsa da, üretimin yapısı ve istihdam piyasasındaki sorunlar nedeniyle bu süreç kolay ve kendiliğinden olmayacak.

GRAFİK 3 REEL GETİRİ

Kaynak TCMB, İMKB, TÜİK, DPT verilerinden alınmıştır.

GRAFİK 4 YATIRIM - TASARRUF DENGESİ* (12 Aylık Kümülatif)

(*) Özel Sektör Net Tasarruf göstergesi Konsolide Bütçe Açığı ve Cari İşlemler Dengesi verilerinin toplamı olarak hesaplanmıştır. Kaynak TCMB, Hazine

INTERNATIONAL HOSPITAL

ORGAN

NAKLİ

MERKEZİMİZ

HİZMETİNİZDE

PROF. DR. ALİHAN GÜRKAN
BAŞKANLIĞINDA
ULUSLARARASI DENEYİME
SAHİP UZMAN EKİP

SGK
SOSYAL GÜVENLİK KURUMU
MENSUPLARINDAN
FARK ÜCRETİ
ALINMIYOR

- Vericilerden laparoskopik (kapalı) yöntemle, kesi olmadan böbrek çıkarma
- İleri teknolojiyle donatılmış ameliyathane, laboratuvar ve yoğun bakım ünitesi
- Alıcıya 1 haftada, vericiye 1 gün içinde taburcu olma olanağı
- Alıcı ve verici için nakil sonrası takip

ALO INTERNATIONAL
444 0 663

www.internationalhospital.com.tr

ALO ACIBADEM
444 55 44

www.acibadem.com.tr

INTERNATIONAL
HOSPITAL İSTANBUL

ACIBADEM

Ümit Boyner

TUSIAD Yönetim Kurulu Başkanı

KAYITDIŞI EKONOMİ İLE İLGİLİ SORMADIĞIMIZ SORULAR VAR...

Gerek 2010 Orta Vadeli programında, gerekse 1998 yılı proramında Kayıtdışı Ekonomi ile ilgili bazı tespit ve amaçlar dile getirilmiş. Bu tespit ve amaçlara katılmamak mümkün değil. Üstelik iki örnekle sınırlı tutuyorum, 80'li, 90'lı ve 2000'li yılların tüm program, plan ve benzeri resmi hedef belgelerinde büyük ölçüde aynı değerlendirmeleri bulmak mümkündür.

Kayıtdışı ekonominin tanımı tam yapılamıyor, farklı türleri bulunuyor ve ne boyutta olduğu tam olarak ölçülemiyor. Bu nedenle, diğer yatırım ve iş ortamı problemleri gibi bir tanımlı mikro yapısal bir alan değil. Üstelik kayıtdışılık büyük ölçüde bir “gelişmemiş ekonomi” problemi olarak da tasnif edilebiliyor; kişi başına gelir belli bir eşiğin üzerinde seyredince kayıtdışılık oranının ihmal edilebilir düzeye düştüğü gözlemleniyor.

Türkiye örneğinde kayıtdışılık durumu, çeşitli iktisadi olgularda olduğu gibi iki yöne de tam uyum göstermiyor. Türkiye ekonomisinin bulunduğu düzey, dış ticaret hacminin ulaştığı mertebe, AB üyeliğinde kat edilen mesafe veri olarak alınırsa, yüzde 45-50'lik kayıtdışılık oranı tutarsız derecede yüksek gözüküyor; üstelik

Ekonomide rekabet gücünün artırılması, haksız rekabetin önlenmesi ve kamu finansmanına katkıda bulunulması hedefleri doğrultusunda, ekonomide kayıt dışılığın azaltılması temel amaçtır.

(2010 Orta Vadeli Program'dan).

İstihdamı kısıtlayıcı bir etki yapan ve kayıt dışı çalışmanın büyümesine neden olan istihdamla ilgili aşırı yük ve kesintilerin azaltılması amaçtır.

(1998 Yılı Programı'ndan).

kayıtdışı istihdam uzunca bir zamandır bu aralıkta hareket ediyor.

Öte yandan, yaklaşık 10 yıldır, TÜİK'in gerçekleştirdiği “Hane Halkı İşgücü Anketi (HİA)” verilerinin öngördüğü yüzde 45 civarında kayıtdışı istihdamı (yaklaşık 10 milyon kişiye denk geliyor) veri olarak alınırsa, Türkiye'nin gelişmişlik düzeyini, dışa açıklık oranını, büyüme dinamiğini ve AB mevzuatının Türk mevzuatına aktarım düzeyini açıklamakta güçlük çekiliyor.

Elbette, bu tanımsal ve gözlemsel teorik tutarsızlıklar bir tarafa bırakılır ise, kayıtdışılıktan gerçek olarak muzdarip olan iki temel kesim vardır: Birincisi kayıtlı çalışan girişimciler, diğeri ise kayıtlı girişimcileri de kapsayan her türlü vergi ödeyen kişi ve kurumlardır.

Hükümetler, 21. Yüzyılda kendisinden beklenen denetleme ve düzenleme sorumluluklarını harfiyen yerine getirecek; asayiş, güvenlik, bayındırlık, belediye hizmetleri, temel sağlık ve temel eğitim sorumluluklarını hakkıyla üstlenecek ve böylelikle seçmenden oy isteyecek ise

AB ortalamalarına yakın bir reel vergi veya kişi başına vergi düzeyini yakalamak ve korumak durumundadır.

Şirket ölçeğine göre dağılımı değerlendirilince istihdamın yüzde 75'inin küçük ve nispeten orta ölçekli şirketler tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bu durumda, basit aritmetik, küçük ve orta ölçekli firmalarımız için çalışanların çok büyük bir bölümünün kayıtdışı olmasını gerektiriyor.

Nitekim, vergi/Milli Gelir oranları incelendiğinde görülecektir ki, Türkiye, gelişmiş ülkelerin vergi/Milli Gelir oranlarını genel olarak yakalamıştır. Üstelik son yirmi yılda sonuçsuz kalan onlarca makro uyum paketi ile kayıtlı kesim üstüne salınan ek vergilerin yarattığı tahribatın bu oranlara yansımadağını da belirtmeliyiz.

Bu basit hesaptan anlaşılıyor ki, kamu hizmetinin faturasını son derecede sınırlı-kayıtlı bir kesim ödüyor. Bu yapının vergi tabanını er veya geç tahrip etmesi beklenir.

Bu noktaya kadar aktarmaya çalıştığım tamamen eldeki resmi veriler ile izlenebilecek, benzer çıkarsamalar yapılabilecek basit bir analizdir. Benzer analizleri, TÜİK, DPT ve Maliye Bakanlığı verilerinden tüm okuyucularımız yapabilir.

Yine kamuya açık bilgilerden çarpıcı niteliğe sahip bir tespit daha yapmak mümkündür. TÜİK, HİA anketine göre kayıtdışı istihdam yüzde 45-50 civarındadır. Şirket ölçeğine göre dağılımı değerlendirilince istihdamın yüzde 75'inin küçük ve nispeten orta ölçekli şirketler tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir. (TÜİK, İMKB, Firma Bilançoları ve Sanayi Bilgi Sistemi Sunumları). Bu durumda, basit aritmetik, küçük ve orta ölçekli firmalarımız için çalışanların çok büyük bir bölümünün kayıtdışı olmasını gerektiriyor. Asıl çarpıcı olan bu değil; rekabeti en olumsuz etkileyen maliyet unsuru iddia edildiği üzere istihdam vergileri ise, bu kesimin büyüme sürecine katılımı nasıl olacak? Bu kesimdeki firmaların üretkenlik düzeyi nasıl artırılabilecek?

Dünya Bankası çalışması, kayıtdışı istihdamın, hem üretkenlik hem de nispi ücret olarak kayıtlı kesimin gerisinde kaldığını gösteriyor. Bu nitelikte bir firma kesimine, örneğin inovasyon desteği nasıl verilebilecek? Keza AR-GE desteğini, çalışanların yüzde 65'i kayıtsız olan bir kesime

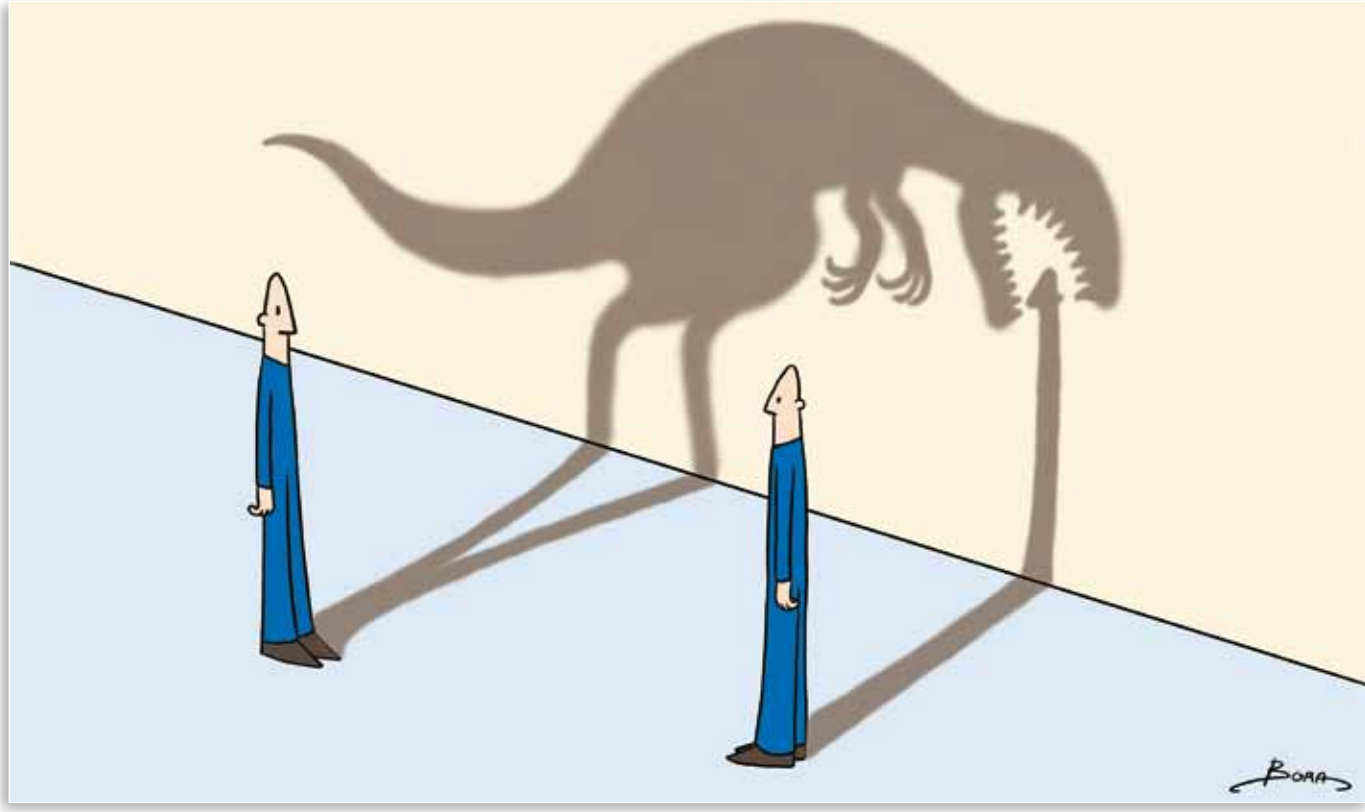
nasıl yönlendirebileceksiniz? Böyle bir yapıda “Kredi Garanti Fonu” arzu edilen verimlilikte çalışabilir mi?

Son boyut merkezi otoritenin tutumu ile ilgili. Devletin ve hükümetlerin kayıt dışı ile ilgili söylemlerinde her hangi bir eksiklik olduğu söylenemez; okuyucularımız kolayca hükümetlerin “yıllık programlarına” ve örneğin en son yayınlanan Orta Vadeli

Programa bakabilirler. Amaçlar, hedefler, tespitler büyük ölçüde aynı, iyi niyetli ve hatta zaman zaman hareket planları yapılmış ve özel komisyon, platform, kurultay, strateji vb. gibi somut girişimler de oluşmuş. Ancak tüm bu dönemlerde kayıtdışılıkla mücadelede yeterli bir gelişme söz konusu olmamıştır. **Demek ki, basit hesaplar ile toplam refahta önemli kayıplara neden olan kayıtdışı ekonomi ile mücadeleyi engelleyen başka unsurlar olması gerekiyor.**

Kayıtdışı firmaların büyüme sürecine katılımı nasıl olacak? Bu kesimdeki firmaların üretkenlik düzeyi nasıl artırılabilecek? İnovasyon ve AR-GE desteğini, çalışanlarının yüzde 65'i kayıtsız olan bir kesime nasıl yönlendirebileceksiniz? Böyle bir yapıda “Kredi Garanti Fonu” arzu edilen verimlilikte çalışabilir mi?

Her durumda, bir kez daha kayıtdışılığın nedenlerini, psikolojik, kültürel boyutlarını, mücadele yöntemlerini, kurum ve kesimlere düşen görevleri çalışmamız gerektiği açıktır. Ancak bu noktada artık durmamamız gerekiyor. Hükümetlerin, gerek yabancı ve gerekse yerli yatırımcıların iş ve yatırım ortamı açısından, rekabet düzeyi açısından, yani aslında istihdam, refah ve işsizlik açısından en önemli sorunlarından biri olarak işaret ettiği kayıtdışı ekonominin varlığı ve büyüklüğü ile ilgili daha cesur sorular sormaları, daha cesur öneriler geliştirmeleri gerekiyor.

KAYITDIŞILIK: NASIL BAŞARIRIZ?

Mustafa Uysal

Vergi Konseyi Başkanı

2001 Ekonomik krizi ve 2008 Küresel Kriz dönemlerini yaşamış bir ülke olarak, ekonomide kat ettiğimiz başarılar, sadece Türkiye ölçeğinde değil, dünya ölçeğinde de dikkat çekicidir. Vergi alanında da başarı olarak gösterebileceğimiz önemli mesafeler kat edildiği de bir gerçektir: Dağıtılan kâr paylarında %62’ler seviyesinde olan vergi yükünün %34’e çekilmesi; Kurumlar Vergisi oranının %33’den %20’ye indirilmesi; sağlık, eğitim, temel gıda, turizm ve tekstil ürünlerindeki KDV oranının %18’den %8’e düşürülmesi; Ar-Ge faaliyetlerine getirilen vergi, sigorta primi vb. teşvikler; büyük yatırımlarda indirimli kurumlar vergisi uygulaması ve bu yatırımlara verilen diğer destekle ücret vergisi üzerindeki yüklerinin hafifletilmesi, hatta dört çocuklu ailede asgari ücret üzerindeki vergi yükünün sıfırlanması; Kurumlar Vergisi Kanunu’nun yeniden yazılması; enflasyon muhasebesinin yasalaşması; Gelir İdaresi Başkanlığının Kurulması, Vergi Barışı ve Varlık Barışı vb. yenilikler ilk aklı gelen reform ve başarılar olarak sayılabilir. Ve bütün bunların

mali disiplinden taviz verilmeden gerçekleştirilmiş olmasının ayrı bir değeri olduğunu da belirtmeden geçemeyiz.

Peki, bunca olumlu gelişme arasında, yapısal sorunlarımızın ön sıralarında yer alan “Kayıtdışılık” sorununun neden kayda değer bir başarı sağlanamadı? Yazımızda bu soruya cevap aramaya ve bütünsel bir çözüm önerisi sunmaya çalışacağız.

Genel olarak çözüm önerileri ile sınırlı yaklaşımlar, adeta “filin tarifini” gözü kapalı yapanların tanımlamaları gibi parçalı; birbirinden kopuk sonuçlara yol açıyor, bu da çözümü zorlaştırıyor. Bazıları “siyasi irade” yok diyor. Bazıları ise, iş adamlarının istekli olmadığından bahsediyor. “Cezaların yetersiz olduğunu ve hapis cezaları olmasının çok daha etkili olacağını” düşünenler de var. “Vergi oranlarının yüksekliği”ni gündeme getirenler; “Gelir İdaresi özerk olmalıdır” diyenler, “Denetim elemanı sayısını artırsak, denetim birimlerini birleştiresek, mükelleflerin başına denetçi koysak bu işi önleriz”

diyenlerin yanında denetim elemanlarına vergi cezalarından pay vermeyi önerenler de var. Elbette her önerinin kendi içinde bir haklılık payı olabilir.

Diğer bir tespit olarak, son yıllarda kayıt dışılığın azalması yönünde belli bir mesafenin katedildiğini de ifade etmemizde fayda var. Ancak bu gelişmeler, maalesef gelişmiş ülke standartlarında bir hedefe ulaştığımızı söylemeye kâfi gelmiyor.

Öncelikle kayıtdışılığın sadece vergi sorunu olmadığını; ekonomik, sosyal, kültürel, ülke güvenliği, sağlık vb. tüm alanları ilgilendirdiğini belirtelim. Dolayısıyla çözümü açısından da bütünsel bir yaklaşıma, entegre bir modele gereksinim olduğunu belirtelim. Dolayısıyla ve özetle, çözümünün sadece Maliye Bakanlığı ve Gelir İdaresi içinde aranması, istenilen amaca ulaşılmasını zorlaştırıyor.

Neden sadece vergi sorunu değil?

Kayıtdışılığın “sosyal güvenlik” sorunu olmadığı söylenebilir mi? İnsan hakları ihlali yönüyle kayıtdışılık, vergi sorunundan çok daha önemlidir. Eleştirilere yol açsa da, belli ürün gruplarında yoğunlaşan yüksek oranlı dolaylı vergiler, bütçe ihtiyacını bir şekilde karşılıyor. Ya yıllarca çalışıp da sosyal güvenliğe sahip olamamanın çaresizliği içinde hastane kapılarında bekleyen veya sigortasız ihtiyarlayan milyonların hakları nasıl telafi edilecek?!

Kayıtdışılık aynı zamanda tüketici hakları sorunudur. Kayıtdışı ekonomi içinde zarar gören, hatta dolandırılan tüketiciler haklarını nasıl arayacaktır? Gayrimenkul alım-satımlarında tapu önlerinde açıktan bond çantalarında veya poşet torbalarda alınıp-verilen paralar nedeniyle yankesicilere hazırlanan ortamın, bu nedenle yaşanan dramların acaba farkında mıyız? Gıda ürünleri açısından ise tüketici sağlığı önemli bir konu değil mi? Ya fikri mülkiyet hakları... Onca emekle üretilen değerler kayıtdışı ortamda taklit üretimlerle haksızca gasbedilmiyor mu?

Kayıtdışılığın haksız rekabete yol açmadığını söyleyebilir miyiz? Aynı apartmanda, kışın sıcak ortamda yaşayıp, apartmanın tüm hizmetlerinden yararlanıp, sonunda aidatını ödemeyen kişinin konumu ile devletin sağladığı iç ve dış güvenlik dâhil tüm haklardan yararlanıp, dahası bu güzel ülkenin vatandaşı olma ayrıcalığına sahip olan, buna karşılık kazandığı halde devlete ve dolayısıyla topluma karşı sorumluluğunu yerine

getirmeyen, gelir dağılımının bozulmasını umursamayan, yükümlülüklerini başkalarının sırtına yıkmaktan utanç duymayanların davranış kalıbı arasında ne fark var? Bu, toplumsal ahlak sorunu değil ise nedir?

Kurumsallaşmanın gelişmemesi de yine kayıtdışılığın sebep olduğu önemli bir sorundur. Ölçek ekonomisinin sağlanamaması, verimsiz yapıların rekabet ortamında zorlanması, kurumlar arası işbirlikleri, birleşme ve bölünmelerin gerçekleşememesi, işletmelerin yeterince büyümemesi... Kayıtdışı ile çalışan bir işletmede işin sahibi yerine göre en yakınına dahi güvenemez; geceleri de rahat uyuyamaz! Bu yapıda zihin olarak işini büyütme nasıl yoğunlaşsın? Bu cümleden olarak, bu işletmelerin finans kaynaklarına rahat ulaşabilmeleri, halka açılabilmeleri mümkün olabilir mi? Dünya Bankası’nca yapılan bir araştırmada “kayıtdışılığın en çok bu yapı içinde kalanlara zarar verdiği” tespit edilmiştir.

Öncelikle kayıtdışılığın sadece vergi sorunu olmadığını belirtelim. Kayıtdışılığın “sosyal güvenlik” sorunu olmadığı söylenebilir mi? İnsan hakları ihlali yönüyle kayıtdışılık, vergi sorunundan çok daha önemlidir. Kayıtdışılık aynı zamanda tüketici hakları sorunudur.

“Toplumsal Mutabakat” şart

Ülkemizi gelişmiş ülke kategorisinde görmek istiyorsak, daha çok yatırım yapılan bir ülke olacaksak ve dolayısıyla işsizlik sorununa çare bulmuş bir Türkiye hayal ediyorsak, bu temel sorunu “devlet politikası” olarak ele alıp “toplumsal bir mutabakatla” çözmek zorundayız. Bu yönüyle kimse kendisini sorunun dışında görmemeli; ülkemizin tüm kurum ve kuruluşları kendilerini hem sorunun ve hem de çözümün bir parçası olarak görmelidirler. Sözgelimi, genellikle büyük ölçekli ve tümüyle kayıt içinde çalışan kurumlar kendilerini bu sorunun dışında olarak görmek eğilimi taşıyabilirler. Yine sözgelimi, bankacılık sektörünü ele alalım; tümüyle

kayıtlı olduğundan hiçbirimizin şüphesi yok. Peki, bu önemli sektörün kayıtdışılığı desteklediğini ifade etmemiz acaba nasıl karşılanır?!

Elimizi vicdanımıza koyalım. Kredi kararları verilirken “şirket kayıtdışı çalışıyor” diye kredi vermekten kaçınan kaç banka vardır? Öyle olsa idi kayıtdışı çalışan şirketlerin hiçbirisi kredi alamazdı. Veya açıktan alınan çek ve senetlerin banka şubelerinde farklı hesaplarda tutulduğu bilinen bir gerçektir. Bugün yine büyük şirketlerin satıcıları veya bayileri ile bir bütün olduğu; adeta birbirlerinin iş ortağı oldukları ve böyle de olmaları gerektiği şüphe götürmez. Peki, büyük şirketler kayıtdışı çalışan bayi veya satıcıları ile ilişkilerini kesebilir mi veya onları kayıt içinde çalışmaya zorlayacak sorumlulukları olamaz mı? Devlet kamu ihalelerinde yüksek gelir beyan eden, yüksek sigorta primi ödeyen şirketlere öncelik veya değerlendirmede daha güçlü avantajlar sağlayamaz mı?

Bankacılık sektörünü ele alalım; tümüyle kayıtlı olduğundan hiçbirimizin şüphesi yok. Peki, bu önemli sektörün kayıtdışılığı desteklediğini ifade etmemiz acaba nasıl karşılanır?! Peki, büyük şirketler kayıtdışı çalışan bayi veya satıcıları ile ilişkilerini kesebilir mi?

Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Demek istediğimiz şudur ki: hiçbir kimse kendisini bu yapısal sorunun dışında görmemeli, çözümün parçası olmaktan uzak tutmamalı ve herkes samimi olarak elini taşın altına koymalıdır!

Tüm tarafları içine alacak şekilde uzlaşma ile hazırlanacak “strateji belgesi” yine tüm tarafların ortak bir deklarasyonu ve devlet politikası olarak kamuya mal edilmeli ve bu belgede yer alan projeler entegre bir model ile hayata geçirilmelidir. Bu amaçla, çerçeve bir yasa hazırlanmalı, süreç kurumsallaştırılmalıdır. Bu kapsamda “Kayıtlı Ekonomiyi Geliştirme Platformu” oluşturulmalı, bu platform Başbakanlık bünyesinde kurulacak “Kayıtlı Ekonomiyi Geliştirme Koordinasyon Kurulu” ile desteklenmelidir. Platform ve koordinasyon birimlerinin illerde de uzantıları olmalıdır.

Strateji belgesinde, kayıtlı ekonomiyi geliştirmenin temel amacı ortaya konulmalı; ekonomideki değerler zinciri

içinde tüm alanlar ele alınmalı ve projelendirilmelidir. Adeta “seferberlik psikolojisi” ile sürdürülecek bütün çalışmalar, etkin bir iletişim planı ile kamuoyu ile belirli aralıklarda paylaşılmalıdır.

Kayıtlı Ekonomi içinde çalışmanın yararları konusunda bilinç oluşturulmalı ve farkındalık sağlanmalıdır. Kayıtlı ekonominin gelişmesine paralel olarak, vergi oranlarında daha fazla indirimle gidileceğine ve bazı vergilerin ise tamamen kaldırılacağına dair bir plan ortaya konulmalıdır. Tüm tarafların görüşleri alınarak büyük bir emekle hazırlanan Gelir Vergisi Tasarı taslağı yasalaştırılmalıdır. Aynı şekilde toplanan vergilerin yerinde kullanıldığına dair bir bilinçlendirme ve farkındalık oluşturulmalı; harcama disiplinine önem verilmeli, yapılan harcamaların verimlilikleri ölçülmeli ve kamuoyu ile paylaşılmalıdır. Harcamalar konusunda daha şeffaf bir ortam oluşturulmalı ve hesap verilebilirlik konusunda daha samimi bir yaklaşım sergilenmelidir.

Gelir İdaresi Başkanlığı en iyi ülke örnekleri dikkate alınarak güçlendirilmelidir. Vergi Denetiminin etkinliği ve kapasitesi de artırılmalı, organizasyon yapıları ve çalışma ilkeleri yine en iyi ülke modelleri incelenerek daha mükemmel hale getirilmelidir. Vergi denetiminde teknolojinin sağladığı

imkânlardan ve akıllı denetim sistemlerinden daha çok yararlanılmalı, vergi idaresi ve denetimindeki insan kaynağına daha çok önem verilmeli; kariyer mesleği olarak devlet sisteminde geçmişte hep ön sıralarda yer alan bu önemli kadrolara, yıllar boyunca kaybettikleri hakları teslim edilmelidir. Yargı sistemi etkinleştirilmeli ve uzmanlık alanları itibarıyla da güçlendirilmelidir. Bütünsel bir yapı içinde tam etkin otokontrol sistemleri getirilmeli, bütün olumlu adımlara rağmen kayıtdışı kalmakta ısrar eden mükellefler için cezalar daha da ağırlaştırılmalı, yaşanabilir bir vergi ortamına kavuşturulan sistemin kurulması ile “vergi aflarının çıkarılmayacağı” da Anayasa ile güvence altına alınmalıdır. Teknolojinin; kartlı ve mobil ödeme sistemlerinin imkânlarından daha çok yararlanılarak kağıt paranın yerini kaydi para almalıdır. Gelir İdaresi’nin son yıllarda güçlenen veri tabanı daha da güçlü hale getirilmelidir. Belediyeler dâhil tüm kamu kurum ve kuruluşların ile bankalar, meslek örgütleri, sivil toplum kuruluşlarına görev ve sorumluluklar verilmelidir.

Akla gelenlerden sadece bir kısmına genel başlıklar halinde değinmeye çalıştığımız bu öneriler mutlaka bir bütünlük içinde ele alınmalı, kurumsallaştırılan süreç içinde yeni görüş ve önerilerle desteklenmeli ve uygulamaya geçirilmelidir.

Davranış kalıpları değiştirilmelidir

Konunun sosyal ve psikolojik yönü de asla ihmal edilmemeli, yıllar boyunca yüksek enflasyon ve yüksek vergi oranları arasında sıkışmış kalmış müteşebbislerimizin, bu süre içinde oluşan alışkanlıklarını ve davranış kalıplarını bir anda ve kolayca değiştirmeleri beklenmemeli; konu sosyo-psikolojik yönü ile de ele alınmalı, mükelleflerin davranış kalıpları sistematik bir yaklaşım içinde değiştirilmelidir.

Girişimci bir ülkenin en değerli varlığıdır; bütün kaynaklar sonuçta girişimci ile harekete geçer ve girişimci ile değer kazanır. Bu nedenle tamamlayıcı davranış kalıbı değişikliği vergi idaresi ve denetimi ile ilgili birimlerden de beklenmeli; mükellefine değer veren, yardımcı olan, girişimciliği özendiren ve cesaretlendiren bir anlayışın ülkeye daha çok yarar sağladığına; istihdam, üretim ve ihracatın ancak girişimciliğin artması ile sağlanacağına, verginin ekonominin bir türevi olduğuna, büyüyen ekonomiden daha çok vergi alınacağına ve doğrudan yabancı sermayeye ve yerli sermayeye güven

Yıllar boyunca yüksek enflasyon ve yüksek vergi oranları arasında sıkışmış müteşebbisimizin, alışkanlıklarını ve davranış kalıplarını kolayca değiştirmesi beklenmemeli; mükelleflerin davranış kalıpları sistematik bir yaklaşım içinde değiştirilmelidir.

veren bir yapıda vergi tabanının büyüyeceğine olan inancın daha da artırılması gerektiği devlette “kurum kültürü” olarak benimsenmeli ve algı buna göre oluşturulmalı ve bu inanç, uygulamalarla desteklenmelidir.

Bu güzel ülkemiz, bulunduğu kategori itibarıyla kayıtdışılık sorununu çözecek olgunluk seviyesine gelmiştir; elbette hep birlikte ve elbette toplumsal mutabakatla sonuca ulaşacağız. Gelecek kuşaklara daha temiz bir toplum bırakma görevini bir sonraki nesle bırakmayalım, artık daha fazla geç kalmayalım.

TÜRKİYE’DE KAYITDIŞI EKONOMİ: NEDENLER, SONUÇLAR, POLİTİKALAR¹

Kamer Karakurum-Özdemir
Dünya Bankası

Türkiye’de kayıtdışılık insanların günlük yaşamlarının bir parçasıdır. Kayıtdışı işlemler birçok farklı bağlamda ortaya çıkmaktadır: ticari anlaşmalar el sıkışma temelinde sonuçlandırılmakta; ödemeler rutin biçimde geciktirilmekte; çalışanlar nakdi ödeme almakta ve makbuzlar genellikle ancak açıkça talep edilmeleri halinde verilmektedir. Söz konusu olgular, kayıtdışı çalıştırılan işçiler, serbest meslek ve vergi kaçırma gibi kayıtdışılığın daha geleneksel tanımlarıyla etkileşim halindedir. Kayıtlı ve kayıtdışı faaliyetler, çoğu kez aynı işletmede, yan yana varlığını korumaktadır. Örneğin şirketlerin üretimlerinin sadece belirli bir bölümünü kayıt altına aldıkları görülmektedir.

Kayıtdışılık, genellikle, devletten gizli yürütülen yasal

ekonomik faaliyet olarak tanımlanmakta olup, kayıtdışı işletmeler, kayıtlı olup bazı ekonomik faaliyetleri kayıt altında olmayan işletmeler ve serbest meslek erbapları gibi kategorileri kapsamaktadır. Bahse konu kategoriler arasında (i) vergi kaçırma maksadıyla kayıt altına alınmayan satışlar ve (ii) işgücü piyasası düzenlemeleri ve katkı payı ödemelerine tabi olmamak için eksik beyan edilen/kayıtdışı istihdam, Türkiye’deki en yaygın uygulamalardır. Diğer orta gelir grubundaki ülkelerle kıyaslandığında, şirket tescili konusu Türkiye’de daha küçük bir sorun teşkil etmektedir.

Ülkenin özellikleri dikkate alındığında Türkiye’deki kayıtdışılığın düzeyi şaşırtıcı değildir. Türkiye’deki *kayıtdışı ekonomik faaliyetin GSYİH’deki payı*, kişi başına düşen gelirin

işaret ettiği düzeyle hemen hemen aynıdır. Kayıtdışılığın diğer tanımları da kullanılmak suretiyle gerçekleştirilen çalışmalar Türkiye’deki oranların genel gelişmişlik düzeyi ile uyumlu olduğunu saptamıştır.

TOPLUMDA İKİ ANLAYIŞ YAYGIN NİTELİKTEDİR.

1. *herkes aynı şeyi yapmakta:* vergi kaçırma ve ücretlerin eksik beyanı.
 2. *bize sunulan kamu hizmeti neyse o kadarını ödüyoruz:* düşük “vergi ahlakı” sorunu.
- Herkesin aynı anlayışı taşıması halinde beyan edilmeyen ekonomik faaliyetler rutin ve kabul edilebilir hale gelmektedir.

Bununla birlikte, kayıtdışılık yaygın durumdadır ve ekonominin birçok kısmında artmaktadır. Türkiye’de kayıtdışılığın ana ölçütü olan, TÜİK’in yayınladığı “sosyal güvenlik sistemine kayıtlı olmayan çalışanların toplam istihdama oranı” 2001 ve 2008 yılları arasında yüzde 53’ten yüzde 44’e gerilemiştir. Yaşanan bu düşüşün büyük bölümü, işgücünün, büyük ölçüde kayıtdışı nitelikte olduğu tarımda istihdamdan, ağırlıklı olarak (ücretli çalışanlar için kayıtdışılık oranlarının yüzde 20’nin altında olduğu) kentsel bölgelerdeki imalat ve hizmet sektörlerinde istihdama geçişle açıklanmaktadır. Ayrıca; ekonominin hızla büyüdüğü 2001-2006 döneminde kentsel ve tarım dışı kayıtdışılık artmıştır. Tarım dışı istihdamda söz konusu oran yüzde 29’dan yüzde 34’e çıkmıştır.

Kayıtdışılığın Sonuçları

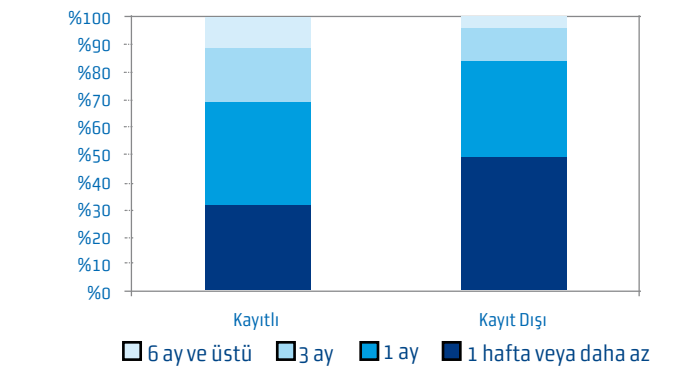
Kayıtdışılığın kalkınma açısından hem ekonomik hem de toplumsal sonuçları mevcuttur ve bu nedenle politika yapıcılar için temel bir endişe konusudur. Kayıtdışılık, düşük verimlilik düzeyleri yoluyla doğrudan etkili olduğu gibi, kayıtdışı işletmelerin ölçeklerini küçük tutma yoluna gitmeleri nedeniyle dolaylı olarak da ekonomik büyümeyi sınırlayabilir. Ayrıca, kayıtdışılık devletin gelir kaybına uğramasına sebep olmakta, rekabetteki dengeleri bozarak kayıtlı ve kayıtdışı işletmeler ve çalışanlar arasında adaletsizlik yaratmaktadır. Sonuçta toplumsal güven erozyonuna yol açabilmekte ve hatta kanunların veya düzenlemelerin uygulama gücünün azalmasına neden olmaktadır.

Kayıtdışılığın yarattığı en önemli ve doğrudan sonuçlardan biri, kapsam dışında kalan çalışanların ekonomik ve sosyal kırılganlıkları biçiminde ortaya çıkmaktadır. Kayıtdışı çalışanlar, daha düşük net kazanç ve işlerini kaybetme riski gibi ekonomik risklerle daha fazla yüzleşmektedir. Bu durum nüfusun büyük bir bölümünü belirsizlik ve şoklara karşı savunmasız bırakmaktadır. TÜİK’in yaptığı işgücü anketine göre, kayıtdışı sektörde çalışanların ücretleri, kayıtlı sektörlerde çalışanlardan önemli oranda düşüktür. Bu durum çalışanların eğitim ve deneyim gibi nitelikleri kontrol edildiğinde de ortaya çıkmaktadır.

Kayıtdışı çalışanlar, aynı zamanda, iş kayıplarına karşı korunmasız durumdadır: (i) kıdem tazminatı hakları yoktur (nitekim bu kişilerin işverenlerce kayıt altına alınmama nedeni işten çıkarmanın doğuracağı yüksek maliyetler olabilir) ve (ii) işsizlik sigortasından ve yardım programlarından yararlanma hakkına sahip değildir. Dünya Bankası Hanehalkı Kayıtdışılık Anketi’nde ankete katılanlara gelirlerinin kesilmesi halinde temel ihtiyaçlarını ne kadar süre karşılayabilecekleri sorulmuştur (Şekil 1). Kayıtlı çalışanların yaklaşık yüzde 30’unun yaşam standartlarını bir hafta veya daha kısa bir dönem için koruyabilecekleri, kayıtdışı çalışanlarda ise bu oranın yüzde 50’ye çıktığı görülmektedir. Ayrıca kayıtdışı çalışanların bazıları, Yeşil Kart programı vasıtasıyla, kamusal sağlık sisteminin kapsamına girerken, bazıları halen tamamen sistem dışındadır. Dünya Bankası Hanehalkı Kayıtdışılık Anketi’ne göre, kayıtdışı ücretli çalışanların yüzde 21’i herhangi bir sağlık sistemi kapsamında değildir.

ŞEKİL 1

ANKET SONUÇLARI: GELİRİNİZİN KESİLMESİ HALİNDE NE KADAR SÜRE GEÇİNEBİLİRSİNİZ?

Kaynak: Dünya Bankası Hanehalkı Kayıtdışılık Anketi

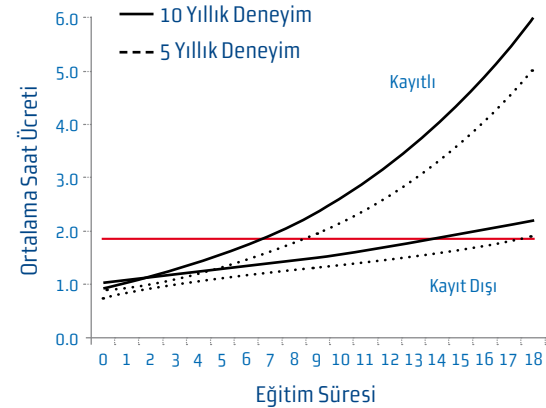
¹ Dünya Bankası, Mart 2010. “Türkiye Ülke Ekonomik Raporu, Kayıt Dışılık: Nedenler, Sonuçlar, Politikalar”, Ankara.

Türkiye’de vergi oranlarının yüksek olarak algılanmasına rağmen uluslararası karşılaştırmalar bu oranların beyan edilmeyen işlemlerin ardındaki asıl neden olmadığını göstermektedir.

Kayıtdışı istihdamın yaygınlığı, ayrıca, kadınların işgücüne düşük katılımına neden olmaktadır.² Kayıtdışılık daha düşük eğitim düzeyine sahip kadın çalışanlar arasında yaygındır ve bu grup için kalıcı bir statü olması muhtemeldir. Kadınlar kariyerlerine genellikle kayıtdışı başlamakta, ilerleyen dönemde kayıtlı sektöre geçiş yapmaları çok mümkün olmamaktadır. Ayrıca, eğitime göre getiriler kayıtdışı sektörde, kayıtlı sektöre nazaran çok daha düşüktür (Şekil 2). Buna ek olarak, kayıtlı sektörün aksine, kayıtdışı kadın çalışanların ücretleri kayıtdışı erkek çalışanlara nazaran çok daha düşüktür. Sonuç olarak kadınların eğitime yatırım yapmak için çok az teşvik söz konusudur ve bu durum “düşük katılım çıkmazına” yol açarak, ekonominin uzun vadeli büyüme potansiyelini kısıtlamaktadır.

ŞEKİL 2

KAYITLI ve KAYITDIŞI SEKTÖRLERDE EĞİTİME GÖRE GETİRİLER

Kaynak: Hanehalkı Bütçe Anketi, TÜİK

Kayıtdışılığın Nedenleri

Kayıtdışılık ve bununla ilgili bütüncül bir politika müdahalesine olan ihtiyaç, üretim faaliyetlerini bir *katma değer zinciri* şeklinde düşünerek daha iyi anlaşılabilir. İlk olarak, bir işletmenin kuruluş aşamasında, işletmenin değerinin bir kısmı “kayıtdışı” hale

gelebilir. Gayrimenkul işlemlerinde eksik değerlendirme buna örnek olarak gösterilebilir. Bir sonraki aşamada, birçok nihai ürün için değer zinciri tarım sektöründe başlamaktadır ve bu sektörde kayıtdışılık çok yaygındır. Üretim işlemi öncesi birçok girdinin belgelenmemiş olması nedeniyle işletmeler üretimlerinin KDV ve diğer vergiler açısından ne kadarını beyan edecekleri hususunda geniş bir takdir yetkisine sahip olabilmektedir. Bu durum kayıtlı ve kayıtdışı istihdam oranlarına ve diğer üretim faktörlerine dair kararlarını etkilemektedir. İşletmelerin yaptıkları satışları eksik beyan etmeleri ise burada tanımlanan sistemli kayıtdışılığın son katmanını oluşturmaktadır.

Katma değer zinciri muhakemesi vergiden kaçınmanın (işgücü katkı payları da dahil) Türkiye’deki kayıtdışılığın ardındaki temel etmen olduğunu göstermektedir. Ancak Türkiye’de *vergi oranlarının* yüksek olarak *algılanmasına* rağmen uluslararası karşılaştırmalar bu oranların beyan edilmeyen işlemlerin ardındaki asıl neden olmadığını göstermektedir. Son yıllarda gerçekleştirilen vergi reformları dikkate alındığında bu saptama doğrulanmaktadır, zira söz konusu reformlar çerçevesinde işletmeler ve haneler üzerindeki vergi yükü azaltılmıştır. Benzer biçimde işgücünün vergilendirilmesi konusunda benzer ülkelerle karşılaştırma yapıldığında, Türkiye’deki oranlar, son reformlardan sonra benzer ülkelerden çok yüksek değildir.

Anket çalışmalarından elde edilen bulgulara göre, kayıtdışılığın önlenmesinde, vergi oranlarının düzeyinden veya vergi yapısından ziyade, denetimlerin sıklaştırılması ve denetim organları arasındaki koordinasyonun artırılması daha büyük önem taşımaktadır. Daha sık ve daha eşgüdümlü denetim ve izleme faaliyetleri ve kayıtdışılığı hedef alan (vergi kaçırma konusunda en kırılgan sektörlerde ve kayıtdışı istihdamın en yaygın olduğu bilinen çalışan gruplarına yönelik) denetimler yoluyla *kayıtdışılık işverenler ve çalışanlar için daha maliyetli hale gelecektir*. Kazancın eksik beyan edilmesini ve vergi kaçırma azaltmak amacıyla vergi tahsilâtının daha etkin hale getirilmesi kayıtdışılığı azaltmada etkili olacak bütüncül yaklaşımın önemli bir bileşenidir. Türkiye bu yönde hâlihazırda birtakım tedbirleri hayata geçirmiştir. Kurumlar, vergi araçları ve mükellefler arasında bilgilerin çapraz kontrolünün iyileştirilmesi ve vergi kaçırmanın daha iyi saptanması için risk analizinin iyileştirilmesi bu tedbirlere örnek olarak gösterilebilir.

Türkiye’deki işverenler için kayıtdışı işgücü esnek işgücü anlamına gelmektedir. Türkiye’deki işgücü düzenlemeleri, uluslararası karşılaştırmalara göre oldukça katı yapıdadır. Söz

Birçok nihai ürün için değer zinciri tarım sektöründe başlamaktadır ve bu sektörde kayıtdışılık çok yaygındır. Birçok girdinin belgelenmemiş olması nedeniyle işletmeler üretimlerinin ne kadarını beyan edecekleri hususunda geniş bir takdir yetkisine sahip olabilmektedir.

konusu katılık, işgücünü koruma kanunlarından; bilhassa geçici ve belirli süreli iş sözleşmelerindeki sınırlamalar ve yüksek kıdem tazminatlarından kaynaklanmaktadır. Yatırım Ortamı Anketleri, söz konusu kısıtlamalara rağmen geçici ve belirli süreli iş sözleşmelerinin yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir. İşletmelerin bu esnekliği elde etmek için başvurabilecekleri en basit yol kayıtdışı istihdamdır. Çalışanların beyan edilmemelerinin ardındaki bir diğer muhtemel neden ise işsizlik sigortası primleridir. Söz konusu ödemeler ve diğer ücret dışı işgücü maliyetleri en çok düşük ücretle çalışanları etkilemekte, işverenlerin işe yeni eleman alma istekliliğini azaltmaktadır. Sonuçta katı işgücü düzenlemeleriyle çalışanların korunması hedeflenmiş olmasına rağmen bu düzenlemeler ters bir etki yaratabilmektedir.

Güçlü sosyal yardım ağları içeren ve çalışanların korunmasını ve temsilini mümkün kılarken, işverenlerin ekonomik koşullara uyum sağlamasına imkân verecek esnekliği de sağlayan bir iş kanunu, kayıtlı istihdamın büyümesini sağlayabilir. Birçok OECD ülkesi istihdam koruma ve kıdem tazminatı düzenlemelerinde önemli oranda kolaylaştırılmış uygulamalara sahiptir. Bu uygulamalara paralel olarak aşağıdaki hususlara da dikkat edilmektedir: (i) çalışanların sosyal koruma kapsamına girmelerinin temini ve (ii) yeniden eğitim verme gibi aktif işgücü piyasası politikalarının güçlendirilmesi.

İletişim kampanyaları gibi tamamlayıcı yaklaşımlar, uyum artırıcı ve teşvik edici önlemleri daha etkin hale getirebilir. Uluslararası deneyimler ve Türkiye’de yapılan anket çalışmalarının bulguları,

iletişim ve erişim çalışmalarının oynayabileceği önemli role işaret etmektedir. Bu yönde alınacak tedbirler kayıtlı ekonomik faaliyetlerin faydalarının çalışanlar, haneler ve işletmeler nezdinde vurgulanmasını sağlayacaktır. Kayıtlı faaliyetlerin faydaları konusunda ulusal ve bölgesel düzeyde bilgi sunumu, insanların algılarını ve tercihlerini değiştirebilir. Sendikalarla, STK’larla ve iş dünyasıyla uzlaşmaya varılması, hem reform sürecinin daha fazla kayıtlı faaliyeti sağlayacak biçimde idare edilmesi hem de kayıtdışılığın toplumsal açıdan kabul edilemez ve etİğe aykırı biçimde algılanması için kritik önem taşımaktadır. Söz konusu faydalı etkiler katma değer zincirinin tamamında geçerlidir. Bu kampanyaları tamamlamak maksadıyla kayıtdışılığın azaltılması yönünde gerçekleştirilen eylemler ve elde edilen somut sonuçlar düzenli olarak kamuoyuyla paylaşılabılır.

Güçlü sosyal yardım ağları içeren ve çalışanların korunmasını ve temsilini mümkün kılarken, işverenlerin ekonomik koşullara uyum sağlamasına imkân verecek esnekliği de sağlayan bir iş kanunu, kayıtlı istihdamın büyümesini sağlayabilir

Son Söz

Türkiye’nin canlı ekonomisini açığa çıkartarak kazanacağı çok şey vardır. Kayıtdışılığın temel etmenlerini hedef alan kapsamlı ve bütüncül bir strateji, ekonomide yeni ve daha iyi bir dengenin oluşmasına, buna paralel olarak kamu kurumlarına daha fazla değer verilen ve vergi ile sosyal güvenlik alanlarına katılımın arttığı bir ortamın sağlanmasına yardımcı olabilir. Uluslararası deneyimlerin de gösterdiği üzere, kazanımlar zaman içinde farklı alanlara da, (bazılarına daha hızlı olmak üzere), sirayet etmektedir. Bunlar, sosyal koruma, sosyal sermaye, kanunlara uyum, şeffaflık, işletme ve çalışan verimliliği, gelir büyümesi ve vergi gelirleridir. Gerçekçi olmak da önem taşımaktadır; ekonominin kayıt altına alınması kolay elde edilecek mali bir kazanım veya hızlı ve sürdürülebilir büyüme için genel bir çare olmayacaktır. Kısa vadede bazı ödünleşimlerin yaşanması kaçınılmazdır. Ancak zaman içinde kayıtlı işlemlere, kayıtlı sözleşmelere ve kanunlar/ düzenlemelerle uyumlu uygulamalara geçiş ve pozitif sosyal normlar, Türkiye’de sürdürülebilir büyüme ve kalkınma için çok daha sağlam bir temelin inşasına yardımcı olacaktır .

GÖRÜNMEYEN KAYITDIŞININ ANLATILMAYAN HİKAYESİ

Ümit İzmen
Boğaziçi Üniversitesi

Kayıtdışı, ekonominin incelenmesi en sorunlu alanlarından birisi. Öncelikle tanım gereği veri yok. Bu nedenle kayıtdışı ekonomiye atfen verilen rakamların hepsi bir tahminden ibaret. Çok sayıda teknik kullanılarak kayıtdışının boyutları ölçülmeye çalışılıyor. Ancak ölçüm zorlukları, bu alanın yegane sıkıntısı değil. Bir ucuyla yasalarla tam uyumlu olmayan bu faaliyetin ne olduğu, nasıl olduğu, hangi sektörlerde ve hangi işletme tiplerinde yaygın olduğu vb bilgilerimiz de yok.

Bu bilgi eksikliği kayıtdışı ile mücadelenin de önünde ciddi bir engel. Kayıtdışı mekanizmaların bilinmiyor olması, faaliyete göre biçimlendirilmiş, hedefe odaklı mücadeleyi zorlaştırıyor. Böyle olunca elde iki genel araç kalıyor: vergi politikası ve denetim.

Kayıtdışının özendirici olmaması için vergi oranlarının düşürülmesi gerektiği, bu alandaki en yaygın kabul. Vergi oranları yeteri kadar düşerse ve aynı anda ciddi bir denetimle vergisini düzgün ödemeyenlere ağır cezalar getirilirse, kayıtdışının önüne geçilebileceği kabul ediliyor. Bu argümana göre, eğer “ceza geleceğine ödemek daha iyi” anlayışı yaygınlaşırsa, kayıt altına alınanların sayısı artacağı ve vergi tabanı büyüyeceği için, vergi oranlarının düşmesinin vergi gelirleri açısından da olumsuz bir sonucu olmayacak. Kaba bir hesaplama ile, vergi gelirlerinin GSYH’ya oranı %20 ve kayıtdışı ekonominin GSYH’ya oranı %50 ise, herkesin kayıt altına alınması durumunda vergi oranlarını yarı yarıya indirmek mümkün olacaktır.

Tabii vergi oranları düşerken, kayıtcıne alınanların artıyor olması bir varsayım. Bu varsayımın tutmasını engelleyecek birçok faktör olabilir. Kayıtdışının daha çok küçük ve katma değer oranı düşük üretim yapan işletmelerde yoğun olduğunu düşünürsek, vergi oranlarındaki düşüş vergi gelirlerine birebir yansımaz.

Kamunun kayıtdışı konusunda geliştireceği eylem planının etkin olması ve konunun çeşitli veçhelerinin anlaşılması için bazı iş insanlarına kayıtdışı konusunda kafamıza takılan soruları sorduk.

Kayıtdışında çalışan işletmenin kârlılık oranı o kadar düşüktür ki, vergi oranındaki düşüşe rağmen, verginin tam ödenmesi, işletmeyi varlığını sürdürmez bir noktaya götürebilir. Bu durumda denetim ve cezalandırmanın da etkili olmayacağı açık. Tek yapılabilecek olan, kayıtdışında düşük üretkenlik ile çalışan işletmenin yeniden yapılanmadan geçerek aynı sektörde ya da verimliliğin daha yüksek olduğu bir başka sektörde faaliyetine devam edebilmesini sağlamak.

Kayıtdışına ilişkin genellemelerin biraz daha derinine inilebildiğinde daha kuvvetli bir mücadele planı geliştirmek ve hayata geçirebilmek mümkün. Bu nedenle Görüş

Dergisinin bu sayısında yer alan “Kayıtdışı Ekonomi” kapak konusunu hazırlarken bu konuda yapılacak bir yuvarlak masa toplantısının ya da derinlemesine mülakatların konunun anlaşılmasına büyük bir katkı sunacağını düşündük. Ancak teklif götürdüğümüz isimler, bu durumun kurumsal imajlarını sarsabileceği endişesiyle olumlu yanıt vermediler. Kayıtdışında yer almamakla birlikte, mekanizmayı biliyor olmak bile iş insanlarının bu konuda konuşmasını engelliyor.

Ancak, kamunun bu konuda geliştireceği eylem planının yerinde ve etkin olmasını sağlamak için, konunun çeşitli veçhelerinin anlaşılması gerekiyor. Biz de bu ihtiyaçtan hareketle çeşitli iş insanlarına kayıtdışı konusunda kafamıza takılan soruları sorduk. Bu konuda gösterdikleri hassasiyetten dolayı bu kişilerin isimlerini açıklamıyoruz. Zaten görüşmeleri de bu koşul altında yaptık ve bu sayede çok samimi yanıtlar alabildik. Bu yanıtlar, soruların belirlenmesinde başvurduğumuz ve derginin bu sayısında bir özet değerlendirmesinin de yer aldığı Dünya Bankasının Kayıt Dışılık: Nedenler, Sonuçlar, Politikalar başlıklı çalışması ile de büyük ölçüde örtüşüyor. Aşağıda görüşmelerde sorduğumuz sorulara verilen yanıtları toplulaştırarak anonim olarak veriyoruz:

Gelişmişlik seviyesi arttıkça, kişi başına gelir yükseldikçe, servet birikimi meydana geldikçe, yurtdışı ile ekonomik ilişkiler yoğunlaştıkça, teknoloji içeriği yüksek bir üretim yapısına geçtikçe kayıtdışı tedricen azalıyor.

Öncelikle kayıtdışının yaygınlığı ile başlayalım. Sizce kayıtdışı ne kadar yaygın? Daha çok hangi sektörlerde görülüyor?

- Tüm ekonomide en az %50 oranında kayıtdışılık var.
- Gelir vergisi tahsilatı bu kadar düşükken tüketim vergilerinin bu kadar yüksek olması, kayıtdışılığın bir göstergesi.
- Bankacılık dışında tüm sektörlerde yaygın.
- Tanımda kayıtdışı çok yaygın. Bu zincirleme olarak tüm sektörleri etkiliyor. Gıda’da da kayıtdışı yüksek çünkü girişi kayıtdışı olabiliyor. Tekstilde de kayıtdışında mal alım satımı yaygın.
- Mobilyada da görülüyor. İnşaat sektöründe de var. Döviz büfeleri ve kuyumcularda da yaygın.
- Girdisi hammadde olan sektörlerde yoğun. Birebir tüketici olan tüm sektörlerde görülüyor.
- Gayrimenkulde kayıtdışı çok yoğun. Ama son çıkan yasa, kiralarn bankaya yatırılması zorunluluğu getirdi.
- Çok yaygın. Yazar kasanın bile sahtesi var. Birçok restoranda fatura verilmiyor. Makine arızalı, biz sonra size gönderelim deniyor.
- Hiç vergi vermeyenler var. Günlük hayatımızda yaptığımız harcamaların büyük çoğunluğu böyle. Eve gelen temizlikçi, otopark parası, bakkaldan, büfeden yapılan harcamalar, lokantada yenen yemekler, kuaför ücreti gibi birçok harcama karşılığında belge alınmıyor. Bu harcamaların toplam miktarı, kayıtdışının büyüklüğü konusunda bir fikir veriyor.
- Geçmiş son beş yılda tedrici bir azalma var. Oran olarak da bundan sonra hep azalacak.

Kayıtdışında çalışan işletmelerin belli karakteristik özellikleri var mı?

- En büyük şirketlerde yok. Ama orta boy firmalarda da görülüyor.
- Kayıtdışılık işletmeler büyüdükçe azalıyor. Küçüklerde daha yaygın. Özellikle çok küçük işletmelerde kayıtdışı çok yaygın. Belli bir büyüklüğe ve belli bir yaşa gelene kadar birçok firma kayıtdışında kalmayı tercih ediyor.
- Kayıtdışının girişimcinin nitelikleri ile ilgisi yoktur. Girişimcinin genç, yaşlı, eğitilmiş, eğitimsiz olması çok fazla fark etmez.

İşletmenin kapasitesi ile ilgilidir. Ekonominin durumu ile ilgilidir.

- Yabancı şirketler vergi kaçırmıyor.
- İşletme büyüdükçe finansman ihtiyacı şirketleri kayıtcıne girmeye zorluyor.
- Kayıtdışı oranı bazı şirkette %20, bazı şirkette %90’a kadar çıkar.
- Türkiye’nin her yerinde var. Her bölgede var. Karadeniz’de de, Egede de, Güneydoğu

Anadolu’da, İstanbul’da. Hiç fark etmiyor.

- Kayıtdışının nerelerde daha yoğun olduğunu anlamak için il bazında doğrudan vergi, dolaylı vergi oranına bakılabilir. Çok yüksek KDV alınan illerde acaba gelir vergisi de toplanıyor mu? Hangi miktarda toplanıyor?
- Gelişmişlik arttıkça kayıtdışı da azalıyor. Dünya ile ekonomik ilişki geliştikçe, ihracat arttıkça, yabancı yatırımlar arttıkça, kayıtdışı azalıyor. Teknolojinin gelişmesi de öyle. Daha yüksek teknoloji alanlarda kayıtdışı az.

Kayıtdışı niye var? Kayıtdışını çözmek niye bu kadar zor?

- Türkiye’de bir anda zengin olma özenti var. Bu nedenle fazla hesap kitap yapmadan işe başlıyorlar ve kısa sürede zengin olmak istedikleri için başlangıçta bilerek, isteyerek kayıtdışı kalıyorlar. Çünkü “kısa sürede zengin olayım, ben kazanayım da nasıl olursa olsun” diye düşünüyorlar. Bu yüzden bir yere gelene kadar kayıtdışında kalıyor.
- Enteresan bir anekdottur: “Servetimin şu kadarın üstündeki kısmını açıklayabilirim ama buraya gelene kadar olan kısmının hesabını veremem.”
- İşin bir de kültürel boyutu var. İnsanlarımız vergi ödemeye alışmamış.
- Kayıtdışının gözle görülür çok büyük bir mahsuru yok. Kayıtdışında çalışan bir işletme ile kayıtcıne çalışan bir işletme arasında çok büyük farklar yok. Nitelikli insan gücü her ikisi için de geçerli. Finansmana erişimde de aynısı. Kayıtdışı şirketler için tefecilik var. Verimlilikte de muazzam farklar yok.
- Kayıtdışında bir firma ancak mevcutta kayıtlı olan bilançosu kadar kredi kullanabilir. Öz kaynak karlılığı olur ama kredi kullanamaz. Ama bu kayıtcıne geçmesi için bir etki doğurmaz.
- Bir şirketin bankacılık sektöründen yeteri kadar kredi kullanamaması kayıtcıne geçmesi için bir sebep oluşturmaz. Çünkü paralel bankacılık var. Tefecilik çok yaygın. Kredi ihtiyacını bu şekilde sağlayabiliyor.
- Kayıtdışının ekonomiye bir dinamizm getirdiği kanaati var. Bu da mücadeleyi gevşetiyor.
- Türkiye’nin krizlerden çıkabilmesinin bir nedeni de vergisi

ödenmemiş olan kişisel servetler. Yastık altında saklanan servetler gerektiğinde firmalar için kullanılıyor. İşten çıkartılanların, işini kaybedenlerin hayatını sürdürmelerini de kolaylaştırıyor.

- Merdiven altından gelen bazı şirketler çok ciddi bir büyüme gösterdiler ve bu sayede çok uluslu tekeller karşısında varlık gösterebildiler. Bu durum aslında kartelleşmeyi engelledi.
- Sosyal sigorta sistemi kayıtlı olmayı özendiriyor. Ailede bir kişi sigortalıysa, tüm aile fertleri bundan yararlanıyor. Diğer aile bireylerinin sigortalı olmasını teşvik edebilecek bir mekanizma bu yüzden işe yaramaz hale geliyor.
- Bazı yerlerde kayıtdışını cemaatlerden ayrı düşünmek mümkün değil. Bir anda, çok hızlı büyüyen şirketlerle cemaatler arasında bir ilişki olduğu söyleniyor. Cemaatlerin bu tür şirketleri desteklediği, bu şirketlerin cemaatlerin parasıyla büyüdüğü iddiaları var. Bu iddialar incelenmeli.

Biraz kayıtdışının mekanizmalarından söz eder misiniz?

- Aslında hiç kimse kayıtdışı iş yapmak istemez. Ama yüksek vergi yükleri nedeniyle şirketler kayıtdışı olmaya mecbur kalıyorlar.
- Her sektörde mekanizma o sektöre has. Ama hepsinin özünde naylon fatura meselesi var.
- Bir işletme, gider faturasına ihtiyacı olduğu için tedarikçisinden fatura istiyor. Tedarikçi firma da müşterisinin istediği doğrultusunda bir işletmeye 10 tane faturalı mal gönderiyorsa, 2-3 tane de faturasız göndermek zorunda kalabiliyor.
- Mesela hammaddesi tarım olan bir işkolunda firma hiç harcama gösteremiyor ama geliri var. Gideri olmayınca bunun yerine naylon fatura koyuyor. Naylon faturayı kesen şirket bunu gelir olarak defterine işlemiyor ama faturayı alan gider olarak deftere işliyor. İnceleme yapılırsa naylon faturayı kesen şirket ortaya çıkıyor ama o şirket bulunamıyor; çünkü fiktif.
- Sadece naylon fatura kesmek için kurulmuş fiktif şirketler var. Yeri yurdu belli olmayan, %5-6 komisyonla fatura satan şirketler bunlar. Özel olarak kuruluyorlar, 1-2 sene çalışıyorlar, belki 1000 tane bu tür fatura kesiyor ve istediği kadar kestikten sonra kapatıp gidiyor. Sonra başka bir isimle yeni bir şirket açıyor.
- Hesap uzmanlarının, denetimcilerin incelemeleri sonucunda bulabilirse bu şirketlere ceza kesiliyor. Ama bu şirketler %90 boş. Sahipleri de genelde kayıtlarda gözüken isimler değil. 3-5 kişinin, 3-5 garibanın adına olan şirketler. Mekanizmada kullanılan kişiler. Haciz de gitse, neyi var ki bu adamların da versin.
- Bu nedenle şirketler kurulduktan sonra yakından takip edilmeli; yaptığı işler iyi incelenmeli. Bu denetim olmadığı takdirde, Türkiye'nin şirket kuruluşunu bu kadar kolaylaştırması, bu tür

fiktif şirketlere imkan sağlamış oluyor.

- Faturalar da taklit ediliyor. Bu kayıt içindeki iyi şirketlerin de itibarını zedeliyor.
- Sahte çek defterleri de bir sorun. Bu sahtekarlığa giriyor. Bu kadar kolay çek defteri verilmemeli.
- Vergi politikasının nasıl kayıtdışına yol açtığını gösteren bir örnek de petrolde uygulanan yüksek ÖTV. Araç sayısı artıyor olmasına rağmen petrol satışının düşüyor olması, kayıtdışılığı gösteriyor.
- Mesela bir şirkette toplam faturalar tutuyor ama gerçek alan şirket değil diğer şirket almış gibi gözüküyor.
- Kayıtdışı nakitle yapılır. Kayıtdışı şirketlerde çok yüksek nakit olur. Bu nakitle spekülasyon da yapılır.
- Birçok işyerinde işçinin ücreti asgari ücretten gösteriliyor; üstü açıklan veriliyor. Bu işçinin de hakkının gasp edilmesi demek. Vergi yükleri düşürülürse hem işçi hem işveren için daha iyi olur.
- Kayıtdışı bir işletmenin satışı çok düşük sermayesi çok yüksek oluyor. Envanter var deniliyor ama şişirilmiş oluyor.
- Kayıtdışındaki her şirketin paravanı var.

Vergi denetimleri niye yeterli olmuyor?

- Bu herkesin beraber bindiği bir kayak. Kayık devrilirse herkes boğulur. Mevcut sistemde herkes bir şeyler alıyor ancak görmemezliğe geliniyor.
- Kayıtdışının birilerinin işine geliyor olması gerek, birileri menfaatleniyor buradan. Bu yüzden doğru düzgün denetlenmiyor.
- Şahsi geliri çok az olan insanların üzerinde milyon dolarlık daireler var. Bu nasıl oluyor? Adamın üzerinde kayıtlı 100 tane ev var Bu kimsenin dikkatini çekmiyor, kimsenin umurunda değil.
- Birçok iş kolu için Türkiye'de girdi maliyetleri çok yüksek. Mesela işçi ücretleri. Çin ile rekabet etmek çok zor. Başka ülkelerde devlet bu durumda destek oluyor. Ama Türkiye'de devletin firmalara bu anlamda bir desteği yok.
- Bazı KOBİ'leri bir odaya kayıt olmaya razı etmek çok zor. Tamamen tüm kayıtlardan uzak olmak istiyorlar.
- Kayıtdışı bağlamında devlete güven yeterli olmadığı için, devletle hiç temas etmemek de seçilebiliyor. Bir yerden kayıt içine girince devlet beni yakalar ama tamamen kayıtdışı olan işletme nasıl yakalanacak? Evrak yok. Belge yok. İz yok.

Kayıtdışıyla mücadelede nasıl bir yöntem izlemeli?

- Korku salmamak lazım... Zorla değil, özendirerek yapmalı.
- Bir anda şiddetli bir mücadele yerine daha tedrici bir yöntem izlenmeli. Çok sert bir mücadele girişimcilik ruhunu da öldürür.
- Zorla başarılı olmak çok zor. Ama bilişim sektöründen

yararlanmak gerekiyor.

- Kayıtdışını iletişimle çözmek lazım. Halka zararlarını anlatmak lazım.
- Kredi kartı kullanımını özendirmek gerekiyor. Kayıtlardan devlet isterse kayıtdışı çalışanı yakalayabilir.
- Bugün aslında kayıtdışı ile mücadele etmek o kadar da zor değil. Bilişim sektörü bunun için çok imkan sunuyor.
- Meslek odalarından yararlanmak mümkün. Çünkü aynı iş kolunda kayıtdışı olan birisi diğerleri için haksız rekabete yol açıyor. Bir işkolundaki işleyiş de en iyi o iş kolundakiler tarafından bilinir. Bu nedenle meslek odaları vasıtasıyla birbirini denetleyen bir mekanizma oluşturulursa etkili olur.
- Devletin bu konuda samimi olması gerekiyor. Şöyle bir açmaz var. Kayıtdışı çok yaygın. Seçmenlerin diyelim yansı. Seçilmişler, kendilerini seçen kayıtdışı seçmenin üzerine nasıl gidecekler? Bu siyasi olarak zor bir durum.
- Kayıtdışı ile etkili bir mücadele birçok şirketin gelirini etkileyecek. Bu da daha düşük satın alma gücü demek. Yani kayıtdışı ile mücadele, iktidarın ekonomik başarısını zayıflatır ve bu da iktidarı seçimlerde zora sokar.
- Kayıtdışının üzerine çok sert gidilmesi durumunda belki ilk etapta şirketlerin %10'u telef olur. Ama geri kalan %90 daha büyük yerlere gelir. Başarılı şirket haline gelir. Türkiye ekonomisi dünyada hak ettiği yere gelir.
- Kayıtdışında olan bir firmanın en yakın yakalandığı yer bankalar. Bu yüzden kayıtdışı işletme tüm yatırımlarını cebindeki parayla yapmak zorunda. Öz kaynak anlamında karlılığı yüksek olabilir ama cirosu yükselmeden ne kadar özkaynağı yüksek olsa da o firma başarılı olmaz. Ne firmanın ne de firmanın sahibinin itibarı yüksek olmaz. Ama firma kayıtdışında olmadan da büyüyemez. Bir noktadan sonra, itibar önem kazanır ve istikrarlı büyüyen, cirosu yüksek olan, belki kar oranı daha düşük ama herkesin bildiği tanıdığı, saygın bir firma olmak ister. Bu noktadan sonra da zaten kayıt içine girer.

Kayıtdışını azaltmak için vergi ve denetim ayağında ne yapmak lazım?

- Vergi yükünü düşürmek lazım. Esas kilit nokta bu. Vergi %60- %70 düşerse herkes vergisini verir. Daha çok vergi toplanır.
- Aflar da olumsuz etkiliyor. Vergisini düzgün ödeyenler enayi yerine konmuş oluyor.
- %65'e kadar çıkan vergilerle kayıtdışını yok etmek mümkün değil. Tüm vergisini gerçekten ödeyenler kısa sürede iflas eder. Herşey gelir gösteriliyor ancak birçok harcama gider gösterilemiyor. Bunların da giderleştirilebilmesi lazım. Çünkü kişisel gibi gözükse de bu harcamaların bir bölümü, girişimci

o konumda olduğu için. Bu lüks harcamaların bir bölümü işin gereği; mecburen yapılıyor.

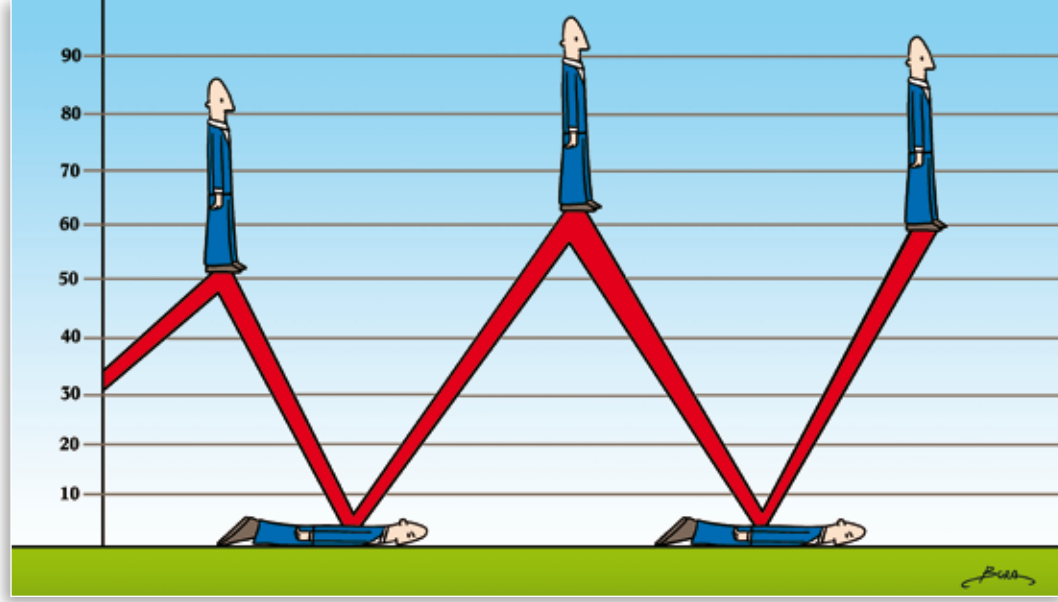
- İşçi çalıştırmanın zorlukları var. Yeni alınan bir çalışan düşünüldüğü gibi çıkmayınca işten çıkartılıyor; bu durumda kıdem tazminatı çok ağır bir yük. İşçilerin işveren üzerindeki yükünün azaltılması lazım. Hem işçiyi hem işvereni koruyacak bir şey olması lazım. Bu yükün bir bölümünü devlet üstlenebilir.
- Çok hızlı büyüyen, bir anda büyüyen şirketler mutlaka çok titiz incelenmeli. Normal bir büyüme çizgisinin üstünde anormal ölçülerde büyüyen şirketlerde kayıtdışılık vardır.

Ne zaman bir girişimci için itibar, servetten daha önemli hale gelirse, kayıtdışı ile mücadele o gün tam olarak kazanılır.

Kayıtdışı ile mücadele: söylemek kolay; yapmak zor

Aslında kayıtdışı ile mücadelenin reçetesi hiç de sır değil: elverişli bir vergi sistemi, etkin bir denetim ve iyi işleyen bir adalet mekanizması. Tabii bir de siyasi irade. Kağıt üzerinde çok kolay olmakla birlikte, bir türlü uygulanamıyor. Kayıtdışının azalması, ekonomik gelişimin doğal seyrini izliyor. Gelişmişlik seviyesi arttıkça, kişi başına gelir yükseldikçe, servet birikimi meydana geldikçe, yurtdışı ile ekonomik ilişkiler yoğunlaştıkça, teknoloji içeriği yüksek bir üretim yapısına geçtikçe kayıtdışı tedricen azalıyor. Türkiye'deki süreç de böyle işliyor.

Her ne kadar Türkiye'de yaygın bir kaniya göre ekonomik krizlerin toplumsal olarak daha hafif atlatılmasına kayıtdışının katkısı olduğu söylenirse de, hiç şüphesiz ki kayıtdışının zararı yararının kat kat üzerinde. Kayıtdışı olan bir firmanın verimliliği düşer, yeni teknolojilere erişimi kısıtlanır, uygun finansman koşullarından yararlanamaz, nitelikli insan çalıştıramaz. Firmanın yurtdışı ile ilişkileri zayıflar, belli bir ölçeğin üzerine ulaşması, ölçek ekonomilerinin avantajlarından yararlanması mümkün olmaz. Bu olumsuzluklara karşın, kayıtdışı işletme daha yüksek kar oranları ile çalışabilir; ya da belki de ancak kayıtdışında kaldığı süreçte çarkı döndürebilir. Banka kredisi kullanamasa da tefeciden para temin edebilir. Vergi oranlarının yüksek, buna karşılık denetimin yetersiz olduğu ve sık sık vergi aflarının görüldüğü bir ekonomide, firmaların kayıtdışından kayıt içine geçmeleri onların tercihlerine kalmış gözüküyor. Ne zaman bir girişimci için itibar, servetten daha önemli hale gelirse, kayıtdışı ile mücadele o gün tam olarak kazanılır.

KAYITDIŞI EKONOMİDE BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN ROLÜ

Seda Ateş

Mali İşler Yöneticisi - TEB Mali Yatırımlar A.Ş.

Gelişmiş Batı Ekonomilerinde 1960'ların ikinci yarısından sonra tartışılmaya başlanan kayıt dışı ekonomi, 1990'larda ülkemizin ekonomik gündem başlıkları arasına girmiş ve son senelerde çeşitli platformlarda kayıtdışı ekonominin boyutları, etki alanları ve kayıtdışı ekonomi ile mücadele yöntemleri üzerine çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Kayıtdışı ekonomiye sadece iktisadi ve vergisel açıdan yaklaşmamıştır. İşlemin sosyolojik ve politik yönleri de değerlendirilmiş ve kamu finansmanında dengesizliğe sebebiyet verdiği, haksız rekabet unsuru olduğu ve ekonominin gerçek boyutunun tespiti açısından kayıt altına alınmasının öneminin gittikçe arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak çözüm önerilerinin de teknoloji ile bağlantılı olarak oluşturulması, kayıt altına alınmak istenen faaliyetlerin tespitinde önemli bir unsurdur.

Ekonomi temelde mal ve hizmet karşılığı olarak para hareketine dayalı sistemsel bir yapı oluşturur. Dolayısı ile kayıtdışılığın tespiti mal ve hizmet veya karşı parametre olarak para

hareketlerinin takibi ile mümkündür. Gelişmemiş ekonomilerde mal ve hizmet yönlü bir takibat söz konusu iken gelişmiş ekonomilerde finansal sektörün de gelişmesine bağlı olarak para hareketlerinin izlenmesi ile kayıtdışı işlemlerin takibinin yapılması hedeflenmektedir. Ekonominin globalleşen yapısı ve ülkemizin gelişen finans sektörünün etkisi ile ticari hayattaki para hareketlerinin büyük bir kısmının bankalar aracılığı ile yapıldığı göz önüne alındığında bankaların kayıtdışı ekonomide önleyici rolü önem kazanmaktadır.

Genel olarak kayıt dışı ekonomi; otoritenin bilgisi dışında gerçekleştirilen ekonomik faaliyetler olarak tanımlanmakla birlikte bilimsel olarak kayıt dışı ekonomi, "resmi GSMH'yi tahmin etmek için kullanılan mevcut istatistiksel yöntemlerce ölçülemeyen ve bu sebeple resmi GSMH hesapları dışında kalan gelir yaratıcı ekonomik faaliyetler" şeklinde ifade edilmiştir.

Kayıtdışı ekonomiyi oluşturan faaliyetlerin içeriğindeki çeşitlilikten ötürü kayıtdışı ekonomi, literatürde yeraltı ekonomisi, gölge ekonomi, vergisiz ekonomi, yasadışı ekonomi, enformel ekonomi gibi farklı adlarla da anılmaktadır.

Kayıtdışının sınıflandırılması

Kayıtdışı ekonominin, faaliyet alanlarının ortak bazı özellikleri dikkate alındığında kayıtdışılığın beyan dışı, enformel ve yasadışı olmak üzere üç ana başlık altında toplanarak sınıflandırıldığını görüyoruz.

Beyandışı ekonomi vergi kanunları açısından beyana konu vergi matrahı ile beyan edilen arasındaki farkı oluşturmaktadır ki resmi otoriteler tarafından kayıt ve beyan altına alınarak yasaların öngördüğü koşullarda vergi toplanması ve milli hasılaya katkısı bakımından öncelikli olarak ele alınmaktadır. Enformel kayıtdışılık ise resmi olarak kurallar ile tanımlanmamış ekonomik faaliyetler bütünüdür ve ekonomi içinde pazar dışı olarak mal ve hizmet üreten hane halkı, sosyal ve yerel ekonomik faaliyetlerden meydana gelir. Kayıtdışı ekonominin üçüncü grubunu yasadışı ekonomi oluşturur. Bu faaliyetlerin kendisi yasaklanmıştır. Daha çok kamu düzenine ilişkin olup suç kaynaklı faaliyetleri kapsadığından bu faaliyetlerin kayıt altına alınmasından çok önlenmesi hedeflenmiştir.

Türkiye'de kayıtdışı ekonominin önlenmesi sosyo- ekonomik yapının iyileştirilmesi ve çalışma düzeninde reformlar yapılması ile mümkün olabilecektir. Bu kapsamda somut olarak ortaya konulan önerilerin büyük bir kısmının çalışma hayatı düzenine yönelik yaptırımlardan oluşturulmaya çalışıldığı gözlenmektedir. Belirtildiği üzere ekonomideki gelişmelere paralel olarak ticari faaliyetlerin yürütülmesinde banka ve finans şirketlerinin işlevleri ve bu işlevlere bağlı olarak bankacılığın para hareketleri tespitinde üstlendiği rol artmaktadır.

Bu anlamda mevcut yapıda banka ve finans sektörünün rolü ve izleyen dönemlerde kayıtdışı ekonomi ile mücadele anlamında üstlenebileceği rolleri değerlendirmek faydalı olacaktır.

Bankaların kayıtdışını önlemede rolü

Mevcut durumda belirli tutarı aşan ticari işlemlerin, kira ve ücret ödemelerinin bankalar aracılığı ile yapılması zorunluluğu Gelir İdaresi tarafından düzenlenmiş olup bunun yanı sıra yasadışı kayıtdışılığa yönelik karapara ile mücadelede bankaların şüpheli para hareketlerini bildirmeleri zorunluluğu MASAK bünyesinde yasal olarak düzenlenmiştir. Bankalar aracılığı ile yapılmaya çalışılan diğer bir yasal zorunluluk ise sigortalı çalışanların bankalar aracılığı ile SSK'ya bildirim

hususudur. Ayrıca ticari hayatının geniş bir kesimini kapsayacak E-Fatura çalışmalarının bankalar aracılığı ile yürütülmesine ilişkin görüşmeler de devam etmektedir.

Bankalar aracılığı ile yapılması zorunlu hale getirilen ticari işlemler Vergi Usul Kanunu'nun mükerrer 257'nci maddesinin verdiği yetkiye dayanarak yayınladığı 320, 323, 324 ve 332 sayılı genel tebliğler çerçevesinde belirlenmiştir. Bu kapsamda birinci ve ikinci sınıf tüccarlara, kazancı basit usulde tespit edilenlere, defter tutmak zorunda olan çiftçilere, serbest meslek erbabı ile vergiden muaf esnafa, kendi aralarında yapacakları ticari işlemler ile nihai tüketicilerden (Türkiye'de mukim olmayan yabancılar hariç) mal veya hizmet bedeli olarak yapacakları 8 bin lirayı aşan tahsilat ve ödemelerini bankalar veya katılım bankaları yahut PTT aracılığıyla yapmaları ve bu kurumlarca düzenlenen hesap belgesi (dekont) veya hesap bildirim cetvelleri ile kanıtlamaları zorunluluğunu getirmiştir. Yapılan düzenlemenin 8.000 TL ile sınırlandırılmaması bu tutarın altındaki para hareketlerini de kapsayacak şekilde genişletilmesi bankacılık yolu ile izlenebilecek para hareketlerini ve dolayısı ile kayda alınması gereken işlemlerin hacmini de artıracaktır.

Bunun yanı sıra kira ödemelerine ilişkin 268 no'lu Gelir Vergisi Genel Tebliği ile işyeri ve konut kiralama işlemleri sebebiyle yapılacak tahsilat ve ödemelerinin 1 Kasım 2008'den itibaren banka veya posta idarelerince düzenlenen belgelerle tevsiki zorunlu hale getirmiştir. Böylece banka hesapları vasıtası ile yapılacak çapraz kontroller ile vergi denetimleri sonucu gelirin kayıt altına alınmasıyla gelir vergisi tahsilatlarında artış beklenmektedir.

İstihdamda kayıtdışılığı önleyebilmek amacıyla ücret ödemeleri için yapılan düzenleme ile ise 1 Ocak 2009'dan itibaren, Borçlar Kanunu, İş Kanunu, Basın İş Kanunu ve Deniz İş Kanunu kapsamında 10'dan fazla işçi çalıştıran işverenlere bankadan ödeme zorunluluğu getirilmiştir.

Yapılan yasal düzenlemelere ek olarak tüm harcamaların takip edilebilir şekilde banka ve finans sistemi içerisinde yer almasının sağlanması kayıtdışılığın önlenmesinde önemli bir yere sahip olacaktır.

Bu kapsamda belirli tutarı aşan ödemelerin çek ve senet kullanılarak yapılması zorunluluğu getirilmesi ile nakit para akışlarının bankacılık sistemine kaydırılması ve izlenebilir bir hale getirilmesi sağlanabilir.

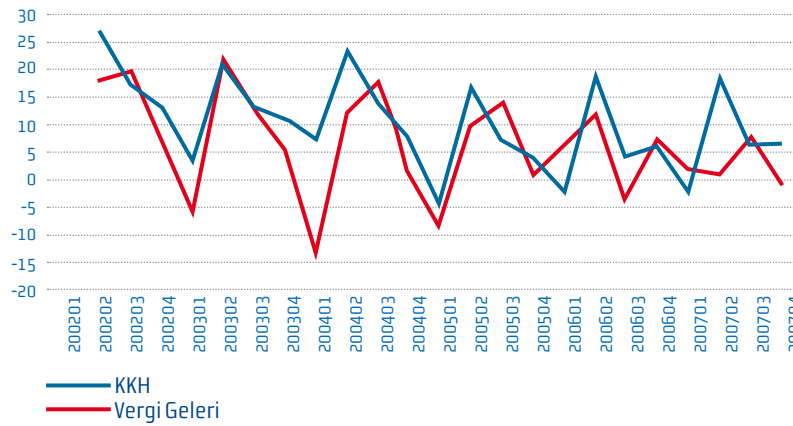
Ayrıca kredi kartlarının üretim ve nihai tüketim aşamasında kullanımının yaygınlaştırılması kayıtdışılığın önlenmesinde üstlendiği işlevleri artıracaktır. Özellikle kayıtdışılığın yaygın olduğu küçük işletmelerde üretime yönelik alımların kredi kartı ile yapılması sağlandığı takdirde mal alımına veya dolayısı ile satımına dayalı para hareketinin bankalar aracılığı ile izlenmesi mümkün olacaktır.

Harcamaların kredi kartı ile yapılması durumunda firmaların mecburi belge düzenine uyumu söz konusu olacaktır. Ayrıca vergi denetimlerinin kolaylıkla yapılabilmesi hususunda da etkilidir.

Her ne kadar kayıtdışılığı ölçmenin tam ve herkes tarafından kabul görmüş bir yöntemi bulunmasa da yapılan araştırmalar göstermektedir ki kredi kartı harcamaları arttığında vergi gelirleri de artmakta, tersi durum için vergi gelirlerinde azalış meydana gelmektedir.

Kartlı ödeme sistemleri üzerine yapılan araştırmada Bankalararası Kart Merkezinin verilerine dayanarak yapılan analiz 2002-2007 yılları için aşağıdaki şekildedir¹. Yapılan analiz ile 2005 yılından itibaren kredi kartı harcamalarına paralel olarak vergi gelirlerinin de benzer bir trend izlediği görülmektedir. Bu verilere dayanarak kredi kartı kapsam alanının genişlemesi ile kayıt altına alınan işlemlerin artacağı ve vergi gelirlerinin de bu kapsamda artış göstereceği sonucuna ulaşılmaktadır. (Grafik 1)

GRAFİK 1

1 Gazi Üniversitesi Kartlı Ödeme Sistemleri Ekonomik Katkıları Raporu
2 Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010)

Diğer bir araştırmada ise; banka ve kredi kartları sayısında görülen belirgin artışa paralel olarak söz konusu kartlar aracılığıyla gerçekleştirilen işlemlerin özel tüketim harcamaları içerisindeki payının ve gayri safi yurt içi hasılaya oranının giderek arttığına ilişkin veriler Tablo 1'de gösterilmeye çalışılmıştır².

TABLO 1

Banka ve Kredi Kartı ile Gerçekleştirilen İşlemlerin Ekonomi İçerisindeki Ağırlığı

Tutar (Milyon TL)	2003	2004	2005	2006	2007
Kredi kartı ile alışveriş cirosu(*)	36,065	59,035	78,042	99,082	128,787
Banka kartı ile alışveriş(**)	343	629	1,139	1,902	2,855
Banka kartı ile nakit çekme(**)	46,941	68,602	89,178	108,794	128,335
Özel nihai tüketim harcamaları(***)	239,586	284,631	328,561	382,757	425,795
GSYİH(****)	454,781	559,033	648,932	758,391	854,480
Oranlar	2003	2004	2005	2006	2007
Kredi kartı ile alışveriş/Özel nih. tük.	15,1	20,7	23,8	25,9	30,2
Banka kartı ile alışveriş/Özel nih. tük.	0,1	0,2	0,3	0,5	0,7
Banka kartı ile nakit çekme/Özel nih. tük.	19,6	24,1	27,1	28,4	30,1
Kredi kartı ile alışveriş/GSYİH	7,9	10,6	12,0	13,1	15,0
Banka kartı ile alışveriş/GSYİH	0,1	0,1	0,2	0,3	0,3
Banka kartı ile nakit çekme/GSYİH	10,3	12,3	13,7	14,3	14,9

* Visa/Master kart ve diğer kartların yurt içi kullanım cirasunu göstermekte olup, turistlerin kullanımı dahildir.

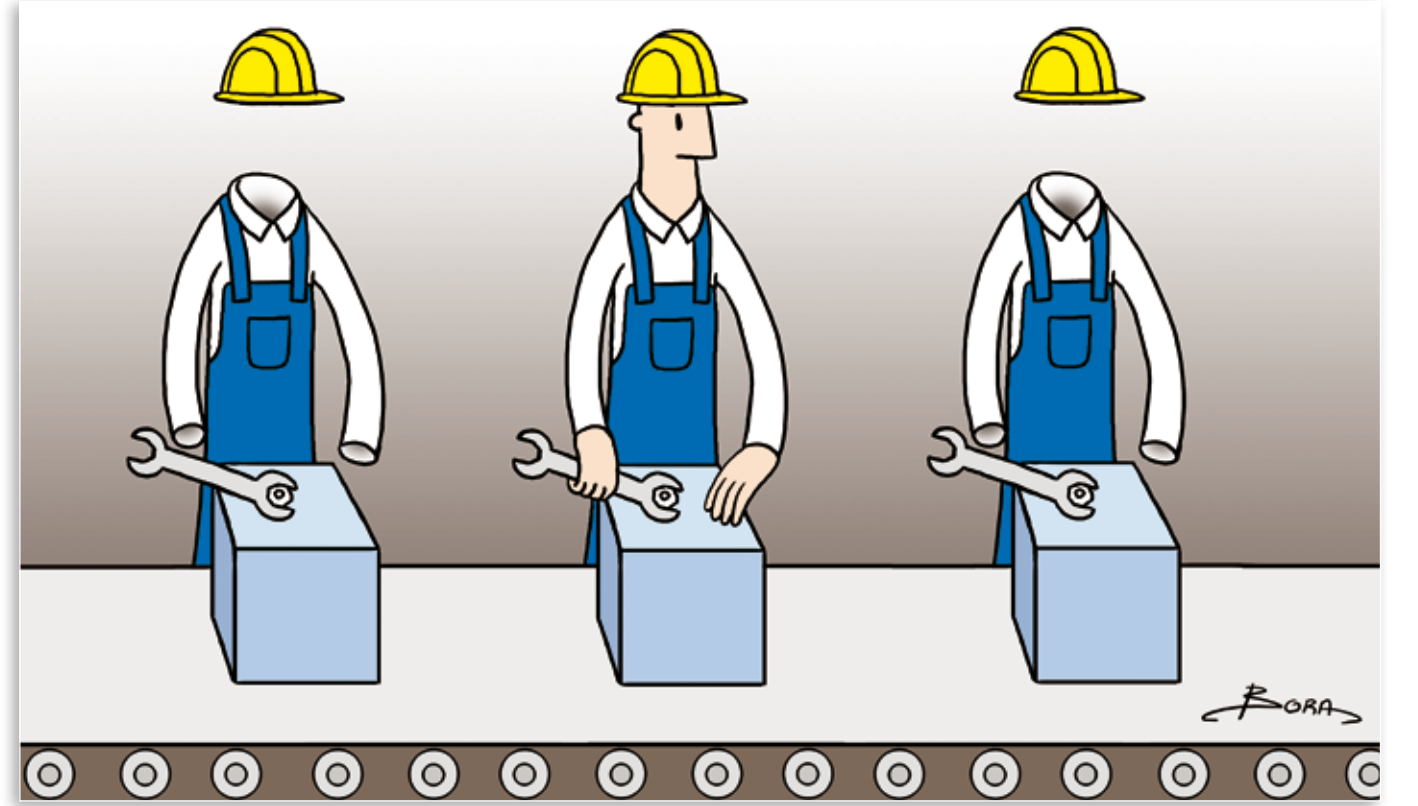
** Yerli ve yabancı kartların yurt içi kullanımınıdır.

*** Cari fiyatlarla 1987 bazlı seridir. 2007 yılı rakamı ilk üç çeyrek için gerçekleşme, dördüncü çeyrek için tahmin rakamına dayanmaktadır.

**** Cari fiyatlarla 1988 bazlı seridir. 2007 yılı rakamı ilk üç çeyrek için gerçekleşme, dördüncü çeyrek için tahmin rakamına dayanmaktadır.

Kaynak: DPT Müsteşarlığı, TÜİK, Bankalararası Kart Merkezi (BKM)

Sonuç olarak bankaların gelişen ekonomik yapı içerisindeki işlevsel konumunun kayıtdışı ekonomi ile mücadelede olumlu gelişmeler sağladığı açıkça gözlenmektedir. Bu kapsamda işyeri ve konut kira ödemelerinin ve ticari işlemler açısından 8 bin lirayı aşan tutarlar ile kayıtdışı istihdamı önlemeye yönelik ücret ödemelerinin bankalar aracılığı ile ödenmesi zorunluluğu kayıtdışılığın azaltılmasında bankacılığın rolünü göstermektedir. Ayrıca kredi kartı kullanımının ekonomi içerisindeki payı ve çek, senet kullanımının ticaret alanındaki yaygınlığı göz önüne alındığında bankacılığın kayıtdışı ekonominin izlenmesindeki etkinliği arttırdığını ifade etmek mümkündür.

KAYIT DIŞI İSTİHDAMIN ÇÖZÜMÜNÜN ÖNÜNDEKİ EN ÖNEMLİ ENGEL: KENDİ İRADELERİ İLE KAYIT DIŞINDA ÇALIŞANLAR

Erkan Karaarslan

Muhasebat Başkontrolörü - SGK Kurumsal Gelişim Daire Başkanı

Çalışanlar arasındaki bazı gruplar, işverenleri istese dahi Sosyal Güvenlik Kurumuna ve/veya vergi dairelerine belirli nedenlerle kayıt olmak istememektedirler. Kayıtlı olmak istememenin altında, bazı durumlarda ekonomik hak kayıpları, bazı durumlarda da, yabancı kaçak işçilerde olduğu gibi, sınır dışı edilme gibi daha önemli sonuçlar çıkma ihtimali gibi nedenler bulunmaktadır.

Yabancı Kaçak İşçiler

21. yüzyıla girerken dünyada meydana gelen değişimler ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarını etkilemiştir. Ülkeler arası göç artmıştır. Türkiye de bu gelişmelerden etkilenmiştir. Çevre

ülkelerde yaşanan ekonomik ve sosyal değişim, savaşlar vb. ülkemize gelen yabancı sayısını arttırmıştır. Ülkemize genelde ekonomik nedenlerle gelen yabancılar kaçak olarak çalışmakta ve çalıştırılmaktadırlar.

Türkiye 1980 sonrası dışı açılma sürecine girmiş ve bununla birlikte yabancı işgücü ile daha çok karşılaşmış olmuştur. 1991-1992 yıllarından itibaren Türkiye "işçi göçü alan" bir ülke olmaya başlamış ve aynı dönemde ciddi bir mülteci sorunuyla da karşılaşmıştır. Son yıllarda İran, Afganistan, Pakistan, Irak ve bazı Afrika ülkelerinden özellikle Nijerya'dan Türkiye'ye kaçak giriş yapanların sayısında artışlar yaşanmaktadır.

Sovyet sisteminin çökmesinin ardından bu ülkelerden de çok sayıda işçi, daha yüksek olan ücret seviyesinden yararlanabilmek amacıyla Türkiye'ye gelmiştir.

Türkiye’de hem işsizlik sorunu, hem de yabancı kaçak işçilik sorunu aynı anda yaşanmaktadır. Kesin sayı bilinmemekle birlikte iki milyon dolayında yabancı kaçak işçinin işgücü piyasalarında yer aldığı öne sürülmektedir.

Ülkemizde kaçak yaşayan ve çalışan yabancılar topluluğu; ülkemize girişleri yasal, çalışması yasa dışı olanlar; ülkemize girişleri ve bulunmaları tamamen yasa dışı olanlar; ülkemize yasal yollardan giriş yapan, Türk vatandaşlığına geçmek için müracaat etmiş olup da, cevap bekleyen, ikamet tezkeresiyle oturan Türk soylu yabancılar; vizeyle giriş yapmış ve başka bir ülkeye gitmek için Türkiye'yi transit geçiş amacıyla kullanan ve bir süre Türkiye’de kalıp kaçak çalışanlar ve mülteci olarak Türkiye’de yaşayan ve çalışanlar; gibi çeşitli gruplara ayrılabilir.¹

2005-2008 yılları arasında ülkemize giriş yapan yabancı sayısının 90.622.307 kişi olduğu, bunlardan çıkış yapanların sayısının ise 89.246.774 kişi olduğu Türkiye İstatistik Kurumu'na belirlenmiştir. Bu yıllarda ülkemize giriş yapan yabancı sayısının çıkış yapan yabancı sayısına göre, 1.375.533 kişi fazla olduğu görülmektedir. Ülkemize giriş yapan yabancılarından en çok İran uyruklu yabancıların çıkış yapmadığı görülmektedir. Dört yıllık periyotta çıkış yapmayan İran uyruklu yabancı ziyaretçi kişi sayısı 817.250 dir. İranı Rusya Federasyonu izlemektedir.²

Aynı dönemlerde yasal olarak izin almak suretiyle çalışanların sayısı oldukça sınırlıdır. 2005-2008 döneminde 39.676 yabancıya çalışma izni verilmiştir. Bunlardan 14.470 kişi zaten

ülkemizde bulunup çalışma izni bittiği için süre uzatanlardır. Yani yukarıda belirtilen, ülkemize yeni giriş yapanlardan değildir.³

Yabancı kaçak işçi göçünün nedenleri arasında, ülkelerindeki ekonomik ve sosyal değişimler, savaşlar, krizler, işsizlik ve ücret seviyesinin düşüklüğü gibi etmenler yer almaktadır. Ülkemizde, işverenler, sigortalı işçi çalıştırmanın maliyenin yüksek olması nedeniyle düşük maliyetle yabancı kaçak işçi çalıştırmaktadırlar.

Ülkemizde yabancıların çalışabileceği işler ile çalışamayacakları işlerle ilgili 70'e yakın yasal düzenleme vardır. Ancak bunların müeyyidelerinin caydırıcı olmaması nedeniyle, bu çalışmalar yasal zemine oturtulamamaktadır.⁴

1997 ile 2000 yılları arası dönemde yakalanan yasa dışı göçmen sayısı sürekli olarak artış göstermiştir. 1997 yılında yakalanan yasa dışı göçmen sayısı 28.439 iken, 2000 yılında yaklaşık 3 katı artarak 94.514 kişiye ulaşmıştır. 2000-2001 yılları arasında yaklaşık 90.000 yasa dışı göçmen yakalanmıştır. Yasa dışı göçmen sayısı bu yıllardan sonra düşüş eğilimine girmiş, 2006 yılında ise yaklaşık yüzde 50 azalarak 52.000 kişiye gerilemiştir.⁵

Çalışan çocukların kayıt dışı istihdamda yer almasının sosyal boyutu daha önemlidir. Yetişme çağında, okula devam etmesi gerekli insanların sağlıklı koşullarda, yaşlarına uygun olmayan işlerde istihdam edilmeleri en önemli problemdir.

Türkiye’de hem işsizlik sorunu, hem de yabancı kaçak işçilik sorunu aynı anda yaşanmaktadır. Kesin sayı bilinmemekle birlikte iki milyon dolayında yabancı kaçak işçinin işgücü piyasalarında yer aldığı öne sürülmektedir. İşverenlerin yabancı kaçak işçi tercih etmelerinin en önemli nedeni, bu işçilere yapılan ödemelerin Türkiye'deki çalışanlara yapılan ödemelerden çok daha düşük olması ve bu işçilerin kendi durumlarının özelliklerinden kaynaklı olarak hiçbir konuda şikâyet ve diğer haklarını kullanamayacak olmasıdır. Bu nedenle de kaçak işçilik sorununun çözümü güç görünmektedir. Ülkemizde yabancı kaçak işçiliğin önlenmesi için, yabancı kaçak işçiliğin cazibesi, istihdamla

ilgili maliyetlerin azaltılması suretiyle ortadan kaldırılması; cezai müeyyidelerin artırılması; yabancıların çalıştırılması ile ilgili mevzuattan kaynaklı problemler ile izin verme süreçlerini çok zorlaştıran bürokrasinin ortadan kaldırılması ve kamu kurumları arasında koordinasyon ve otomasyonun artırılması gerekmektedir.

Çocuk İşçiler

Kayıt dışı istihdamın bir boyutu da çalışan çocuklardır. Türkiye köy toplumundan sanayi toplumuna geçerken köyden kente göçü yaşamıştır. Bir yanda nüfus artış hızının yüksek olması, diğer yanda genel ekonomik konjonktürün bozukluğu, bütçeden eğitim ve sağlığa yeterince pay ayrılmaması, çocukların çalıştırılmasına neden olmuştur. Diğer yandan istihdamın büyük bölümünün tarımda olduğu ve bu kesimde çocukların ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edildikleri görülmektedir.⁶

Türkiye’nin de imzaladığı Birleşmiş Milletlerin Çocuk Hakları Sözleşmesinin birinci maddesine göre 18 yaşına kadar her insan çocuktur. Medeni Kanununa göre ise 18 yaşını doldurmamış herkes küçük sayılmaktadır.

Çocukların çalışma yaşı ile ilgili esaslar Umumi Hıfzısıhha Kanunu ile İş Kanununda düzenlenmiştir. Umumi Hıfzısıhha Kanunu 12 yaşından küçüklerin çalıştırılmayacağını belirtirken, İş Kanunu bu yaşı 18 olarak belirlemiş, diğer yandan hafif işlerde bu yaştan 15'e kadar indirilebileceğini hükme bağlamıştır.⁷

Çocuk çalıştırılması, düşük ücret, sigortasız çalışma gibi iş ve sosyal güvenlik yasalarına aykırı hareketler ile işgücü maliyetini düşürebilmektedir. Diğer yandan çocukların çalıştırılması ailelerin de ekonomik sıkıntılarını azaltmaktadır. Bu suretle çocuğun çift taraflı sömürüldüğü görülmektedir. Toplumdaki 18 yaşın altındaki kişilerin sigortalı olmayacağı yönündeki yaygın kanaat de çalışan çocukların çalışmalarının ilgili kurumlara bildirilmemesine neden olabilmektedir.

2006 yılı Ekim ayı Türkiye İstatistik Kurumu Çocuk İşgücü Araştırması sonuçlarına göre⁸ Türkiye genelinde 6-17 yaş grubundaki çocuk sayısı 16 milyon 264 bindir. Bu çocukların yüzde 84,7’si bir okula devam ederken, yüzde 15,3’ü okula devam etmemektedir. Okula devam etmeyen çocukların yüzde 58,8’ini kız çocukları oluşturmaktadır. 6-17 yaş grubunda bulunan 16 milyon 264 bin çocukta yüzde 5,9’u ekonomik bir işte çalışmakta, bir başka ifadeyle istihdam edilmektedir (958 bin kişi). İstihdam edilen çocukların yüzde 66’sını erkek, yüzde 34’ünü kız çocukları oluşturmaktadır.

Çalışan çocukların yüzde 40,9’u tarım (392 bin kişi), yüzde 59,1’i tarım dışı sektörde (566 bin kişi) faaliyet gösterirken, yüzde 53’ü ücretli veya yevmiyeli, yüzde 2,7’si kendi hesabına veya işveren, yüzde 43,8’i ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır.⁹

506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu, Borçlar Kanununa göre çıraklık sözleşmesi ile çalışan çocukları sigortalı saymamaktadır. İşverenler, 18 yaşın altındaki çocukları çıraklık sözleşmesi ile sosyal güvencesiz çalıştırabilmektedir.¹⁰ 3308 sayılı Çıraklık Mesleki Eğitimi Kanunu gereği Milli Eğitim Bakanlığı’nın açtığı çıraklık okuluna gidenlerin sayısı 2007-2008 öğretim yılı sonu itibarıyla 304.856 kişidir.¹¹ Bu okullara giden çocuklar kısmen sosyal güvenlik kapsamındadır (İş kazası, meslek hastalığı, hastalık). Çalışan çocukların yüzde 81,8’i Mesleki Eğitim Kanunu kapsamında olmasına karşın yalnızca yüzde 24,7’si çıraklık okuluna gidebilmektedir.¹²

Kayıt dışı istihdamın önemli bir boyutunu da, SGK’ndan aylık ya da gelir elde edip bu aylık ya da gelirlerin kesintisiz devamını sağlamak amacıyla kendi iradeleriyle kayıt dışı kalmayı tercih edenler oluşturmaktadır.

Ülkemizde çıraklık okullarına gönderilmeyen ve Borçlar Kanunu hükümlerine göre çıraklık sözleşmesi ile çalıştırılan, ancak bu tip sözleşmeyle çalıştıkları için sigortalı sayılmayan en az 250.000 civarında çocuk işçinin çalıştırıldığı tahmin edilmektedir. Kayıt

1 Karadeniz, a.g.m., s.416.

2 Kaynak: Türkiye İstatistik Yılığ, T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, Ekim 2009,

3 Kaynak: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İstatistikleri (Erisim) http://www.csgeb.gov.tr/articles.php?category_id=50, 01 Kasım 2009

4 Yakup Süngü, “Kayıt Dışı İstihdamın Mali Etkileri”, Yayınlanmamış Tez, 2004, s.16.

5 Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü İnsan Hareketleri Şube Müdürlüğü ve (Erisim) http://archive.ismmmo.org.tr/docs/basin/2008/bulten/13122008_GOCHARITASI.pdf 1 Mart 2010.

6 Yereli, Karadeniz, a.g.e., s.72.

7 Süngü, a.g.e., s.22.

8 <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6172>

9 Türkiye İstatistik Kurumu Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları (Erisim) [http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=26&tb_adi=Çocuk İşgücü İstatistikleri&ust_id=8](http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=26&tb_adi=Çocuk%20İşgücü%20İstatistikleri&ust_id=8) 01 Kasım 2009

10 Kayıt Dışı İstihdam Raporu, a.g.e., s.40.

11 Milli Eğitim Bakanlığı 2009 Bütçe Raporu, (Erisim) http://sgb.meb.gov.tr/but_kesin_hesap/2009_butce_raporu/2009_butce_rapor_web.pdf, 31 Ocak 2010, s.95.

12 Özcan Karabulut, **Çocuk İşçiliğine Karşı Sendikal Mücadele: Türk İş Modeli**, Türk-İş Yayını, Yayın No:224, Ankara, 1998, s.23.

dışı çıraklığın gelişmesinde formel çıraklık süresinin kısıtlı ve formalitelerle dolu olması önemli bir etkidir.¹³

Çalışan çocukların kayıt dışı istihdamda yer almalarına sadece kayıt dışı kalan ekonomik değer olarak bakmak anlamlı olmaz. Sorunun sosyal boyutu daha önemlidir. Yetişme çağında, okula devam etmesi gerekli insanların sağlıksız koşullarda, yaşlarına uygun olmayan işlerde istihdam edilmeleri en önemli problemdir. Bununla beraber çalışan çocukların ortaya çıkardığı bir gerçek de vardır. Çalışan çocuk, ucuz iş gücü olarak görülmektedir. Dolayısıyla işverenler özellikle küçük ve orta boy işletmelerde yetişkin işgücünden ziyade çocuk emeğinden faydalanmayı tercih etmektedirler. Ülkemizde istihdam edilen çocukların yüzde 87'isi 1-9 işçi çalıştıran küçük ölçekli işyerlerinde çalışmaktadır.¹⁴

İşsizlik ödeneği olarak ödenen rakamlardaki artış ve yaşanan ekonomik kriz, insanları işten çıkmadan çıkmış gibi yaparak işsizlik ödeneği almaya, dolayısıyla kayıt dışına çıkmaya yönlendirmektedir.

SGK'dan Çeşitli Adlarla Gelir Elde Edenler

Kayıt dışı istihdamın önemli bir boyutunu da, çeşitli mevzuat hükümleri çerçevesinde Sosyal Güvenlik Kurumu'ndan, prim karşılığı ya da tazminat niteliğinde aylık ya da gelir elde edip bu aylık ya da gelirlerin kesintisiz devamını sağlamak amacıyla kendi iradeleriyle kayıt dışı kalmayı tercih edenler oluşturmaktadır. Bu tanıma uygun şekilde kayıt dışında kalanları emekliler, dul ve yetimler ve maluller olarak üç alt başlığa ayırabiliriz.

Kendi iradeleri ile kayıt dışı çalışanların önemli bir kısmı emeklilerdir. Ülkemizde genç yaşta emekli olanların önemli bir bölümü emekli olduktan sonra da çalışmaktadırlar. Emeklilerin tekrar çalışmaya başlamaları halinde sigortalı olmayacakları yönünde toplumda yaygın bir kanaat mevcuttur. Emekliler yaşlılık aylığı almaları ve sağlık yönünden sosyal güvenlik

semsiyesi altında bulunmaları nedeniyle düşük ücretle ve sigortasız çalışmakta, bu nedenlerle işverenlerin tercih nedeni olmaktadır. Diğer yandan emekli işçinin çalışma tecrübesinin olması da emekli olduktan sonra istihdam edilmesinde önemli bir faktördür.

6 Mayıs 1986 tarihinden önce, SSK emeklileri, ücretli olarak çalıştıklarında, emekli aylıkları çalışmaya başladıkları tarihte kesilmekteydi. Bunlara, 6 Mayıs 1986'dan itibaren, sosyal güvenlik destek primi ödeyerek hem emekli aylığı alma hem de çalışma olanağı sağlandı.¹⁵

Sosyal Güvenlik Kurumu istatistiklerine göre ülkemizde 2009 yılı Kasım ayı itibariye emekli olanların sayısı 8.437.757 kişidir. 2008 sonu itibariyle SSK kapsamında çalışarak sosyal güvenlik destek primi ödeyen emekli sayısı ile 247.759'dur.¹⁶ Bağ-Kur kayıtlarına göre, 2006 yılı Ekim ayı itibariyle Bağ-Kur emeklisi olarak 313.667 kişi, Bağ-Kur dışındaki (SSK ve Emekli Sandığı) kurum emeklisi olarak da 36.174 kişi olmak üzere toplam 349.000 kişiden, sosyal güvenlik destek primi (SGDP) tahsil etmektedir. SSK'ya ve Bağ-Kur'a çalıştığını bildirip SGDP ödeyenlerin sayısı ise 500 bin civarında. Buna göre, her 100 emekliden 10'u, çalışıyor gözüküyor.¹⁷

Oysa yalnızca 2008 yılında yaşlılık aylığı bağlanan 213.917 kişiden 119.732.si 50 yaşın altındadır.¹⁸

Devlet Planlama Teşkilat (DPT) verilerine göre hayatta kalma umudinin ortalama 74 yıl olduğu ülkemizde söz konusu 50 yaş altı emeklilerin günün ekonomik koşulları da göz önüne alındığında büyük bir bölümünün aktif olarak çalışma hayatında yer alabilecekleri söylenebilir.

Çağdaş sosyal güvenlik sisteminde, sigortalılara yaşlılık aylığı bağlanmasında esas olan, kişinin çalışma verimini düşürecek kadar yaşlanmasıdır. Yani kişinin belli bir yaşa gelmiş olması nedeniyle mesleki faaliyetini sürdürememesi durumunda, uğrayacağı gelir kaybının telafi edilmesi asgari geçimini sağlayacak gelir sağlamasıdır. Oysa, ülkemizde bu durumdan farklı olarak yaşlılık aylığı bir tür işsizlik sigortası geliri olarak görülmekte, sigortalılar hem emekli aylıklarını almaya, hem de kayıt dışı çalışmaya devam etmektedirler. Kadınların 38,

erkeklerin 42 yaşında emekli olabildiği bir sosyal güvenlik sisteminde bu kaçınılmaz bir sonuçtur.

Fotoğraf: AA - Selim Bostancı

Emekli olanların kayıt dışında kalmalarının dışında kendi iradeleri ile kayıt dışı çalışanların bir kısmı da dul ve yetimlerdir. Eşi, anne ve/veya babası vefat eden kişilere hak sahibi olarak ölüm aylığı veya dul yetim aylığı bağlanmaktadır. Bu kişilerin aylıklarının kesilmemesi için başka bir sosyal güvenlik kuruluşuna tabi olarak çalışmamaları gerekmektedir. Bu kişilerin çalışmaları durumunda, aldıkları aylıklar kesilmektedir.

Hak sahiplerinin yüzde 99'luk kısmını eş ve çocuklar oluşturmaktadır. Bu kişilerin bir kısmı, maaşlarının kesilmemesi için sigortasız çalışmaktadırlar. Türkiye İstatistik Kurumu Hane Halkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre, işgücüne katılan ve eşinden ayrılmış olduğunu beyan eden 231.000 kişiden 71.000'inin; eşinin öldüğünü beyan eden 308.000 kişiden ise 256.000' inin kayıt dışı çalıştığı anlaşılmaktadır.¹⁹

Sosyal Güvenlik Kurumundan aylık ve gelir almaları nedeniyle kendi iradeleri ile kayıt dışı çalışanlara son bir örnek olarak malulleri belirtebiliriz. Malullük aylığı alan bir kişinin kayıtlı olarak bir yerde çalışması halinde bu aylıkları kesilebilmektedir. Bu nedenle söz konusu kimseler herhangi bir şekilde istihdama katıldıklarında, malullük aylıklarının kesilmemesi için kendi istekleriyle kayıt dışında çalışmaktadırlar.

İşsizlik Geliri Elde Edenler

İşsizlik sigortası; bir işyerinde çalışırken, çalışma istek, yetenek, sağlık ve yeterliliğinde olmasına rağmen, kendi istek ve kusuru dışında işini kaybedenlere, uğradıkları gelir kayıplarını kısmen de olsa karşılayarak kendilerinin ve aile fertlerinin zor duruma düşmelerini önleyen, sigortacılık tekniği ile faaliyet gösteren, Devlet tarafından kurulan zorunlu bir sigorta koludur.

Öngörülen şartları taşıyanlardan; 600 gün prim ödemiş olanlara 180 gün, 900 gün prim ödemiş olanlara 240 gün, 1080 gün ve daha fazla prim ödemiş olanlara 300 gün süre ile işsizlik ödeneği verilmektedir.

5763 sayılı "İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun"dan sonra, günlük işsizlik ödeneği, sigortalının son dört aylık prime esas kazançları dikkate alınarak hesaplanan günlük ortalama brüt kazancının yüzde kırkıdır. Bu şekilde hesaplanan işsizlik ödeneği miktarı, 4857 sayılı İş Kanununun 39 uncu maddesine göre onaltı yaşından büyük işçiler için uygulanan aylık asgari ücretin brüt tutarının yüzde seksenini geçemez.

İşsizlik ödeneği olarak ödenen rakamlardaki artış ve yaşanan ekonomik kriz, insanları işten çıkmadan çıkmış gibi yaparak işsizlik ödeneği almaya, dolayısıyla kayıt dışına çıkmaya yönlendirmektedir. İşsizken iş bulanlar da işsizlik ödeneğinden yararlanmak için bu süre zarfında kayıt dışında kalmaktadır.

Sosyal Yardım ve Hizmetten Yararlananlar

Ülkemizde, sosyal yardımlar son yıllarda hızla büyüyerek, 15 den fazla kamu kurum ve kuruluşu tarafından, **bir kısmı mükerrer olmakla birlikte**, 25 milyonu aşan kişiye verilir hale gelmiştir. Ödenen sosyal yardım miktarı, 2008 yılı sonunda 10 milyarı aşmıştır. Bu yardımlardan; 2022 sayılı Kanun kapsamında yaşlı ve özürlü aylığı ödenmesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce imarethane yardımı ödenmesi, yeşil kart verilmek suretiyle sağlık yardımı verilmesinin ön koşulu, bir yerde sosyal güvenlik kapsamında çalışmıyor, prim ödemiyor ve aylık ya da gelir elde etmiyor olaktır. Bu şekilde sosyal yardım alanlar yaklaşık olarak 10 milyon kişidir. Bu nedenle söz konusu yardımlardan yararlanan 10 milyon kişinin bir kısmı, yardımlardan yararlanmaya devam etmek için, kayıt dışında kalmayı tercih etmektedir.

13 Tahir Bastaymaz, **6-15 Yaş Grubu Bursa'da Çalışan Çocuklar Üzerine Bir Araştırma**, Friedrich Ebert Vakfı Araştırma Sonuçları, 1990, s.14.

14 **Çalışan Çocuklar Projesi Raporu**, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, Ankara, 2000, s.2.

15 Şükrü Kızılot, "Çalışan Emekliler ve Türkiye Gerçeği", Hürriyet Gazetesi, 13 Aralık 2006.

16 **SSK İstatistik Yıllığı 2008**, a.g.e., s.67.

17 Kızılot, **Hürriyet Gazetesi**, 13 Aralık 2006

18 **SSK İstatistik Yıllığı 2008**, a.g.e., s.67.

19 **İş Gücü Veri Tabanı**, Türkiye İstatistik Kurumu, (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6172>, 1 Kasım 2009

TÜRKİYE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ İLE MÜCADELENİN HANGİ AŞAMASINDA? BUGÜNÜN KRİZİ, YARININ FIRSATI

Hilal Atıcı

Greenpeace Akdeniz Kampanyalar Yöneticisi

Küresel ısınmanın Birleşmiş Milletler düzeyinde küresel bir tehdit olarak tanınmasının üzerinden bu yana neredeyse 20 yıl geçti. 1992'de Rio'da toplanan dünya devletleri bu sorunu çözebilmek üzere bir çatı işlevi gören Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Anlaşması'nı imzaladılar. 20 yıl içinde bilimsel veriler daha da belirginleşti.

Milyarlarca insanı susuz, topraksız ve evsiz bırakmakla, gezegendeki canlıların %20-30'unu yok olmakla tehdit eden¹ bu küresel soruna sahip olduğumuz bütün ünvanların ötesinde öncelikle bir insan olarak bakmalıyız. Ancak iş dünyasının bugünkü liderlerine sorun hakkında bilgi sahibi olmaktan daha büyük sorumluluklar düşüyor. Greenpeace olarak açıkça söyleyelim: İklim değişikliğini tehlikeli eşik sayılan 1,5-2 derece artış öncesinde frenlemek uluslararası bir çevre örgütü olarak sadece Greenpeace'in ya da çevrecilerin değil, iş dünyasından, politikaya herkesin ahlaki sorumluluğudur. Bunu da krizin içindeki fırsatı görerek ve bugünkü karamsar

İklim değişikliğini tehlikeli eşik sayılan 1,5-2 derece artış öncesinde frenlemek uluslararası bir çevre örgütü olarak sadece Greenpeace'in ya da çevrecilerin değil, iş dünyasından, politikaya herkesin ahlaki sorumluluğudur.

tablodan ziyade geleceğe bakarak pekala başarmak mümkündür.

Enerjinin geleceğine ilişkin öngörüler

2011 yılının ilk ayında iki ayrı kurumdan iki hafta arayla enerji geleceğimize yönelik öngörü açıklamaları geldi. Avrupa Rüzgar Enerjisi Derneği'nin hesaplarına göre (EWEA) Avrupa Birliği böyle giderse, %20 olan 2020 yılı yenilenebilir enerji hedeflerinin üstüne çıkacak.² Dünyanın en büyük petrol şirketi ExxonMobil ise önümüzdeki 20 yıl içinde küresel karbon salımlarının %25 oranında artış göstereceğini duyurdu.³

Uluslararası Enerji Ajansı'nın 2010 raporunu da dikkatle incelersek aslında benzer sonuçlara varabiliriz: Yenilenebilir enerjiler hızla büyüyor ancak dünyayı felaketin sınırından döndürecek hızda değil. Enerji verimliliği de yüzde olarak artış gösteriyor ancak fosil yakıtlara yapılan teşvikler devam ettiği sürece boşa harcanan enerji miktarı yüksek kalacak. Malesef, 2009 yılında başta OECD dışı olmak üzere fosil yakıtlara

giden tüketim teşvikleri 312 milyar Dolar'a ulaşırken, yenilenebilir enerjilere ayrılan küresel teşvik miktarı 57 milyar Dolar'la sınırlı kaldı. Kopenhag'da yaşanan başarısızlık küresel ekonomiye en az 1 trilyon ABD Doları'na mal oldu. Öyle ki, sistemi dönüştürmek için gereken maliyet iklim politikaları geciktikçe daha çok artış gösteriyor.

Diğer yandan, ülkeler arası rekabet de azımsanmayacak bir nokta da. Her ne kadar 2009 Kopenhag anlaşmasının önündeki en büyük engeller olarak görülseler de Çin ve ABD arasında yenilenebilir teknolojiler konusunda kıyasıya bir rekabet sürüyor. Hatta Çin, 2010 yılında 41.8 GW'lık kurulu güce ulaşarak rüzgar enerjisi sektöründe küresel zaferini ilan etti bile. Yenilenebilir enerji, verimlilik ve karbon yoğunluğu gibi hedefleri ile Çin kendisini 2020 yılında ekonomik anlamda bağlayıcı hale gelecek sorumluluklara hazırlıyor. ABD ise ekonomik krizi aşmaya yönelik canlandırma teşviklerinin önemli bir kısmını yenilenebilir enerjilere ayırdı.

Avrupa Birliği ise 2020 yılına kadar %20 olan karbon salım azaltımı hedefini %30'a çıkarmayı tartışıyor. On yıl önce ekonomisini Türkiye'ye benzetebileceğimiz İspanya'da elektriğin %30'undan fazlası başta rüzgar ve güneş olmak üzere yenilenebilir enerjilerden geliyor. Sadece Almanya'da 85 bin kişi rüzgar, 96 bin kişi biokütle ve 74 bin kişi ise güneş enerjisi sektöründe istihdam edildi.⁴

Yenilenebilir enerjilerin teknik ve ekonomik olarak enerji ihtiyacımızı rahatlıkla karşılayacağı da artık bir tartışma konusu değil. PriceWaterhouseCoopers, 2050 yılına kadar tüm Avrupa ve Kuzey Amerika'nın elektrik ihtiyacını %100 oranında yenilenebilir enerjilerden sağlaması üzerine hazırladığı senaryoda, sözkonusu pazarlara küresel rekabet açısından sektörel bir avantaj sağlamanın yanı sıra bölgede orta vadeli ciddi bir istihdam kaynağı olacağını da vurguluyor.⁵ Yine Greenpeace'in Avrupa Yenilenebilir Enerji Birliği (EREC) ile birlikte hazırladığı Enerji [D]evrimi yol haritasına bakıldığında, Türkiye'de yenilenebilir elektrik orta vadede hem daha ucuz bir seçenek, hem de enerji verimliliği politikaları ile beklenenden 1/3 oranında daha az tüketmek mümkün.⁶

Öte yandan, petrol endüstrisinin rezerv değerlerini %100'ün üzerinde tutmak için konvansiyonel olmayan yöntemlere başvurması hem çıkarılan petrolün tonu başına karbon salımlarının artmasına hem de petrol maliyetlerinin

yükselmesine neden oluyor. Kömür endüstrisinde de durum farklı değil. Karbon fiyatları yükselirken, karbon tutma ve depolama yöntemlerinin daha uzun bir süre ekonomik hale gelmeyeceği ortada. Ancak, yine de gelişmiş dünyada yüklü miktarlarda para bu teknolojinin geliştirilmesine harcanıyor.

Bir yanda kullanımı devam ettiği sürece 2 tane daha dünyaya ihtiyaç duyacağımız petrol, kömür ve nükleer gibi konvansiyonel kaynaklar diğer yanda da yenilenebilir enerjiler. Savaşı en belirgin düzeyde yenilenebilir enerji piyasasının belli bir olgunluğa ulaştığı Avrupa'da şebekelerin yapılanmasında görebiliyoruz. Eğer cep telefonları gibi hiç olmayan bir piyasanın birden bire oluşması söz konusu olsaydı yenilenebilir enerji fiyatları da bugün olduğundan çok daha düşük olurdu. Ama piyasa çoktan konvansiyonel enerjiler tarafından kapılmış durumda ve kimse ne pastayı küçültmek ne de payını devretmek istiyor.

İklim değişikliğinin maliyeti onu engellemenin maliyetinden çok daha yüksek. Uyum güçleri olmadığı için, fatura öncelikle yoksul ülkelere ve ülkelerin yoksul kesimlerine yansıyor. Ama hiçbir ülke kendisini iklim mülteciliği gibi sosyo-ekonomik sonuçlardan soyutlayamaz.

Oysa, Dünya Bankası eski Başekonomisti Stern'in de belirttiği gibi iklim değişikliğinin maliyeti onu engellemenin maliyetinden çok daha yüksek. Uyum güçleri olmadığı için, fatura öncelikle Afrika ve ada ülkeleri gibi yoksul ülkelere ve New Orleans'da olduğu gibi ülkelerin yoksul kesimlerine yansıyor. Ama en yüksek duvarlar örülse bile, hiçbir ülke kendisini 500 milyonun üzerinde olması beklenen iklim mülteciliği gibi sosyo-ekonomik sonuçlardan soyutlayamaz.⁷ Diğer yandan, dünya ekonomisinin daha fazla "belirsiz" ve manipülatif etkilere açık olan petrol fiyatlarına endeksli olarak sürmemesi gerektiği de ekonomistlerin ortak görüşü.

Türkiye ne yapıyor?

Özetle, dünya aslında yenilenebilir enerjilerin ve enerji verimliliği ölçütlerinin kaçınılmaz zaferine doğru yavaş ve aksak da olsa ilerliyor. Mahatma Gandhi'nin meşhur sözü gibi, "önce yok sayarlar, sonra gülerler, ardından savaşılır ve sonunda kazanırsınız". Dünyanın büyük ülkelerinde "savaşma" aşamasına gelindi. Bu nedenle, Birleşmiş Milletler

toplantılarında kıran kırana müzakereler devam ederken, ülkeler aynı zamanda piyasalarını bu dönüşüme hazırlıyorlar. ABD'den Avrupa Birliği'ne, Çin'den Güney Kore'ye kadar pekçok ülkede devlet bütçelerinden muazzam miktarda para “yeşil ekonomiye” aktarılıyor. Türkiye siyaseti ise yoksayma ve gülme aşamalarının arasında bir yerde. Nasıl mı?

Türkiye'deki enerji politikası, yenilenebilir enerjilerin aleyhine rekabet koşulları yaratıyor. Yasal bağlayıcılığı olan yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği hedefleri koymak bir yana, Enerji Bakanlığı'nın bütüncül ve bilimsel bir enerji senaryosu dahi olduğu söylenemez.

Türkiye bugün başarısızlığı su götürmez olan Kopenhag zirvesi sonrasında Birleşmiş Milletler listesine hiçbir taahhüt belirtmemiş olan tek ülke. 2009 sonunda gerçekleştirilen Cancun zirvesinde ise, bırakın herhangi bir salım azaltım taahhüdü vermeyi ne ABD'ye ne de AB'ye salım azaltım rakamlarını gözden geçirmeleri için çağrıda bulunmadı. Türkiye'nin salımlarını 2020 yılında beklenen oranlardan %30 oranında daha az tutması ekonomik olarak son derece mümkün. Güney Afrika bile bu taahhüdün üstünde rakamlar sunabilirken, Türkiye sadece bugünkü kalkınma biçimini devam ettirmeye yönelik politikalarından vazgeçmeyeceğinin ve iklim değişikliğini “tali” bir politika olarak yürüteceğinin sinyallerini veriyor.

Birleşmiş Milletler toplantılarındaki bu çekimserlik elbette iç siyasetteki “görmezden gelmenin” bir sonucu. Öyle ki, bugün sayısı 50'yi bulan ve çoğunlukla ithal kömüre dayalı termik santral projelerine hiçbir sınır getirilmezken Yenilenebilir Enerji Yasası'nda yapılan değişikliklerle gülünç denilebilecek bir alım garantisi fiyatlandırması yapılmakla kalınmıyor, aynı zamanda güneş enerjisi 600 MW ile sınırlandırılıyor. Enerji Bakanlığı bu kısıtlamayla ülkemizde potansiyeli bolca bulunan güneş enerjisinin büyümesinden ne ölçüde korktuğunu açıkça tescilliyor. Savaş ve iç politika bunalımlarıyla bildiğimiz Lübnan'da bile Enerji Bakanı çıkıp “akıllı şebeke” sözü verebiliyorken, dünyanın 16. büyük ekonomisi sayılan bir ülkede “baz yük” bahanesiyle nükleer enerjiye dünyada örneği olmadık bir şekilde alım garantisi veriliyor. Üstelik Avrupa Birliği kapısında sabahlayan bu ülkede AB'ye ait tüm rekabet yasaları görmezden gelinerek... Zira AB'de artık “olgunlaşmış sayılan” olan hiçbir enerji türüne devlet teşviki verilmiyor.

Türkiye'deki enerji politikası özetle, yenilenebilir enerjilerin aleyhine rekabet koşulları yaratıyor. Yasal bağlayıcılığı olan yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği hedefleri koymak bir yana, Enerji Bakanlığı'nın bütüncül ve bilimsel bir enerji senaryosu dahi olduğu söylenemez.

Oysa iklim değişikliğini çevresel bir soruna indirgemekten en kısa zamanda vazgeçilmeli, ağaç dikerek sorunun çözüleceği “hülyasından” çıkılıp enerji, ulaşım, tarım ve sanayi politikaları bir an önce gözden geçirilmeli ve “business-as-usual” senaryolara alternatif olacak iklim dostu enerji senaryoları bir an önce hazırlanmalı, 2020 yılı karbon salım beklentileri şişirilerek uluslararası cemiyeti

yanıltma kurnazlığından vazgeçilmeli, bugünün iklim krizini yarının teknoloji liderliğine taşıyacak güçlü politikalar geliştirilmelidir. Bu ciddiyeti göstermediği sürece Türkiye'ye iklim müzakerelerinden herhangi bir ekonomik destek çıkmasını beklemek de yağmur duasına çıkmaktan farklı değildir.

Kimse, Türkiye ABD veya Avrupa Birliği'nden beklenen kadar büyük sorumluluklar alsın iddiasıyla ortaya çıkmıyor. Ama, eninde sonunda kapımıza dayanacak olan ve bağlayıcılığı olan sorumluluklara veya karbon vergisi gibi olasılıklara ekonomisini hazırlamak ve halkı iklim değişikliğinin etkilerinden korumak hangi parti olursa olsun Türkiye hükümetinin görevidir. Bu görevi onlara hatırlatmak da bizim olduğu kadar iş dünyasının da sorumluluğu olmalıdır.

Referanslar:

- 1 IPCC, Working Group 2, Fourth Assessment Report, 2007 http://www.ipcc.ch/publications_and_data/ar4/wg2/en/contents.html
- 2 EWEA, Media center [http://www.ewea.org/index.php?id=60&no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=1892&tx_ttnews\[backPid\]=1&cHash=05e83819c7f18864985e61c3fd26342](http://www.ewea.org/index.php?id=60&no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=1892&tx_ttnews[backPid]=1&cHash=05e83819c7f18864985e61c3fd26342)
- 3 <http://www.guardian.co.uk/environment/2011/jan/19/exxonmobil-carbon-emissions-rise>
- 4 Bundesministerium für Umwelt Naturschutz und Reaktorsicherheit (BMU). Erneuerbare Energien in Zahlen. 2009.
- 5 PWC 100% Renewable Electricity, 2010. http://www.pwc.co.uk/pdf/100_percent_renewable_electricity.pdf
- 6 Greenpeace & EREC Enerji [D]evrimi, 2009 <http://www.greenpeace.org/turkey/Global/turkey/report/2010/5/enerji-d-evrimi.pdf>
- 7 Environmental Justice Foundation, No place like home, 2009. <http://www.ejfoundation.org/page590.html>

ÜRETİCİ GARANTİSİ

UZATILMIŞ TEKNOGARANTİ

TeknoGaranti ile Teknosa'dan aldığınız ürünün kendi garantisine ek olarak 3 yıla kadar ek garanti sahibi olursunuz. Böylece, geniş teknik servis ağı sayesinde hızlı ve sorunsuz hizmet alır; sınırsız sayıda tamiri ücretsiz olarak yaptırabilirsiniz. 250 TL altındaki ürünlerinizi ise mağazalarımızda anında değiştirebilirsiniz. **TeknoGaranti ile keyfiniz bozulmaz, tadınız hiç kaçmaz.**

Ayrıntılı bilgi için: Teknosa mağazaları, teknosa.com ve 444 55 99

TeknoGaranti

TEKNO SA

Fotoğraf: AA - Cem Öksüz

DÜŞÜK KARBONLU EKONOMİYE GEÇİŞİ HIZLANDIRMAK İÇİN TÜRKİYE NE YAPMALI ?

Sinan Ülgen

İstanbul Ekonomi Danışmanlık Yönetici Ortağı

İklım değişikliği ile m¼cadelede k¼resel d¼zeyde bir eksen kayması var. Geçtiğimiz yılın Aralık ayında Meksika'nın Karayipler kıyısındaki Cancun kasabasında toplanan liderler, somut emisyon azaltım hedefleri yerine ulusal d¼zeyde hayata geçirilecek önlemleri ön plana taşıyan bir yaklaşıma ağrılık verdiler. Bu strateji değişikliğinin Türkiye'nin iklim değişikliği stratejisi üzerinde de önemli etkileri olacak.

Aslında iklim değişikliği m¼zakereleri oldukça basit bir varsayıma dayanmaktaydı. Bilim adamları, k¼resel ısınmaya yol açan seragazı emisyonlarının bir sınırını bulmuşlardı. K¼resel ısınmanın ortalama 2 derecenin üstüne çıkmaması için, atmosferdeki karbondioksit yoğunluğunun 550 ppm'in altında tutulması gerekecekti. Bunun için yıllık seragazı

salımlarının 2020-2030 döneminde tavan yapması ve daha sonra tedricen azalmasının sağlanması temin edilmeliydi. 2050 yılına gelindiğinde seragazı emisyonlarının gelişmiş ¼lkeler için 1990 seviyesinin en az %80 altında, gelişme yolundaki ¼lkeler için ise enaz %50 altında olması amaçlanmalıydı.

Nitekim bu anlayış doğrultusunda yür¼t¼len m¼zakereler sonrasında Kyoto Protokol¼ imzalanmış ve protokol¼n fiili yük¼ml¼l¼k dönemi olan 2008-2012 dönemi için başta AB olmak üzere gelişmiş ¼lkelerin birçoğu somut emisyon azaltımı hedefleri benimsemişlerdi. 2012 sonrasında ise bu kez Kyoto'nun kapsamı genişletilerek bir taraftan gelişmiş ¼lkelerin daha iddialı hedefler benimsemeleri, diğer taraftan

da ilk turda yük¼ml¼l¼k üstlenmemiş Çin, ABD, Hindistan gibi kayda değer seragazı izdüşümü olan ¼lkelerin seragazı azaltım hedef ve yük¼ml¼l¼kleri üstlenmeleri öngör¼lm¼řtü.

Kopenhag'dan Cancun'a

Ancak bu plan geçtiğimiz yıl Kopenhag'da büyük beklentilerle toplanan İklım Değişikliği Zirvesinde ağır yara aldı. Bir taraftan şiddetini sürdüren ekonomik kriz diğer taraftan Çin ve Hindistan gibi gelişme yolundaki ¼lkelerin büyüme performanslarını olumsuz etkileyecek, bağlayıcı bir emisyon azaltım taahh¼d¼ üstlenmeme yön¼ndeki politikaları neticesinde Kyoto Protokol¼n¼n uzatılmasını sağlama yön¼nde bir mutabakat oluşamadı. Zirve, bir anlaşma metni yerine "Kopenhag uzlaşısı" adı verilerek imzaya açılan ve bağlayıcılık taşımayan bir hedefler beyannamesi ile son buldu.

Kopenhag sonrasında oluşan olumsuz hava, 2010 yılı boyunca devam eden iklim değişikliği m¼zakerelerine de damgasını vurdu. Yıl sonunda yapılacak olan Cancun Zirvesine yönelik beklentiler de bu sayede düşük tutuldu. Aralık ayında Meksika'nın Karayipler kıyısındaki Cancun şehrinde bu şartlar altında toplanan liderler, emisyonların azaltılması yön¼ndeki k¼resel iradeyi teyid ettiler. Kyoto'daki gibi, ¼lkelerin somut ve bağlayıcı bir emisyon azaltım hedefinin benimsemesi yerine, iklim değişikliği ile m¼cadelede yarar sağlayacak politikaların teşvik edilmesi yaklaşımını hakim kıldılar. Bunun için oluşturulacak ve gelişme yolundaki ¼lkelere yardımcı olacak 2020 yılına gelindiğinde yıllık b¼tçesi 100 milyar dolara ulaşacak bir "Yeşil Fon"un kurulmasını kararlaştırdılar.

Bu yaklaşım, iklim değişikliği m¼zakerelerinde bug¼ne kadar temel alınan, bir anlamda tepeden inmesi yaklaşım olarak da adlandırılabilir, k¼resel bir emisyon azaltım hedefinin ¼lkeler arasında böl¼řt¼r¼lmesine dayalı m¼zakere stratejisinin de sonu anlamına gelmektedir. Cancun'da taraflar, bağlayıcı emisyon azaltım hedefleri benimseme ve benimsetme stratejisinden bundan böyle verim alınamayacağını görm¼ř olarak bunun yerine Kopenhag'da ilk adımları atılan ve taraf ¼lkelerin net bir emisyon azaltım hedefi almadan iklim değişikliği ile m¼cadelede atacakları adımları deklare etmelerine dayanan bir yaklaşımı ikame ettiler.

şimdi Türkiye'nin bu yeni yaklaşıma ayak uydurması gerekiyor. Türkiye bu alanda dikkat çeken bir ¼lke. Zira d¼nyada seragazı emisyonları en hızlı artan ¼lkeler arasında

yer alıyor. Birleşmiş Milletler İklım Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) Sekreteryası verilerine göre, Kyoto protokol¼nde emisyon azaltım yük¼ml¼l¼ę¼ bulunan Ek-I ¼lkeleri arasında Türkiye, 1990-2008 arası seragazı emisyonları artışında %140 ile açık ara birinci sırada. Türkiye'yi %128'lik artışla Avustralya ve %51'lik artışla İspanya takip ediyor. ¼lkemizde gör¼len bu hızlı artışın aslında iki farklı nedeni var. Birincisi Türkiye'nin ekonomik ve sınai gelişme ve kalkınma sürecinde karşılaştırıldığı ¼lkelere oranla henüz geride olması. Başka bir deyişle Türkiye diğer ¼lkelerin geçmişte tamamladığı süreçten yeni geçiyor ve dolayısıyla bu hızlı büyüme ve kalkınma süreci de emisyonlarındaki artışı tetikliyor. Ancak bug¼ne kadarki kalkınma stratejilerinin emisyon azaltılması hedefinden yoksun olması da bir diğer önemli neden.

Türkiye d¼nyada seragazı emisyonları en hızlı artan ¼lkeler arasında yer alıyor. Türkiye ekonomik ve sınai gelişme sürecinde karşılaştırıldığı ¼lkelere oranla henüz geride. Bug¼ne kadarki kalkınma stratejilerinin emisyon azaltma hedefinden yoksun olması da bir diğer neden.

Türkiye'nin karbon izdüşümü

2008 yılındaki ulusal seragazı envanter bildirimine göre Türkiye'nin seragazı emisyonları 330 milyon ton CO2 eşdeğerine ulaşmış durumda. Emisyon kaynakları içinde %27'lik payla elektrik üretimi başı çekerken bu sektör¼ sırasıyla %26'lık payla sanayi, %13'luk payla ulaşım, %9'luk oranla atık sektör¼, %8'lik payla enerji kullanımına bağlı olmayan sınai emisyonlar ve %5'lik payla tarım sektör¼ izliyor. 1990-2007 arasında emisyonu göreceli olarak en hızlı artan sektör atıklar. Bu sektörteki artış %400 oranında. Enerji üretim ve kullanımından kaynaklanan emisyonlar ise yaklaşık üç kat artış göstermiş.

Türkiye'nin karbon izdüşümüne ilişkin doğru bir değerlendirme yapılabilmesi için bu göstergelerin uluslararası

Türkiye, AB ülkeleri içinde Letonya hariç tutulduğunda en düşük kişi başına karbon emisyonuna sahiptir. Ülkemizde kişi başına düşen karbon emisyonu 3.9 tondur. AB-27'inin karbon emisyon ortalaması 9.2 tondur. Fransa'da bu oran 6.4, Almanya'da 10.6 tondur.

düzeyde de bir karşılaştırmasının yapılmasına ihtiyaç var. 2006 yılı verileri esas alındığında ülkemizde kişi başına düşen seragazi emisyonları 5 ton, CO2 karbon emisyonu ise 3.9 ton olarak hesaplanabilmektedir. Buna karşılık AB-27'inin karbon emisyon ortalaması 9.2 tondur. Türkiye, AB ülkeleri içinde Letonya hariç tutulduğunda en düşük kişi başına karbon emisyonuna sahiptir. Örneğin Fransa'da bu oran 6.4, Almanya'da 10.6 tondur. Kişi başına düşen seragazi emisyonları ise ABD'de 20 ton, Çin'de 6 ton, Hindistan'da ise 2 tondur. Toplam emisyonlarda ise Türkiye, AB içinde 7. sırada yer almaktadır. Toplam küresel seragazi emisyonları içindeki payı ise binde sekizdir. Bir diğer ilginç gösterge ise milli gelire oranla karbon emisyonlarıdır. Bu gösterge üretim sürecinin ne ölçüde karbon yoğun olduğuna işaret etmektedir. Türkiye'nin 2006 yılı değeri 0.68 ton/euro'dur. Bu değer AB ülkeleri içinde Türkiye'yi 8. sıraya yerleştirmektedir. Karbon yoğunluğu en yüksek AB ülkesi 5.75 ton/euro ile Estonya olup, en düşük karbon yoğunluğuna sahip ülke ise 0.16 ton/euro ile İsveç'dir.

Türkiye'den beklentiler

Kyoto protokolünü en geç onaylayan ülkeler arasında olan Türkiye'nin 2008-2012 dönemi için herhangi bir azaltım yükümlülüğü bulunmamaktadır. Hal böyle olmakla birlikte, Türkiye'den seragazi emisyonlarını azaltmasına ilişkin beklentiler de mevcut. Bu beklentilerin iki temel dayanağı var. Öncelikle Türkiye bir taraftan OECD ülkesi olması, diğer taraftan AB ile müzakere eden ülke statüsü nedeniyle (AB ile iklim değişikliği ile mücadele boyutunu da içeren çevre başlığı 2009 yılı sonunda açıldı) iklim değişikliği müzakerelerinde

gelişmiş ülkeler grubu içinde değerlendiriliyor ve bu ülkelerin üstlenecekleri taahhütlere paralel bir yükümlülük üstlenmesi isteniyor. Nitekim Türkiye, Kyoto Protokolünde Ek-I olarak adlandırılan ve genelde gelişmiş ülkelerin içinde bulunduğu grupta yeraldı. Buna karşılık 2001 yılında yapılan bir değişiklikle diğer gelişmiş ülkelerden farklı olarak kendi özel statüsünü kayda geçirerek, Kyoto kapsamında emisyon kısıtlaması üstlenme yükümlülüğünden kurtuldu. Ankara, Cancun sonuç bildirgesine de kendi özel statüsünü teyid eden bir paragraf koydurmayı başardı.

Türkiye ne yapabilir ?

Uluslararası müzakerelerin nitelik değiştirmesi ve azaltım hedefinden uzaklaşması, Türkiye'nin üzerindeki bağlayıcı bir azaltım hedefi açıklama baskısını hafifletecektir. Ancak ülkemizin, Çin'in hemen ardından, 1990'dan bu yana emisyon hacmini oransal olarak en fazla artıran ikinci ülke olması, bu konunun G20 içinde ve AB ile ilişkilerinde muhatabı olmaya devam edeceğini göstermektedir. Nitekim ülkemizde bu alandaki çalışmalarda Kyoto Protokolünün imzalanmasından sonra hız kazanmıştır. Bu yılın Nisan ayında kabul edilen "Ulusal İklim Değişikliği Stratejisi" de bu yönde atılan ilk ve önemli bir adımı teşkil etmektedir.

Ancak Türkiye'de iklim değişikliği konusu hala büyük ölçüde ülke ekonomisine maliyet yaratacak bir gündem olarak görülmektedir. Gerçekten de gerek kamu gerek özel sektör açısından iklim değişikliği ile mücadelenin bir maliyet boyutu olduğunu teslim etmek lazım. Kamu açısından bu maliyetin

Milli gelire oranla karbon emisyonları üretim sürecinin ne ölçüde karbon yoğun olduğuna işaret etmektedir. Türkiye'nin 2006 yılı değeri 0.68 ton/euro'dur. Bu değer AB ülkeleri içinde Türkiye'yi 8. sıraya yerleştirmektedir.

önemli bir kısmını atık ve ulaştırma sektöründe yapılacak yatırımlar teşkil ediyor. Ayrıca nükleer gibi enerji sektörüne yapılacak yatırımlar veya yenilenebilir enerjinin teşvik edilmesi gibi kamu kaynaklarına dayalı programlar da hazineye bir yük getirecek. Özel sektör tarafında ise enerji yoğun üretim sektörleri daha yüksek bir maliyet ile karşı karşıya kalacaklar. Bu bağlamda başta çimento, demir çelik, cam, seramik ve kimya sektörlerini saymak mümkün... Bu sektörler, karbon

emisyonlarına getirilecek sınırlama sonrasında daha temiz üretim teknolojilerine geçmek için ilave yatırım yapmak zorunda kalacaklar. Veya ilave karbon emisyonu yapabilmek için kurulacak olan karbon ticareti pazarından emisyon izni satın alacaklar.

Türkiye, Kyoto protokolünde gelişmiş ülkelerin içinde bulunduğu grupta yeraldı. 2001 yılında yapılan bir değişiklikle kendi özel statüsünü kayda geçirerek, Kyoto kapsamında emisyon kısıtlaması üstlenme yükümlülüğünden kurtuldu. Cancun sonuç bildirgesine de kendi özel statüsünü teyid eden bir paragraf koydurmayı başardı.

Bu kısıtlamalardan etkilenecek bir diğer alan ise elektrik üretimi olacak. Türkiye'nin karbon emisyonlarını kısıtlamada göstereceği yaklaşımın iddiasına paralel olarak özellikle fosil yakıtlardan elde edilen elektrik fiyatının artması sözkonusu olacak. Böylesine bir artış, Türkiye'de rüzgâr, jeotermal ve hatta güneş gibi yenilenebilir enerjilerin rekabet şansını güçlendirecek. Keza enerji alanında nükleer yatırıma yönelmesi için de yeni bir gerekçe oluşturacak.

Düşük karbonlu ekonomiye geçiş

Ancak iklim değişikliği konusunu beraberinde getirdiği fırsatlar penceresinden de ele almak mümkün. Nitekim gelişmiş ülkelerde iklim değişikliği konusu artık bu söylem ile bütünleşik bir çerçeveye kavuştu. Kamu açısından bakıldığında, hükümetler iklim değişikliği ile mücadele için yürürlüğe konan programlara daha yüksek ve sürdürülebilir bir büyüme performansı elde etmek ve ilave nitelikli istihdam için yapılacak yatırımlar gözüyle bakmaya başladılar. Örneğin son ekonomik kriz ortamında belli başlı ülkelerdeki mali destek programlarında "yeşil ekonomi"ye ayrılan pay 183 milyar doları buldu¹. Bu miktarda aslan payı 67'ser milyar dolar ile ABD ve Çin'e ait. Bu ülkeler bu sayede fotovoltaikler, elektrikli arabalar, karbon tutumu gibi yeşil teknolojilerde dünya liderliğini muhafaza etmeye (ABD) veya ele geçirmeye çalışmaktadır (Çin). Nitekim Çinli yetkililerin, sanayi devrimini kaçırdıklarını, dijital devrimi kaçırdıklarını ancak yeşil devrimi kaçırmayacakların ifade ettikleri belirtilmektedir.

Türkiye'de politika yapıcılarının, iklim değişikliği konusunu ekonominin dönüşümü için bir fırsat olarak değerlendirmeye başlamaları gerekmektedir. Sanayi stratejisinin ve önümüzdeki yıllarda bu dönüşümün gerçekleştirilmesi için gerekli olacak başta teşvik rejimi olmak üzere kamu politikalarının bu bakış açısıyla zenginleştirilmesi, ülkemizin "yeşil ekonomiye" geçişte avantajlı duruma gelmesini sağlayabilir.

Özel sektör açısından da benzer fırsatlar sözkonusudur. Firmaların bu alanda gösterecekleri liderliğin ilk adımı, karbon emisyonların hesaplamak ve bu analiz doğrultusunda enerji verimliliklerini iyileştirmek olacaktır. Geçtiğimiz yıl

Türkiye'yi de kapsamına almış olan Karbon Saydamlık Projesi çerçevesinde yürütülen çalışmalar bu açıdan verilebilecek iyi bir örneği teşkil etmektedir. Karbon emisyonlarının azaltılması ve sürdürülebilir bir iş döngüsüne sahip olma arayışı, firmaların aynı zamanda rekabet güçlerini artırmalarına da yardımcı olacaktır. Üstelik günümüzde sürdürülebilirlik açısından iyi bir imaja sahip olmak, hele hele uluslararası pazarlarda da rekabet eden şirketler için, marka değerinin korunmasının da bir koşulu haline gelmiştir.

Yenilenebilir kaynaklar açısından bu kadar zengin bir ülkede, iklim değişikliği tartışmasının da maliyetten fırsat perspektifine dönüştürülmesi gerekmektedir. İklim değişikliği gündeminin aslında sürdürülebilir kalkınma ve de rekabetçi bir ekonomi hedefine hizmet eden bir boyutu olduğu daha iyi vurgulanmalıdır. Bireysel düzeyde alınabilecek tedbirlerden, ulaşım ve şehirleşme gibi yerel düzeyde alınacak önlemlere, tarım ve sanayileşme stratejisi gibi ulusal düzeyde alınacak kararlara kadar geniş bir yelpaze oluşturan, düşük karbonlu yaşama geçiş konusu damgasını bundan böyle ülkemizin gündeminde kalıcı bir yer edinecektir. Uluslararası düzeyde bir azaltım hedefi açıklama baskısının hafiflemesi, bu tartışmanın daha sağlıklı, daha verimli ve daha katılımcı bir çerçevede sürdürülmesi için ülkemize zaman kazandırmaktadır. Bu fırsattan gerçekten yararlanılması için ise başta siyasi kadrolarımız olmak üzere özel sektörün stratejilerine yön veren herkese sorumluluk düşmektedir.

¹ Mehling Michael vd. "Transforming economies through green investment". GMF Climate and Energy Paper Series 2010. German Marshall Fund, Vaşington.

Fotograf: AA - Zafer Akpınar

KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ MÜZAKERELERİNDE TÜRKİYE’NİN POZİSYONU İKLİM FİNANSMANINDA YENİ FIRSATLAR

Gediz S. Kaya
GAIA Carbon Finance

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Anlaşması (UNFCCC) tarafından düzenlenen 16. İklim Müzakereleri 29 Kasım ve 10 Aralık 2010 tarihleri arasında Meksika’nın Cancun şehrinde tamamlandı. Geçen sene büyük umutlar beslenen ancak bağlayıcılığı olmayan bir uzlaşma (Copenhagen Accord) dışında bir sonuç doğurmayan Kopenhag tecrübesi nedeniyle Cancun zirvesinden beklentiler mütevazı bir seviyede tutulmaktaydı. Bu zirveden de bağlayıcı bir anlaşma çıkmamasına rağmen konferans aslında yine de başarıya ulaştı denebilir. Cancun zirvesindeki en büyük beklenti Kyoto Anlaşması’nın süresinin dolduğu 1 Ocak 2013 tarihinden itibaren başlayacak yeni döneme başarılı bir geçiş yapılması için gereken çalışmaların herhangi bir kopukluk yaşanmadan devam edebilmesiydi ve bu hedefe de ulaşıldı.

Bu yeni süreci Kyoto tarafından işletilen Clean Development Mechanisms (CDM) adlı düzenin yeniden yapılandırılması veya hatta tasfiye edilmesi olarak adlandırabiliriz. AWG-LCA (Ad-hoc Working Group on Long Term Cooperative Action) ve AWG-KPA (Ad-hoc Working Group on Further Commitments for Annex 1 Parties Under Kyoto Protocol) adlı iki dokümanın katılımcı ülkeler tarafından benimsenmesi ve zirvenin anahtar belgeleri haline gelmesi Kopenhag Uzlaşması sürecinin başarıyla devam ettiğinin en büyük işareti oldu.

Japonya’nın Kopenhag zirvesinde ilk işaretlerini verdiği ve Cancun’da ciddi olarak dillendirdiği CDM’den koparak ikili anlaşmalara dayanan yeni bir düzeni tercih etmesi bazı küçük ama kilit müzakere noktalarının daha çabuk çözülmesine

neden oldu. Bu bağlamda aslında Japonya, ABD tarafından Kopenhag’da başlatılan mevcut düzeni kaldırarak kendi için daha ekonomik ve daha işlevsel bir ticaret mekanizması geliştirme sürecine tam destek verdiğini açıkça belirtmiş oldu. Japonya 2010 yılını tıpkı ABD gibi, emisyon azaltımı taahhüdü olmayan Kyoto taraflarıyla (Non-Annex 1) ikili anlaşmalar yapmaya yani kendisi için yeni bir arz piyasası yaratmaya çalışarak geçirdi. Hala mevcut CDM pazarının işletilmesini ve 2013 yılı ve ötesine belki yeniden yapılandırılarak taşınmasını tercih eden Avrupa Birliği ise bu konuda daha fazla direnemeyeceğini anlayarak Kopenhag Uzlaşması’na doğrudan atıfta bulunan bu belgeleri hızla benimsemek durumunda kaldı.

Aslında benimsenen yeni durum Kyoto altında emisyon azaltım taahhüdü alan Annex 1 (Ek 1) ve Non-Annex 1 (Ek 1 dışı) ülkelerin arasındaki kesif farkların ortadan kalkması, diğer bir deyişle Kopenhag Uzlaşması tarafından da benimsenilmek istenen “common but differentiated responsibilities – ortak ama çeşitlendirilmiş sorumluluk” konusunun gündemimize tamamen girmiş olması oldu. Bundan sonraki dönemde en az gelişmiş ülkeler kapsamındaki otuza yakın ülke hariç (Least Developed Countries) tüm ülkelerin emisyon azaltım taahhütlerini belli programlarla gerçekleştireceği yeni bir süreç başlamış olacak.

Geçen sene gelişmiş ülkelerce yıllık 100 Milyar USD başlangıç ile bir fon kurulmasına ve bu fonun gelişmekte olan ülkelerin emisyon azaltım taahhütlerini gerçekleştirmesi için gereken finansman ve teknoloji transferi gibi ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmasına karar verildi. Bu noktada mevcut Kyoto Protokolü altında bir emisyon azaltım taahhüdü olmayan Brezilya, Güney Kore ve hatta Türkiye gibi ülkeler için “havuç” bu fonlardan yararlanmak olarak nitelendirilebilir. Böylesi bir düzende bir de “sopa” olması tabii ki kaçınılmaz. Şimdilik ne olduğu bilinmeyen bu sopa Çin’in bu yeni düzene karşı tutumunun netleşmesi ile ortaya çıkacaktır

Kim 100 milyar dolar ister?

Bahsedilen yeni düzende 100 Milyar USD’lik fondan yararlanmak isteyen bütün ülkeler Nationally Appropriate Mitigation Action (NAMA) denen ve fonu oluşturacak donör ülkeler ile uzlaşma ile varılacak bazı programları veya proje planlarını kurmak ve bu programlarla ne seviyede bir emisyon azaltımına ulaşacaklarını taahhüt etmek durumundalar. Baz

sene alınmadan verilen ve gidişattan azaltma (Business as Usual) ile yapılacak azaltımların durumu belli olmamakla beraber, benzer programların bu fondan yüksek verimle yararlanmaları için büyük bir rekabete girecekleri açık.

Bu noktada Kopenhag Uzlaşması’na “Business as Usual” altında anlamlı ve kayda değer bir taahhülle giren ülkelerin daha fazla puan toplaması ve bu fonlardan daha fazla yararlanması olası. Ya da azaltım programlarında en az maliyetle en fazla emisyon azaltımını sağlayacağını ispat eden ve projelerini sosyal ve çevresel fayda odaklı oluşturan

Geçen sene gelişmiş ülkelerce yıllık 100 Milyar USD başlangıç ile bir fon kurulmasına ve bu fonun gelişmekte olan ülkelerin emisyon azaltım taahhütlerini gerçekleştirmesi için kullanılmasına karar verildi.

ülkelerin bu fonlarca tercih edilmesi söz konusu olabilir. Bu konular henüz netlik kazanmamakla beraber önümüzdeki bir yıl boyunca bu detaylı bir şekilde konuşulacak ve büyük ihtimalle de Aralık 2011’de Güney Afrika’nın Durban kentinde yapılacak 17. zirvede açıklığa kavuşacak.

Burada bir diğer yeni ve önemli kavram da bu program ve projelerin yani NAMA’ların MRV (Monitoring-Reporting and Verification) kısmının sağlam bir şekilde oluşturulması. Aynen CDM’de olduğu gibi projelerin yakından takibi ve doğrulanması sürecin en önemli parçası olacak.

CDM’in en büyük finansal güç eksikliği, karbon gelirlerinin özel sektör yatırımı için gerektiği kadar güvenilir bir özkaynak taahhüdü yaratamaması ve dolayısı ile özel sektörün emisyon azaltım projelerine beklendiği kadar yatırım yapmamasıydı. Bu noktada CDM aracılığı ile oluşan “ex-post” finansman kaynakları NAMA’lar ile “ex-ante” bir hale dönüştürülüyor. Kaynak fonu belli olan projelerin özkaynak güvenilirliği daha belirgin olduğundan özel sektörün belli PPP (Public Private Partnership) programları altında daha çok yatırım yapacağı tahmin ediliyor. Bazı uzmanlar 100 Milyon USD’lik kaynağın finansal kaldıraç gücünün on katına kadar çıkabileceğini ve tüm dünyada 1 Trilyon USD’ye varan bir yeşil yatırım akımına dönüşebileceğine inanıyorlar.

Diğer bir konu da yine ekonomik olarak optimize edilmiş

azaltım program hedefi çerçevesinde ulusal emisyon ticaret mekanizmalarının kurulması (ETS- Emission Trading Scheme) ve bu mekanizmaların ekonomik verimlilik (economic efficiency) çerçevesinde doğal olarak birbirine bağlanması olacaktır.

Mevcut CDM düzeninin devam etmesi için temel gereklilik olan ABD, Kanada ve Avustralya tarafından verilecek emisyon azaltım taahhütleri zaten aksaklıklar içeren esnek mekanizma piyasasında talebi zirve yaptırarak fiyatların ekonomik olmayan bir düzeye çıkmasına ve hatta marjinal faydanın tamamen ortadan kalkmasına neden olacaktır. Ayrıca, piyasayı alıcı düzeninden çıkararak satıcı kontrolüne geçirecek, taahhüt veren ülke hükümetlerinin iç politika dinamiklerine de derinden zarar verecekti. Yapılan analizler sadece ABD'nin, öngörülen 2005 yılına göre yüzde 17'lik azaltımla, mevcut piyasada talebi iki katına çıkaracağını göstermekteydi. Bu durumda beklendiği gibi oyun kurucu taraf mevcut düzene girmek yerine fiyatı kendisinin oluşturacağı yeni bir düzeni kurmak istiyor. Bu noktada ABD'nin şansı Kanada, Japonya ve Avustralya gibi ülkelerin de yeni düzene geçişi ve ikili anlaşmalarla kendi piyasalarını oluşturma fikrini destekliyor olması.

Aslında yeni düzene geçiş tüm diğer ileri gelişmiş ülkeler arasında (Brezilya, Güney Kore ve Meksika gibi) en çok Türkiye'yi ilgilendiriyor. Kyoto çerçevesinde oluşturulan mekanizmalardan sıfır fayda sağlayan Türkiye için kartların bir nevi yeniden dağıtılıyor olması çok büyük bir şans. Kyoto'nun mevcut CDM altında devam etmesi Türkiye için büyük zarar doğurabilecekken yeni bir düzene geçiliyor olması aslında yeni bir oyunda yeni bir el almak demek. Bundan sonra yapılması gereken Durban'da dağıtılan kartlarla elimizi en doğru şekilde oynamak olacaktır.

Türkiye'nin 2011 yılı için en önemli ödevi

Artık Türkiye için en büyük ödev 2011 Durban zirvesine tüm analizlerini yaparak hazırlanmak. Bu noktada oyun teorisi bize alınabilecek iki pozisyon olduğunu söylüyor.

- 1 Hiçbir şey yapma (Do Nothing)
- 2 Harekete geç (Do Something)

Hiçbir şey yapmama da güçlü ve duruma göre geçerli bir alternatif olmakla beraber, benzer oyuncuların tamamının harekete geçtiği bir oyunda (Brezilya, Meksika, Güney Kore ve Hindistan) azınlık taraf olmak ve oyuna girmeyenlere uygulanacak yaptırımların tek hedefi haline gelmek gibi bir

durum yaratabilir. Maalesef benzer oyuncular yeni düzenin bir parçası olacakları taahhüdünü Kopenhag Uzlaşması'na taraf olarak ve Cancun'da taslak NAMA planlarını açıklayarak belirttiler. Bu durumda Türkiye için tek alternatif "bir şey yapmak" olarak kalıyor.

Bu noktadan sonra yapılacak hazırlıkların büyük kısmı teknik analizlere dayanıyor. Özetlemek gerekirse:

- Emisyon envanterinde azaltım noktalarını saptamak ve ekonomik değer biçmek,
- Azaltımda farklı sektörler için marjinal fayda ve marjinal maliyet üzerinden optimum noktayı bulmak,
- Bu optimum nokta için hangi sektörlerde ne gibi programlarla ne kadar azaltım yapılabileceğini ispatlamak (NAMAs),
- İçsel yöntemleri analiz ederek, mesela bir ETS kurulması, emisyon azaltım kredisi transferi yapacak ABD ve Japonya gibi ülkelere çoklu ve çeşitli alternatifler sunmak,
- NAMA'lar için azaltımları MRV (Monitoring, Reporting, Verification) odaklı hale getirecek planları hazırlamak,
- NAMA fonlarının en büyük hedefi olan PPP (Public Private Partnership – Kamu ve Özel Sektör İşbirliği) için gerekli finansman modellerini hazırlamak,
- En büyük rakibimiz olan REDD programları için (Reduced Deforestation and Forest Degradation) yine orman kaynaklı emisyon azaltım kredisi alternatifi yaratmak,
- İkili anlaşmalar için hazırlık çalışmaları yapmak.

Cancun'da ortaya çıkan bir diğer gerçek de UNFCCC tarafından yürütülen süreçte bu kurumun rolünün zayıfladığı ve müzakerelerin G20 veya MEF (Major Economies Forum) gibi çoklu platformlarda paralel olarak devam edeceği. Bu yüzden ülkemizdeki tüm kurumların, başta devlet ve özel sektör olmak üzere bu ödevi daha genel bir çerçevede ele alarak değişik platformlarda çetin bir müzakere ve propaganda sürecine hazır olması gerekmekte.

Geçen sene Kopenhag Uzlaşması ile başlayan bir süreç sonucunda kartlar Türkiye'nin lehine bir sürecin başlangıcı olabilecek şekilde yeniden dağıtılıyor ve Türkiye için kısır bir döngüye dönüşmüş olan Kyoto ve CDM –Esnek Mekanizmalar- süreci yeni bir forma giriyor. Bu bağlamda 2011 senesi Türkiye için çok önemli bir dönemin başlangıcı. Eğer verilen eli Durban'da ve 2012 yılında muhtemelen Rio'da iyi oynayabilirsek iklim değişikliği ile mücadele planı ülkemiz için bir büyük finansman ve istihdam kaynağı haline gelebilir.

Fotoğraf: AA - Murat Öner Tas

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE BİZLER: NEREDEYİZ, NEREYE GİDİYORUZ? ESKİ BİR BİLİM KURGU FİLMİ GİBİ

Ömer Madra

2010 Çok ağır bir yıldır. Dünya fırın gibi oldu. Gezegenin tarihindeki en sıcak 10 yılı, en sıcak 12 ayı geride bıraktık. Yılsonu geldiğinde, gelmiş geçmiş en sıcak yıl rekorunu egale etmiş olduğumuz kayıtlara geçti. 2010'da dünyanın dört bir yanında tüm sıcaklık rekorları kırıldı: Mesela Pakistan'da gölgede 53 derecenin üstünü gördük. Eh, evdeki fırının düğmesini de 53 dereceye getirebiliyoruz pekâlâ, yemekleri ısıtmak için. Rusya bin yılın en yüksek hararetiyle kavruldu, 15 bin insan sıcaktan öldü, yangınlar çevrede nükleer tehdit yarattı, Sibiry tundralarında yüzölçümü 1 milyon kilometrekareye (Türkiye'nin birbuçuk katına) varan donmuş toprağın çözülmesi rekor hıza ulaştı, ülkede tahıl hasatının üçte biri yandı gitti. Rusya'daki sıcak hava dalgası, insan kaynaklı iklim değişikliğine bağlı olduğu bilim dünyasında tartışmasız kabul edilen ilk felaket oldu...

Pakistan'da meydana gelenler ise Kitab-ı Mukaddes'ten alınmış sayfalar gibiydi: Ülkede bir Nuh Tufanı oluştuğunu söylesek abartmış olmayız: Yer-gök suya kesti, gökyüzünün tüm suları Muson olup bu yoksul insanların başına yağdı; ülkede devasa içdenizler peyda oldu, İndus nehri normal hacminin 40 katına çıkarak taşıdı, bentlerini çiğneyip aştı. Ülkenin beşte biri (% 20'si!) sulara gömüldü, 20 milyon insan evsiz barksız kaldı, bu "tufan"dan etkilenenlerin sayısı 40 milyona (Türkiye nüfusunun yarısından fazlasına) ulaştı!

Öte yandan, Kuzey Kutup bölgesinde deniz buzları görülmemiş bir hızla eriyor, devasa buzdağları kopuyor, okyanusların ısınmasıyla, mikroskopik canlı nüfusun çökmesiyle, denizlerde beslenme zinciri hızla kopuşa doğru gidiyordu. Latin Amerika'da, Rize'de rekor yağışlar dağ

yamaçlarını yerle bir etti, aşağıdaki evler ve insanları çamur deryasında silip süpürdü. Afrika'nın yoksul ülkesi Nijer'de hem sel, hem kuraklık vardı: Katmerli felaket, nüfusun yüzde 80'ini ve 400 bin çocuğu açlık ve kıtlığa mahkûm etti! Gerisi de öyle gitti zaten: Doğu Avrupa'da, Keşmir'de, Hindistan'da, Çin'de, Kuzey Kore'de, Vietnam'da taşkınlar, heyelanlar, seller sular ve yangınlarla hayatları cehenneme dönen milyonlar vardı.

2011'e de aynen böyle aşırı iklim olayları ve felaketleriyle, tufan durumlarıyla girdik. Avustralya'da benzeri hiç görülmemiş yağmurlar ve seller, Queensland eyaletinde Türkiye'nin iki kat büyüklüğünde bir alanı suya boğdu ve oradan Victoria eyaletine geçti. Daha geçen yıl kuraklıkları ve orman yangınları ile dillerimizden düşmeyen bu eyaletlerde bir hafta içinde bir yıllık yağış düştüğüne tanık olundu. Brezilya'da Rio De Janeiro eyaleti ve ülkenin en büyük kenti olan Sao Paulo misli görülmemiş heyelan ve sel facialarıyla başbaşa kaldı, bu satırların yazıldığı sırada ölenlerin sayısı 800'ü geçmiş, yüzlerce kişi kayıplar hanesine yazılmıştı.

Kısacası, herşey eski bir bilim kurgu filminden çıkmış gibiydi: 7 milyar insan, haşın ve tekinsiz, bilinmedik bir gezegenin üstünde kala kalmıştıksınız. Küresel ısınma tehdidi yoktu artık. Küresel ısınmanın kendisi gelmişti! Bütün bunlar "olabilir" değildi, olmuştı! Gezegen, devrilme noktalarına çok yakındı. İklimin kontrolden tamamen çıkması birkaç yılın meselesiydi artık.

Yeryüzü kaynakları için isyanlar çağı

Yükselen Güçler, Küçülen Gezegen kitabının yazarı Michael Klare'in yeni bir makalesinde ("The Year of Living Dangerously: Rising Commodity Prices and Extreme Weather Events Threaten Global Stability", tomdispatch.com, 24 Ocak 2011)

işaret ettiği gibi yeryüzü kaynakları üzerinde isyanlar çağına girmiştik ve bundan çıkış yoktu. 2008 yılında tepe noktasına ulaşan temel gıda maddeleri ve enerji kaynaklarının fiyatları (ki, o tarihte 30 civarında ülkede ölümcül ayaklanmalara yol açmıştı) şimdi 2011 başında, gene aynı seviyelere ulaşmış, hatta kimi durumlarda o "peak"leri aşmıştı. Yükselen fiyatlar, dehşetengiz fırtınalar, müthiş seller ve ağır kuraklıklarla birlikte, başta dünyanın lanetlileri olan yoksullar olmak üzere gezegen üzerindeki insan topluluklarının dokusunu alt üst etmeye başlamıştı bile. Bu kaos ve siyasi çalkantılar için mükemmel bir reçete idi aslında.

Küresel tüketim kalıpları, yine Klare'in dediği gibi, artık gezegenin doğal kaynak sınırlarını enikonu zorlamaya başlamaktaydı: "Dünya nüfusu hâlâ yükseliyor; Brezilya'dan Hindistan'a, Türkiye'den Çin'e yeni güçler de yükselişe geçiyordu. Tabii temel maddelere için talep de hatırı sayılır bir yükseliş göstermekteydi. Birçok durumda arz miktarı kısıtlanıyor olsa da. Aynı zamanda, kendisi de dizginlenmemiş bir enerji kullanımının bizatihi sonucu olan iklim değişikliği de bu maddelerin arzı üzerindeki baskıyı büsbütün artırıyor..." (agy.) Geçen yaz korkunç kuraklık ve yangınlar Rusya ve Ukrayna'nın tahıl üretimini mahvederken, Hindistan ve Pakistan'daki seller pirinç üretimini önemli ölçüde sektete uğratmıştı. Önde gelen buğday üreticilerinden Avustralya'da, ABD'nin Ortabatı'sında ve Arjantin'de tahıl ve mısır üretiminin geleceğine ilişkin ciddi alarm çanları çalınmaya başlamıştı bile.

Yükselen yiyecek fiyatları, spekülasyoncuların faaliyetlerinin yanı sıra, petrolün uzmanları "şaşırtan" keskinlikteki yükselmesi ile bütünleşti. "Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) baş ekonomisti Fatih Birol, "Petrol fiyatlarındaki yükseliş, küresel ekonomi için tehlikeli bölgeye girmekte!" uyarısında bulunuyordu. Fiyat artışı, esas olarak iki şeye bağlıydı: Çin'de yükselen yeni orta sınıfın önü alınmaz "araba sevdası"na ve bir de, eski araba sevdalarına yavaş yavaş dönen Amerikan

Türkiye kömürlü termik santraller ve yeni otoyollar, köprüler inşa etmek gibi politikalar benimsemeye devam ederse, 2020'de kişi başı salımda 20 tona ulaşması, yani dünya 2.'si olan ABD'yi yakalaması işten değil.

arabacılarına. Gündelik petrol tüketim talebindeki 2 milyon varillik bu artışın, petrolün tepe noktasına ulaşıp, ondan sonra hızla aşağı ineceği bu dönemde, yeni kaynaklara ulaşmanın çok zor olduğu bir dünyada ciddi bir artış anlamına geldiği açık.

Sonuç olarak, içinde bulunduğumuz durum şöyle özetlenebilir: "Yükselen yiyecek fiyatlarının ayaklanmalara, protestolara ve isyanlara yol açması, yükselen petrol fiyatları, dünya çapında devasa bir işsizlik durumu, ve ekonomik krizden çıkıp toparlanma çabalarının çökmesi – İstikrarsızlık

ve altüst oluşlardan meydana gelmiş bir küresel tsunami açısından adeta ideal önkoşullar yaratılmış bulunuyor... ” (Klare, agy.)

Türkiye’de mevcutlara ilaveten 46 yeni kömürlü termik santral yapılması planlanıyor. Bunların dışında 1600 civarında Hidro Elektrik Santralı (HES) kurularak dere, ırmak ve nehirlerin kurutulması tehlikesinin önü açılıyor.

Sınırsız büyüme ve kalkınma ideolojisi

Türkiye’ye bakarsak, orada da yeni rekorlardan başka bir şey görmüyoruz aslında: Yeşiller Partisi İklim Değişikliği Eylem Planı – 2009 belgesine göre, (iklim_rapor.pdf) Türkiye ne yazık ki sadece iklim değişikliğinin sonuçlarını yaşamakla kalmıyor, küresel ısınmaya neden olan ülkeler arasında da üst sıralarda yer alıyor. Ülke, küresel ısınmaya yol açan sera gazı salımlarını rekor düzeyde artırıyor. En son açıklanan 2008 envanter raporuna göre yılda 372 milyon ton sera gazı salımı yapan Türkiye’nin uzun süredir öne sürdüğü “henüz gelişmesini tamamlamamış olduğu” gerekçesinin arkasına saklanma imkânı artık kalmamış durumda. Üstelik, son yıllarda yıllık artış oranları hızla artmakta. Üstelik, Türkiye kömürlü termik santraller ve yeni otoyollar, köprüler inşa etmek gibi fosil bağımlılığını ve dolayısıyla karbondioksit salımlarını daha da hızlı artıracak politikalar benimsemeye devam eder, yüzde 12 gibi bu çok yüksek artış hızı sürecek olursa, Türkiye’nin 2020’de kişi başı salımda 20 tona ulaşması, yani dünya 2.’si olan ABD’yi yakalaması isten değil.

Yine aynı belgede özetlendiği şekliyle, Türkiye’nin önemli bir yenilenebilir enerji (rüzgar, güneş, jeotermal, biyokütle) potansiyeli mevcut. “Enerji üretiminde kömür kullanımını sürdürmek intiharla eşdeğerdir ve Türkiye’nin bundan böyle başlıca enerji kaynağının yenilenebilir kaynaklar olması gerekir. Oysa, Türkiye hâlâ hidroelektrik santralleri yenilenebilir enerji olarak kabul ediyor, enerji üretiminde yenilenebilirin payı yüksek gösteriliyor. Ne var ki, büyük hidroelektrik santrallerin çevreye ve baraj suları altında kalan yörelerin halkına verdiği zarar göz önüne alındığında, hidroelektrik kaynaklı enerjiyi ‘yenilenebilir’ saymak mümkün değildir.” (agy)

Mevcut iktidarın, kendisinden önceki iktidarlardan zerrece

farksız olarak, bedeli ne olursa olsun sınırsız büyüme ve kalkınmayı öngören ve bundan başka hiçbir şeyi gözü görmeyen fikriyatının sonucunda iklim krizinin neresindeyiz?

Bu sorunun cevabını bulmak çok kolay. Önde gelen iklim bilimcilerin neredeyse tamamı, mevcut kömür yakıtlı termik santrallerin en geç yirmi yıl içinde devreden çıkarılıp, yenilerinin asla yapılmaması suretiyle fosil yakıt bağımlılığın kesilmesini küresel ısınmanın önünü almada en önemli şart olarak gösterirlerken, Türkiye’de mevcutlara ilaveten 46 yeni kömürlü termik santral yapılması planlanıyor. Bunların dışında 1600 civarında Hidro Elektrik Santralı (HES) kurularak dere, ırmak ve nehirlerin kurutulması tehlikesinin önünün açılması, otoyol ağı ve 3. Boğaz Köprüsü’nün inşası ile hem hava kirlenmesi, hem iklim değişikliğinin artması, hem de ormanların yokoluş tehdidinde gidilmesi, ayrıca, Biyolojik Çeşitliliği Koruma yasa tasarısı ve 2B diye adlandırılan yasa tasarısı ile su kaynaklarının, orman varlıklarının ciddi yeni tehlikelerle karşı karşıya bırakılması, gerçek dünyadan kopuşun, içinde bulunduğumuz büyük felakete karşı gözlerini kapatmayı ve yalnızca serbest piyasa oyuncularını görüp, onların çıkarlarını kollamaya yönelik bir “dar görüşün”, çok kısa vadeli bir bakışın, gelecek kuşakların haklarına karşı büyük bir kayıtsızlık ve sorumsuzluğun çeşitli görüntülerini yansıtır...

Yaratıcı çözümler: Yerel, yavaş, yatay.

Ve bizler, hararetin tam ortasındayız. Sıcak başımıza vurmuş, sular-seller buramıza gelmiş durumda. Önce dehşetli öfkelenmenin ve hemen ardından da sakince harekete geçmenin tam zamanı. Temiz havaya ve içecek suya yeniden bizi kavuşturacak, canlılar âlemini koruyarak nesiller arası eşitlik ve hakkaniyeti sağlayacak bir hareketi yaratmanın tam zamanı! Günümüzde liderlerin, siyasetçilerin ve hükümetlerin uyguladığı enerji politikaları hem yoksul ve güçsüz kitleler, hem de gelecek kuşaklar açısından korkunç adaletsizliklere yol açıyor. Politikacıları harekete geçirmek için yıllardır dünyanın dört bir yanında çağrılarda bulunduk, yüzbinlerce dilekçe yolladık, milyonlarca e-mail attık, protesto ve gösterilerde bulunduk. Ama onlar yeterince hızlı bir biçimde harekete geçemediler. Hatta, esas yaptıkları “yeşil badana”dan ibaret kaldı. Yani, en yeşilcinin kendileri olduğunu söylediler, ama fosil yakıt şirketlerinin özel çıkarlarına hizmet eden politikardan başkasını görmedik onlardan...

Fotoğraf: AA

Gezeğenin iklimini istikrara kavuşturmak, küresel adalete ilişkin, ahlâki bir mesele. Bir mânevi sorumluluk. Kendimizi hangi siyasî, ideolojik, dinî, etnik, kültürel gruba, partiye, topluluğa ait hissediyor olursak olalım, fark etmez.

Ama artık Yeter! Basta! Tamam! Bu riyakârlıklara yeter deyip Küresel Isınma ve İklim Krizi konusunda ciddi olduğumuzu göstermek için elimizde her türlü yeterli aracın bulunduğunu göstermenin zamanı geldi.

Gezeğenin iklimini istikrara kavuşturmak, küresel adalete ilişkin, ahlâki bir mesele. Bir mânevi sorumluluk. Kendimizi hangi siyasî, ideolojik, dinî, etnik, kültürel gruba, partiye, topluluğa ait hissediyor olursak olalım, farketmez – zerrece farketmez. Gençler, gençleri ve dünyadaki diğer canlı türlerini destekleyen yaşlılar, bu harika gezegeni koruyacak etkili bir politika belirlenmesi için önce birleşmek, sonra da vargücümüzle bastırmak zorundayız. Artık surası açıkça

görülüyor ki, dönüşüm ve hareket, ancak kamuoyunu oluşturan bizlerin birleşmesi ve bastırması ile mümkün. Yani iklim krizine “zorunlu müdahil” olmamızla.

Yaratıcı çözümler peşinde koşmalıyız: Yerel, yavaş, yatay. Yerel: yani küçük, ama evrensel ve dayanıklı direniş odakları; Yavaş, yani usulca ama hemen ve hızla yürütülen eylemler; Yatay,

yani asla bir merkezden değil, web’i de kullanarak fotoğraflarla, fıkra ve hikâyelerle, videolarla, müziklerle, kol kola, omuz omuza, diz dize bir örgütlenme biçimi...

Evet, çok ağır bir yıl geçirdik, bu doğru. Yeni yıl da bir o kadar ağır haberlerle başladı; burası da doğru. Ama yarından tezi yok birlikte çalışır, birlikte eylem yapar, birlikte eğlenirsek, ve hele, bir de bütün bunları doğru dürüst yapabilirsek, o zaman deli gibi ihtiyaç duyduğumuz siyasî çözümlere doğru da dev bir adım atmış olacağımızın garantisi var. Daha iyi, daha zengin, daha demokratik bir sivil topluma ve daha iyi bir yaşama doğru!

Bunu yapabiliriz. Herşey bizim elimizde.

Fotograf: AA - Zekeriya Albayrak

YENİ CHP DÜNYA VE TÜRKİYE EKONOMİSİNE NASIL BAKIYOR?

Umut Oran

CHP Genel Başkan Yardımcısı

2008 yılında başlayan küresel kriz halen devam ediyor. Dünyanın gelişmiş ülkeleri bunun farkındalar. Bundan dolayı krize yönelik yeni yaklaşımlar üretmeye çalışıyorlar.

Türkiye bu süreçte farklı politikalar üretemedi. Seçim dönemine girdiğimiz bugünlerde CHP sadece krizde aşınan iktisadi yapılanmayı değil, Türkiye'nin iktisadi ve sosyal yapısını değiştirecek politikalar üreterek yeni bir Türkiye'nin inşası peşindedir. Bu yazıda nasıl bir Türkiye modeli üzerinde çalıştığımızı anlatmaya çalışacağım.

Dünya ekonomisinde dönüşüm

Dünya ekonomisi 2011 yılında ülkeler açısından farklılıklar göstermekte. Bunun temel nedeni ise dünya ekonomisindeki yazılı olmayan kutuplaşmalardır. Bu kutuplaşma geçmiş

dönemlerdeki ile benzerlik göstermemektedir. Örneğin eskiden hemen her alanda aynı çizgide görmeye alıştığımız ABD ve AB artık ekonomide aynı adımları atmıyorlar. Hindistan, Çin ayrı telden geliyor. Japonya, Brezilya ve Rusya yine ayrılmış durumdadır. Bu ayrışmanın altında yatan ise krizin ekonomileri aynı temelde, fakat farklı derecede etkilemesidir.

2010'un ikinci yarısında Avrupa Birliği üyesi Yunanistan ve İrlanda'nın iflas noktasına gelmesi, Portekiz ve İspanya'nın da her an bu kervana katılacak olma ihtimali, AB'nin 2011 yılını da zor geçireceğini gösteriyor. Bu zorluklar sadece bu ülkeleri ilgilendirmiyor. Bu ülkelere borç veren diğer ülkeleri ve borç krizindeki ülkelerin tahvillerini satın alan AB üyesi ülkelerin yurttaşlarını da ilgilendiriyor. Hatırlanacağı üzere Yunanistan borçlarından dolayı iflas noktasına geldiğinde

Fransa ve Almanya'nın istemeyerek de olsa Yunanistan'a yardım etmelerinin altında Yunan tahvillerinin önemli bir kısmının bu ülkelerin bankalarının ya da yurttaşlarının elinde olması yatıyordu. AB ülkelerinin borçlanma ile ilgili sorunları 2011 yılında da devam edecek gibi duruyor. Borç krizinden, ABD'nin yaptığı gibi parasal genişleme ile kurtulmaktan yana olmayan, yüksek enflasyon korkusu içindeki AB, 2011'de bu batağın içine düşebilir.

ABD ise borçlar karşısında para basmaya devam etmekte. Buna rağmen bir türlü "junk bond" denilen çöp haline gelmiş (tahvilin bağlı olduğu varlıkların değerlerindeki ciddi fiyat düşüşleri, özellikle "mortgage"lar, yüzünden tahvilin de değerinin düşmesi ve riskinin artması) tahvillerden kurtulamamakta. 600 milyar dolarlık yardım paketini, 2011 yılında yeni paketler izlerse kimse şaşırmamalı. Nitekim ABD ekonomisine ilişkin tahminleri ile tanınan Nouriel Roubini'ye göre, ABD konut piyasasının çift dip sürecinde bulunmakta ve ABD konut kredileri moratoryuma sürüklenmekte... Roubini, ABD ekonomisinin 2011'de yüzde 2.7 büyüyeceğini, işsizlik oranının ise yüzde 9'un üzerinde gerçekleşeceğini tahmin ediyor. Roubini, Euro Bölgesi'nde şok, uzun vadeli yapısal açıkların, eyalet ve yerel yönetimlerde iflasa yakın bir sürecin görüleceğini öngörüyor.

Diğer yandan dünyada yeni bir para sisteminin inşası süreci devam etmekte... Bu inşa süreci zor geçiyor. İşler o kadar karıştı ki, geçtiğimiz yılın sonunda döviz kuru ve döviz kuru sistemi üzerinde yapılan tartışmalarda kullanılan sözcükler: savaş, çatışma ve silah oldu. Bu tartışmalar, her ne kadar dünya ekonomisi pozitif büyümeye dönse de, krizin tamamen bitmediğini göstermektedir. Sorunun çatışmaya dönüşmesinin altında her ülkenin dünya ticaretinden daha fazla pay alma girişimi yatıyor. Çünkü kim daha çok ihracat yaparsa, milli geliri artacak, işsizlik oranı düşecektir. Mevcut ortamda bu hedefe erişmek için her yol mubah görülüyor. Yıllardır serbest dış ticaretin bayrağını elinden düşürmeyen ABD'nin Çin'e karşı koruyucu önlemler alması, sanırım bu eğilimin en güzel örneği.

Geldiğimiz noktada yeni küresel para sisteminin esnek kur sistemi olmayacağı kesin. Şu anda bunu hiçbir ülke ifade etmiyor ise de, artık sistemi tam anlamı ile uygulayan kalmadı. Sermaye hareketlerinin önüne belli engeller

koyulacağı da kesin. Dolayısıyla, yeni sisteme hemen uyum gösterecekler şimdiden bu ilkeleri benimseyen ülkeler olacak.

Türkiye'nin yeniden inşası

Dünya ekonomisi 2011'e yukarıda anlattığımız tablo ile girmektedir. Türkiye'nin, bu yeni yapılanma içerisinde yer alması hatta öncü rol oynaması için iktisadi yapılanmasını değiştirmek yeterli olmaz. Bundan da öte, sosyal yapımızdan, devleti yönetim biçimimize kadar birçok eski yapılanmadan vazgeçmemiz gerekmektedir.

Dolayısıyla, Türkiye sorunların çözülmesinde sadece ekonomik göstergelerin değil, kalkınma göstergelerinin üzerinde de yoğunlaşmak durumundadır. Ancak bu şekilde Türkiye gelişmiş bir ülke olabilir.

Nitekim, 1923 yılında Cumhuriyet'i kuranların hedefi de buydu. Yani Türkiye kimi ülkeler gibi zengin bir ülke olmakla yetinemez; zengin ve kalkınmış bir ülke olmanın hayalini gerçekleştirmek durumunda.

CHP iktidarında gelir dağılımını göz önüne alan bir iktisat politikası, özellikle maliye politikası uygulanacaktır. Atılacak ilk adımlardan birisi dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki payını tedrici olarak OECD ülkeleri ortalaması olan yüzde 40 düzeyine çekmek olacaktır.

Bu hedefe erişmek için artık uzun yıllar da bekleyemeyiz. Çünkü bu ülkenin nüfusunun önemli bir kısmı gençlerden oluşur; gençleri kaybetmemek için hızlı olmamız gerekiyor. Bizim için hedef 2023'tür. Yani Türkiye 2023 yılında ekonomik büyüklüğü nedeni ile değil, gelişmişlik göstergeleri sayesinde dünyanın ilk yirmi ülkesi arasında olmalı, buna göre politikalar üretmelidir.

CHP, Cumhuriyeti kuran, bu ülkede demokrasiyi inşa eden bir parti olarak bu yeni hedefe ulaşmayı sağlayacak bir modeli uygulanmanın peşindedir.

Bu model çerçevesinde Türkiye'nin yeniden yapılandırılmasının kilit taşlarını şöyle sıralayabiliriz:

- Kesintisiz ve özgürlükçü bir demokrasinin temeli olacak bir anayasanın hazırlanması ve kabul edilmesi. Türkiye'nin

yeni anayasası dinsel ve etnik temelli olamaz. 57 İslam ülkesi içerisinde tüm sorunlarına rağmen, ekonomisi ile, demokratik yapılanması ile öne çıkan ülke Türkiye'dir. Bundan dolayı Türkiye'yi iktisadi ve sosyal olarak ileri taşımının yolu özgürlüklerden, demokrasiden geçmektedir. CHP 1950 yılında seçimi kaybetmesi sonrasında, iktidarı devretmeyi bilen bir partidir. Yani bizim demokrasi terbiyemiz böyle bir anayasayı hazırlamaya uygundur ve bunun halk tarafından kabul edilmesi için yeterli, paylaşımcı bir bilince de sahiptir.

Yeni vergiler koymak yerine kayıtdışı ekonominin üzerine gidilecektir. Gelir vergisi matrahı hesaplanırken indirilmeyen birçok harcama faaliyet alanlarına göre indirim kapsamına alınacak, indirimle ilişkin belge toplama uygulamasına geri dönelecektir.

- Türkiye'nin en önemli sorunu sosyal yapısının aşınmasıdır. Ne yazık ki son sekiz yılda Türkiye'de dinsel ve etnik yönden ayrımcılık öne çıkarılmıştır. Bu ayrımcılık cinsiyet ayrımcılığı ile de birleşince, dışarıdan ülke adeta karanlıklar içerisinde kalmış gibi durmaktadır. Bu yapılanmayı tersine çevirmek yani dinsel, etnik farklılıkları ayrıştırıcı değil, bu ülkeyi birleştirici, zenginleştirici unsurlar olarak görececek politikalar üzerine oturan bir modelle işe başlanacaktır.

Çok basit bir ifade ile bugünlerde bir etnik gurup için talep edilen özgürlük, bu ülkenin dönüşümü için yeterli değildir. Herkes için özgürlük. Örgütlenmeden, eğitime, kadın özgürlüğünden, müteşebbis özgürlüğüne kadar tüm alanlarda bunu oturttuğumuzda ancak, mutlu, kendini bu ülkeye ait hisseden, bu ülkede yapılanlarda benim de payım var diyen gençlere, kadınlara, özürülere, işçilere, sanayicilere, köylülere yani insanlara sahip olabiliriz.

Bundan dolayı, CHP'nin yeni modelinde, ekonomiden, eğitime, sağlığa kadar her alanda politikalar üretilirken tüm kesimlerle işbirlikçi olunacak.

Bugünlerde torba yasa ile işgücü piyasasına yönelik yeni düzenlemeler getiriliyor. Bu düzenlemeler yapılırken muhalefet, işçi ve işveren sendikaları ve STK'larla yeterince işbirliği yapılmadığı için daha yasa çıkmadan tartışmalar

çıktı; çatışma ortamları oluştu. Bu durumda sizin yaptığınız düzenleme sosyal barışı zedelemektedir. Eğer gelişmiş ülke olma hedefiniz varsa çatışma noktalarını artırmak değil, uzlaşma noktalarını artırmak gerekir. Sosyal barışın ne kadar önemli olduğunu geçmiş yıllarda yaşananlardan öğrenmiş bir toplum olarak, her alanda işbirliğini artırmak gerekmektedir. Bizim modelimiz işbirlikçi bir yapı üzerine oturtulmuştur. Bundan dolayı çatışmanın maliyetini bu ülkeye ödetmek yerine, uzlaşının getireceği toplumsal yararını biz ekonomiye ve sosyal tabana yayacağız. Yani CHP'nin modelinin bir toplumsal fayda fonksiyonu vardır; bu fonksiyonda biz en çoklamanın arayışı içerisinde olacağız.

Bu öncül hedeflere ulaşmak için Türkiye'nin istikrarlı ve yüzde 7'nin üzerinde bir büyümeye ihtiyacı vardır. Fakat bu oranın yakalanması da bize yetmemektedir. Büyümenin, yani yaratılan gelirin dağılımı kalkınmak isteyen Türkiye için önemlidir.

Yani Türkiye'nin daha adil bir gelir dağılımına ihtiyacı vardır. Bundan dolayı CHP iktidarında gelir dağılımını göz önüne alan bir iktisat politikası, özellikle maliye politikası uygulanacaktır. Atılacak ilk adımlardan birisi dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki payını tedrici olarak OECD ülkeleri ortalaması olan yüzde 40 düzeyine çekmek olacaktır.

Bu amaca erişmek için yeni vergiler koymak yerine kayıtdışı ekonominin üzerine gidilecektir. Bu amaçla gelir vergisi matrahı hesaplanırken indirilmeyen birçok harcama faaliyet alanlarına göre indirim kapsamına alınacak, bu uygulamanın gerekli etkiyi yaratması için de, indirimle ilişkin belge toplama uygulamasına geri dönelecektir. Bu sistem eskimiş değildir; halen birçok gelişmiş ülkede uygulanmaktadır. Maliye Bakanlığının sahip olduğu veri tabanı bu sistemi yürürlüğe girmesi açısından yeterlidir. Gerekli olan siyasi erkin, hükümetin buna karar vermesi, yani hükümetin kayıtlı ekonomiden yana tavır koymasısıdır.

Gelir dağılımının düzeltilmesi

Gelir dağılımında düzelme sağlanamadığı takdirde hangi oranda büyürseniz büyüünüz halkın büyümeyi hissetmesi mümkün değildir. Bunun örneğini vermek için çok fazla geçmiş yıllara gitmemize gerek yok. 2010 yılı büyüme rakamlarına bakalım. Türkiye'de 2010 yılının üçüncü çeyreğinde GSYH yüzde 5,5 arttı. Dokuz aylık büyüme oranı

da yüzde 8,9'a ulaştı. Yani Türkiye son dört çeyrekte pozitif büyümüş oldu.

Halka gittiğinizde bu büyüme oranı size nasıl yansıdı diye sorduğunuzda, 'bana yansıyan bir şey yok' diye yanıtlanmaktadır. Bu yanıt bizi şaşırtmamaktadır. Çünkü bu büyümeye rağmen, Türkiye'de halen işsizlik oranı yüksektir; yüzde 11,5 düzeyinde seyretmektedir. Diğer yandan TÜFE bazında enflasyon oranı hız kesmiş, 2010 yılında yüzde 6,4 oranında gerçekleşmesine karşın, halk için önemli olan gıda ve alkolsüz içeceklerde yüzde 7,02, alkollü içecekler ve tütünde yüzde 24,66'lık artış olmuştur. Bu veriler halkın büyümeden, refahtan pay almasını engellemektedir. Halkın refahını artırmak için bu yapıyı para ve maliye politikalarını kullanarak düzeltmek, modelimizin temel politika amaçları arasında yer almaktadır.

Diğer yandan, tarım sektörünün GSYH içinde payı düşerken, istihdamdaki payı artmaktadır. Geçen yıl toplam istihdam içinde tarım sektörünün payı yüzde 26,4 iken bu yıl yüzde 26,6'ya yükselmiştir. Bu durum bize tarım sektöründeki fakirleşmenin arttığını göstermektedir. Yine 2010'nun üçüncü çeyreğinde sanayi sektöründeki büyüme hızı yüzde 14,7 olmasına karşın istihdamdaki artış geçen yıla göre sadece yüzde 1 kaldı. Bu durum sektörün istihdamı artırma konusunda henüz ekonomiye güvenemediğini göstermektedir.

Türkiye sekiz yıldır tek bir parti tarafından idare edilmektedir. Ülkemizde genel olarak tek parti iktidarının ülkede istikrarı sağlayacağı ve iktisat politikalarına güvenin artıracağı yönünde genel bir yargı bulunmakta. Türkiye'de 2007 yılı sonrası gerçekleşen siyasi ve ekonomik olaylar bunun hiç de böyle olmadığını herkese göstermiştir. Çünkü asıl olan iktidar partisinin bu ülkede istese de, istemese de paydaşı durumunda olduğu kesimlerle uzlaşma içinde çalışmasıdır. Bu yoksa, ne bireylerin, ne de üretici kesiminin güvenliğini sağlayamazsınız.

Büyümenin finansmanı

Büyüme oranını ele alırken bakmamız gereken bir başka nokta da büyümenin nasıl finanse edildiğidir. Türkiye'de büyüme cari açıkla finanse edilmektedir. Uygulanan faiz ve kur politikası nedeni ile bankaların yurtdışı borçlanmaları artmakta ve bankalar ihtiyaç, araç ve konut kredileri plasmanını artırarak yurtiçi tüketim harcamalarını finanse etmekte, bu da harcamaları artırmaktadır.

Türkiye iktisadi büyümesini cari açık ile finanse etmesi yeni bir olgu değildir. Türkiye uzun dönemdir, tasarruf kavramını unuttuğu için büyüme oranını cari açık oranına emanet etmiş durumdadır.

Kriz sonrası bu eğilim devam etti. Çünkü bu sorunun aşılması konusunda güçlü, sonuç veren politikalar üretilmedi. Nitekim 2010 Ocak-Kasım döneminde cari açık, geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 277 arttı ve 11 milyar 38 milyon dolardan 41 milyar 630 milyon dolara yükseldi.

Cari açığın aşağıya çekilmesi için iki aşamalı bir politika uygulanacaktır. Kısa vadede para ve kur politikaları ile ihracatı artırıp, ithalatı düşürürken, uzun vadede sanayi ve tarım politikaları ile bu sektörlerde yapısal dönüşüm gerçekleştirilecektir.

Cari açığın temel kaynağı dış ticaret açığı olmaya devam etmektedir. Dış ticaret açığı Kasım ayında 2009 yılının aynı ayına göre yüzde 144.5 oranında artarak 6 milyar 368 milyon dolara ulaştı. 2009 yılı ilk 11 aylık döneminde 21 milyar 424 milyon dolar açık veren ödemeler dengesi tablosundaki dış ticaret dengesi, 2010 yılının aynı döneminde 48 milyar 984 milyon dolar tutarında açık verdi. Bu dönemde, 2009 yılının aynı dönemine oranla ihracat gelirleri yüzde 10.9 oranında artarak 102 milyar 124 milyon dolara ve bavlul ticareti gelirleri de yüzde 6.7 oranında artarak 4 milyar 671 milyon dolara yükselirken, ithalat harcamaları yüzde 31 oranında artarak 164 milyar 921 milyon dolara ulaştı.

Cari açığın artıyor olması, yalnızca parasal bir olgu değildir. Yapmış olduğumuz çalışmalara göre cari açık Türkiye'de üretimi ve istihdamı olumsuz yönde etkilemektedir.

CHP cari açığın aşağıya çekilmesi için iki aşamalı bir politika uygulayacaktır. Kısa vadede para ve kur politikaları ile ihracatı artırıp, ithalatı düşürürken, uzun vadede uygulanacak olan sanayi ve tarım politikaları ile bu sektörlerde yapısal dönüşüm

Fotoğraf: AA - Sait Serkan Gürbüz

gerçekleştirilecektir. Küresel rekabet veri kabul edilerek oluşturulacak olan politikalarla, her iki sektörde verimlilik öne çıkartılacak, ölçek ve kapsam ekonomilerinden elde edilecek olan tüm avantajlar kullanılacaktır.

Son yıllarda uygulanan kur ve turizm politikaları nedeni ile Türkiye'ye turist gelişi de hız kesmiştir. Net turizm gelirleri 2010 yılında yüzde 7.6 oranında düşmüştür. Bu düşüş neticesinde 2010 yılının 11 aylık döneminde turizm gelirleri 2009 yılı aynı dönemine oranla yüzde 3 azalarak 19 milyar 546 milyon dolara inmiştir. Buna karşın turizm giderleri yüzde 17.4 artarak 4 milyar 343 milyon dolara yükselmiştir.

CHP bireysel emeklilik sistemini geliştirecek önlemlere ağırlık verecektir. Bunun için bireysel emeklilik poliçesi sahibi olanlara vergi iadesi avantajı sağlanacak ve mevcut iade oranı artırılabilecektir.

Turizm sektörü ülkemize sadece döviz getiren, istihdam yaratan bir sektör değildir. Aynı zamanda Türkiye ile diğer ülkeler arasında bir kültürel köprü işlevi görmektedir. Bundan

dolayı sektörün sorunlarını çözmek bu boyut nedeni ile önemlidir. Şu günlerde suni olarak üretilen, sektöre yönelik içki yasağı gibi politikaların ne ülkemize ne de sektöre yararı yoktur.

Türkiye'nin kalkınmasını engelleyen en önemli faktörlerden birisi de ülkemize giren kısa vadeli sermaye hareketleridir (sıcak para). Sıcak para her ne kadar büyümenin finansmanı açısından önemli ise de, bu sermaye için yapılan faiz ödemelerinin Türkiye'ye sosyal maliyeti çok yüksektir. 2010 yılı sonu itibarı ile 130 milyar dolara dayanan sıcak para stokunu azaltmanın yolu, yine toplumsal bir uzlaşa ile yurtiçi tasarrufları artırmaktan geçmektedir. Bizim bu kaygılarımıza Aralık ayı içinde Merkez Bankası (TCMB) da katıldı. Hatta daha da ileri giderek sorunu bir parça hafifletmek için kanuni karşılık oranlarını yükseltti; faiz oranlarını aşağıya çekti.

Bu amaç doğrultusunda CHP bireysel emeklilik sistemini geliştirecek önlemlere ağırlık verecektir. Bunun için bireysel emeklilik poliçesi sahibi olanlara vergi iadesi avantajı sağlanacak ve mevcut iade oranı artırılacaktır.

Tarım politikaları

Türkiye ekonomisi son sekiz yılda uygulanan tarım politikaları ile tarım sektöründe ciddi bir erozyona uğramıştır. Bu durum dış ticaret yapısında da sorun yaratmıştır. Türkiye açıkça ithalatla büyüyen bir ülkeye dönüşmüştür. İthalatın milli gelir içindeki payı 2002'de 22,4 iken, 2010'da 29,4'ya yükselmiştir.

- Türkiye 2002'de 1 milyar 703 milyon dolarlık tarım ürünü ithal ederken, 2008'de 6 milyar 392 milyon dolar ve 2009'da 4 milyar 594 milyon dolarlık ithalat yapmıştır.
- Tarım sektöründeki toplam ithalat 2008'de 2002'ye göre yüzde 375,4, 2009'da ise yüzde 269,8 artmıştır.
- Balıkçılık sektöründe ithalat 2002'ye göre, 2008'de yüzde 3.431, 2009'da yüzde 2.604 oranında yükseldi.
- Tarım sektöründeki bu ithalata karşı 2002 yılına göre ihracat 2008'de yüzde 224,4, 2009'da yüzde 247,8 artmıştır.

Türkiye'nin tarımsal ürün ithalatçısı haline geldiğinin mal bazındaki çarpıcı rakamları ise şöyledir:

- 2002 yılında 15.932.000 dolarlık canlı hayvan ithal ederken, Bu rakam 2008'de 41.488.000 dolar, 2009'da 33.664.000 milyon dolar olmuştur. Canlı hayvan ihracatı 2008'de 2002'ye göre yüzde 260,5; 2009'da 2002'ye göre yüzde 211,2 oranında artmıştır.
- Et ve sakatat ithalatı 2002 yılında sadece 51 bin dolar iken, 2008'de 906 bin dolara, 2009'da 1 milyon 600 bin dolara yükselmiştir. Et ve sakatat ki artış 2008'de 2002'ye göre yüzde 1.790, 2009'da 2002'ye göre ise yüzde 3.162 olmuştur.
- Üç tarafı denizler ile çevrili olan ülkemizin balık ve omurgasızlar ithalatı 2002 yılında 18,7 milyon dolar iken 2008 yılında 119,7 milyon dolar, 2009 yılında 105,9 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu üründe 2008 yılında 2002 yılına göre ithalat artışı yüzde 658, 2009 yılında ise yüzde 565 olmuştur.
- Bir zamanlar hububat deposu olan Türkiye, 2002 yılında 375 milyon dolarlık ithalat yaparken, 2008'de 2 milyar 137 milyon dolarlık ithalat yapmıştır. 2008 kuraklık yılı olduğu için bu rakam mevsimseldir denilebilir. Ancak 2009 ithalatımız da 1 milyar 202 milyon dolar olmuştur.
- Pamuk üreticisi Türkiye, ithalatçı konuma gelmiştir. 2002'de 1 milyar 293 milyon dolarlık ithalat yapan Türkiye, 2008'de 2 milyar 331 milyon dolarlık, 2009'da 2 milyar 98 milyon dolarlık pamuk ithal etmiştir.

Tarım sektöründeki bu sorunların çözümü, üretimi teşvik eden bir politika değişikliği ile mümkündür. CHP iktidarında, tarım

sektöründe doğrudan gelir desteği sistemine son verilecek, mikro planlama çerçevesinde üretimi teşvik eden bir yapı oluşturulacaktır.

CHP iktidarında, tarım sektöründe doğrudan gelir desteği sistemine son verilecek, mikro planlama çerçevesinde üretimi teşvik eden bir yapı oluşturulacaktır.

İstihdam ve işgücü piyasası

Türkiye işgücü piyasasında da ciddi sorunlar yaşıyor. İşsizlik oranı yüzde 10'un üzerinde atalet (doğal işsizlik oranı) kazanmış durumda. OECD'nin işsizlik verilerine göre, Türkiye, İspanya'dan sonra en yüksek 2'nci işsizlik oranına sahip ülke konumundadır.

Türkiye'nin üye olmaya çalıştığı AB'ye göre işgücü piyasasında ciddi zayıflıkları bulunuyor. En aktif çalışma çağını ifade eden 25-54 yaş gurubunda AB'de çağ nüfusunun %80'i istihdam edilirken, Türkiye'de bu oran sadece %53,5'dur. İşgücüne katılma oranı AB'de %65'ler düzeyinde iken Türkiye'de bu oran, dönemine göre değişmek ile birlikte, AB'ye göre %15 daha düşüktür.

Alternatif işsizlik tanımlarına göre, 2007 yılında %20,3 olan işsizlik oranı, 2009 yılında %23,4'e ve 2010 yılı Eylül döneminde %21'e yükselmiştir.

Türkiye'de istihdam ve işsizlikte ötekileştirilenler kadınlar ve gençlerdir. Bu durum doğal olarak işgücü piyasasına da yansımıştır. Nitekim, Türkiye'de işgücü piyasasında kadınların işgücüne katılma ve istihdam oranlarının uluslararası ortalamaların altındadır. Dünya Bankası verilerine göre Türkiye, Avrupa ve Orta Asya (ECA) bölgesindeki kadınların işgücüne katılma oranının en düşük olduğu ülkedir.

Türkiye'de kadınların işgücüne katılma oranı, 1980'lerde Avusturya, Hollanda ve İsviçre gibi daha gelişmiş ülkelere yakinken, 2010 yılına gelindiğinde benzer durumdaki OECD ülkelerinin çoğu bu oranı daha yukarı noktalara taşımış, Türkiye ise bunun tam zıttı politikalar üretmiştir.

Kadınların 1990 yılında %34,1 olan işgücüne katılma oranı, 2010'da %28'e gerilemiştir. Bu süreçte belirleyici olan husus, kırdan kente göç ve tarımsal faaliyetlerden uzaklaşılmasıyla birlikte, tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların işsiz hale gelerek işgücü piyasasından çekilmeleri ile 2003'den itibaren hükümetin kadına yönelik gerici bakışıdır.

Sonuç

Türkiye'de siyasi erk, 2008 krizini geç ve yanlış okumuştur. Krizi sadece dış dinamiklere bağlamıştır. Krizin iç dinamiklerini ancak seçim yaklaşırken anımsamaktadır. 2010'nun ikinci çeyreğinde gelen önlemlerin altında yatan ana etken de budur.

Ancak olan oldu. Türkiye yüksek işsizlik, gelir dağılımında bozukluk, ithalata dayalı büyümeye teslim olmuş durumdadır. Türkiye ekonomisinin bu sorunları halen çözüm olarak öne sürülen sanayi stratejisi ya da torba yasa ile işgücü piyasasına yapılacak müdahalelerle çözülemeyecek kadar büyüktür.

CHP ekonomik programında da dile getirildiği üzere sürdürülebilir bir büyüme, sağlam kaynaklarla finanse edilen bir büyüme için ortalama tasarruf eğiliminin artması zorunludur. CHP'nin büyüme modeli bu varsayımdan yola çıkılarak hazırlanmıştır. CHP, cari açığın tasarruf açığı olduğunun bilincinde olarak maliye politikasında da etkinliği artırıcı önlemlere başvuracaktır.

Sürdürülebilir ve sağlam kaynaklarla finanse edilen bir büyüme için ortalama tasarruf eğiliminin artması zorunludur. CHP, cari açığın tasarruf açığı olduğunun bilincinde olarak maliye politikasında da etkinliği artırıcı önlemlere başvuracaktır.

Ekonomide sektörler biri birinden ayrı olarak ele alınamaz. CHP'nin ekonomi programında sektörlerle bu bakış açısı ile yaklaşmakta ve halen var olan ara malı sorunu sanayici ile işbirliği yapılarak çözülecektir. Tarım sektöründeki geri gidişi CHP, mülkiyeti değil üretimi teşvik ederek çözecektir.

İşsizliğin sabit tutulabilmesi için bile ülkemizde en az %7 büyümeye hızının yakalanmasını gerekmektedir.

Türkiye'de kriz öncesinde yaşanan "istihdamsız büyüme" sürecinin temelinde, üretim ve ihracat yapısında düşük katma değerli malların ağır basması ve Türkiye'nin düşük-orta gelirli ülkelerle rekabet etmesidir. CHP'ye göre verimlilik ve istihdamı birlikte artırmanın koşulu, Türkiye'nin uzun vadeli rekabet gücü hedeflerine sahip olması ve gelişmiş ülkelerin üretilip sattığı yüksek katma değerli mal ve hizmetlere geçiş yapılmasıdır.

- CHP iktidarında, Türkiye'nin krizden çıkması için kısa erimde sanayideki üretimi ve rekabet gücünü destekleyici yeni önlemler alınırken, uzun erimde işletmelerin rekabet gücünü artıracak yapısal mikro önlemler ve verimlilik artışı, çözüm için esasi teskil edecektir.
- Sosyal sigorta primlerini düzenli ödeyen işverenler özendirilecektir.
- Sanayinin kullandığı elektrik, doğalgaz ve akaryakıttaki vergi yükleri azaltılacak ve elektrik satış fiyatını artıran TRT payı kaldırılacaktır.

- İşverenlerin düşük nitelikli işçileri işe almaları için bu kişilere verilecek eğitimler İngiltere ve Danimarka'da, kısa süreli çalışma yapılan işletmelerin işçilerinin eğitimleri ise Avusturya, Almanya ve Macaristan'da sübvansede edilmektedir. Ülkemizde de işgücünün becerilerinin artırılması için işletmelere benzer teşvikler sağlanacaktır.
- Kayıtdışı istihdam sorununun genellikle küçük işletmeler ve kendi hesabına çalışanlar kapsamında ortaya çıktığı dikkate alınarak, sosyal sigorta ve vergi kayıtlılığı temelinde mikro kredilerin verilmesi, mevzuat, pazarlama, işletme yönetimi, teknoloji kullanımı gibi konularda danışmanlık ve eğitim hizmetleri gibi desteklerin sunulması önem taşımaktadır. Bu tür hizmetler, yararlanmak isteyenlerin kayıtlı hale gelmelerine katkı sağlayacaktır.
- Kayıtdışı çalışmaya karşı kamuoyu bilinçlendirilecek, kamu kurum ve kuruluşları arasında işbirliği ve koordinasyon geliştirilecektir.
- Vergi ve prim yükünün azaltılması ve istihdam teşvikleri için gerekli kaynaklar, kayıtdışı istihdamın kayda alınması ile sağlanacaktır.
- Eğitim sistemi, işgücü piyasası ihtiyaçlarına göre şekillendirilerek, diplomalı işsiz gençler yetiştirmeye son verilecektir. Bunun için il bazında işgücü piyasası ihtiyaç analizlerinin yapılarak, mesleki eğitim kurumları ve işletmelerdeki eğitimin buna göre düzenlenmesi sağlanacaktır. Ulusal ve yerel düzeydeki İşgücü Piyasası İhtiyaç Analizleri tamamlanacak ve analiz sonuçları Ulusal İstihdam Stratejisi çerçevesinde her il için hazırlanacak İl İstihdam Politikaları'nın temelini oluşturacak.

Verimlilik ve istihdamı birlikte artırmanın koşulu, Türkiye'nin uzun vadeli rekabet gücü hedeflerine sahip olması ve gelişmiş ülkelerin üretilip sattığı yüksek katma değerli mal ve hizmetlere geçiş yapılmasıdır.

- İşsizlik Sigortası Fonu amacı dışında kullanılmayacaktır.
- Kadın istihdamı oranında hızlı bir iyileşme sağlanabilmesi için öncelikle, Ulusal İstihdam Stratejisi oluşturularak, bu strateji temelinde uzun vadeli bir "Ulusal Kadın İstihdamı Politikası" benimsenecektir.

- Okuma-yazma bilmeyen yetişkin kadın oranının hızla azaltılması için özel bir eğitim planı uygulanacaktır. Bunun için Şartlı Nakit Yardım Sistemi getirilecektir.
- Kırdan kente göç etmiş, gecekondu bölgelerinde yaşayan kadınların okuma-yazma kurslarına katılmaları sağlanacak; özellikle kentlere göç eden ailelerdeki kadınlara yönelik kısa süreli meslek edindirme kursları ve yaygın eğitim olanakları yaratılacak, bunun için Şartlı Nakit Yardım Sistemi uygulanacaktır.
- Kırsal bölgelerde öğrencilerin eğitim masrafları desteklenecek, YİBO ve meslek liselerinin yatılı eğitim kapasiteleri artırılacaktır.
- Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde "Her Evde Bir Liseli" ve "Her Evde Bir Üniversiteli Projesi" uygulamaya geçirilecek. Bu kapsamdaki öğrencilerin tüm eğitim giderleri devlet tarafından karşılanacaktır.

Son olarak şunu da açıkça söylemek zorundayız. 2011 yılına temkinli girmeye çalışan Türkiye için, en büyük risk Haziran ayında yapılacak olan seçimdir. Her ne kadar hükümet seçim ekonomisi uygulamayacağını ilan etse de, TBMM'de görüşülen torba yasadaki kimi maddeler ve son olarak alınan faiz indirim kararları, gelişmelerin öyle ilan edildiği gibi olmayacağını göstermektedir.

Yeni CHP, mutlu birey, mutlu toplum, mutlu aile için üreten bir Türkiye hayal ediyor. Üreten ve ürettiği değeri hakça, adilce paylaşan bir Türkiye'dir yeni hayali CHP'nin.

Bunun için de halka dokunan, hissedilen bir büyüme modeli kurgulayan, bunun sonucunda:

- Sürekli büyüyen bir ekonomi,
- Her yıl 900 bin kişiye istihdam sağlayan bir ekonomi,
- Bütçe disiplinine, tasarrufa önem veren bir ekonomi,
- Sıcak parayla desteklenen değil üreten bir ekonomi,
- Ve işsizliği 2020 yılında %6'lara çekebilen bir ekonomi hayal ediyor.

Yeni CHP,

- Korku yerine umut,
- Statüko yerine değişim,
- Çeteleşme yerine uzlaşma,
- Eşitlikle beraber kardeşlik,
- Yalnızca orta ve ileri yaştaki erkeklere değil, gençler ve kadınlarımıza da engin imkanlar sağlanması için çabalıyor.

BİR POLİTİKA SORUNU OLARAK YOKSULLUK VE CUMHURİYET HALK PARTİSİ

Ayşe Buğra

Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu

Bir süredir CHP yönetimi sosyal politika alanında eskiye göre daha duyarlı bir yaklaşım içinde olacağına dair bazı ipuçları vermeye başladı.

Bu bağlamda yapılabilecek ilk gözlem, yoksulluğun bir sosyal politika sorunu olarak ana muhalefet partisi gündeminde önemli bir yere gelmiş olması. Bütün siyasi aktörler gibi CHP'nin söyleminde de yoksulluk ve yoksullukla mücadeleyle her zaman belirli yer verildiği söylenebilir. Ama eskiden hemen hemen bütünüyle “çarpık gelişme”nin ve işsizliğin sorunsallaştırılmasıyla gündeme gelen yoksulluğun, bugün hak temelli bir sosyal politika anlayışı bağlamında tartışılmaya başladığını görüyoruz.¹ Bugün CHP, hastalık, yaşlılık, engellilik, işsizlikle birlikte gelir yoksulluğunu da içeren bütün sosyal risk durumlarında, toplumun fertlerine destek sağlamayı amaçlayan bir Sosyal Güvenlik Sistemi oluşturmayı vaadediyor.² Bu vaat, hak söyleminin sigortalı çalışanların haklarından öteye geçip vatandaşlık haklarını kapsayan bir alana yayıldığını gösterdiği ölçüde önemli.

Yoksullukla mücadele bağlamında öngörülen “Aile Sigortası Kurumu”, CHP'nin sosyal yardım politikasının merkezinde yer alıyor. Bu kurum vasıtasıyla, ilk aşamada ihtiyaç sahibi kadın ve çocuklardan oluşan aileler, yalnız emekli ve yaşlılar, korumasız kesimler ve engelliler sigorta kapsamına alınarak kendilerine asgari gelir güvencesi sağlamak hedefleniyor. Uzun vadede amaç, bütün vatandaşların sigorta kapsamına alınarak asgari gelir güvencesine kavuşturulması. Öngörülen “yaşam destek ödeneği”nin hane bazında yapılacağı ve hanehalkından bir kişi

lane... iyilik düşüncesinden, dini ya da ahlaki bir borçtan, ya da örf ve adetten kaynaklanan karşılıksız yardım anlamına gelirken, hak, devletle birey arasındaki güven ilişkisine karşılık gelmektedir. Bir başka deyişle, iane ‘veren el’ken, hak, kimse ‘alan el’ olmasın diye devletin varolmasıdır.

Bülent Küçükaslan
Engelliler.biz Platformu yöneticisi

kayıtlı istihdam olanağı buluncaya kadar her ay, kadının konumunu güçlendirmek amacıyla “ailenin kadınının” banka hesabına yatırılacağı belirtiliyor.³ Uygulamanın büyük kentlerden başlaması ve on yıl içinde bütün köy ve beldeleri kapsamı amaçlanıyor. “Vatandaşlık Hakkı Ödemesi” ise, Aile Sigortası uygulaması kırsal kesime yaygınlaştırılınca kadar, kırsal kesimdeki yoksul ailelere yapılacak bir nakit transferini içeriyor.⁴ Söz konusu politikanın uygulanması bağlamında bir “yoksulluk envanteri” çıkarılması düşünülüyor. Bu envanterin çıkarılması ve programdan yararlanacak kesimlerin tespit edilmesinde sosyal hizmet uzmanlarının rolü önemle vurgulanıyor. CHP'nin yeni yaklaşımında sosyal hizmet konusuna başka açılardan da değiniliyor ve mahallelerde hem sosyal yardımlarla uğraşan hem de, “Aile Danışma Birimleri” yoluyla farklı sosyal hizmetler sağlayan “Dayanışma Evleri” kurulacağı belirtiliyor.⁵ Bu şekilde iki tür işlev görmeleri öngörülen Dayanışma

Evleri'nin, ulusal düzeyde belirlenen sosyal yardım politikasının yereldeki uygulamasının kurumsal ayağını oluşturacakları anlaşılıyor.

Kılıçdaroğlu'nun bu konuda verdiği demeçlere, yoksulluk sorununu çok da önemli bulmayanlardan, yaklaşımın ekonomik açıdan gerçekçi olmadığını savunanlara kadar uzanan çeşitli kesimlerden olumsuz tepkiler geldiğini biliyoruz. Doğal olarak, önerilen politikanın teknik ayrıntılarına girerek yapılan bir tartışma içinde eleştirilecek noktalar olabilir. Ama sosyal yardım politikasının merkezi unsuru olarak önerilen ve düzenli nakit transferlerine dayanan bir gelir desteği uygulamasının, ana

hatlarıyla, Türkiye'deki sorunlara, dünyadaki uygulamalarla uyumlu ve ekonomik etkinlik açısından olumlu bir yaklaşım oluşturduğu söylenebilir.

Yoksulluk ölçümleri ve yoksullukla mücadele yöntemleri

Türkiye İstatistik Kurumu'nun Ocak 2011'de yayınladığı 2009 yoksulluk verilerine göre, kurumun dört kişilik bir aile için ayda 825 TL olarak saptadığı yoksulluk sınırı altında yaşayanların nüfusa oranı yüzde 18,08. 2008'de yüzde 17,11 olan yoksulluk oranında aşağı yukarı bir puanlık bir artış görüyoruz.⁶

Yoksullukla mücadele bağlamında öngörülen “Aile Sigortası Kurumu”, CHP'nin sosyal yardım politikasının merkezinde yer alıyor. Bu kurum vasıtasıyla, aileler, yalnız emekli ve yaşlılar, korumasız kesimler ve engelliler sigorta kapsamına alınıyor.

OECD ve EUROSTAT (Avrupa İstatistik Kurumu) gibi kuruluşlar, mutlak yoksulluk yerine göreceli yoksulluk ölçümlerine rağbet ediyorlar. Dolayısıyla, her ülkenin kendi ortalama gelirinin belirli bir oranının, mesela yüzde 50'sinin altında bir gelirle yaşayanların nüfus içindeki büyüklüğüne bakılarak yoksulluk ölçümleri yapılıyor.

Ortanca gelirin yüzde 50'sini baz alan bir yaklaşımla ölçülen yoksulluk oranlarına baktığımız zaman, Türkiye'de bu oranın 1990ların ortalarında yüzde 16,2; 2000lerin ortalarında ise yüzde 17,5 olduğu görülüyor. İlk dönem için verilmemiş olan OECD ortalaması, 2000lerin ortasında yüzde 10,6. Bu dönemde, OECD ülkeleri arasında yoksulluk oranının Türkiye'den daha yüksek olduğu tek ülke Meksika (yüzde 18,4). Ama Türkiye'deki artışın aksine, Meksika'da bu oranın 1990lardaki yüzde 21,7 seviyesinin altına düşmüş olduğunu görebiliyoruz.⁷

İster TÜİK ister OECD verileri kullanılsın, genel olarak gördüğümüz şey Türkiye'de yoksulluğun toplumun marjinal bir kesimini değil, milyonlarca insanı etkileyen çok önemli bir sorun olduğu. Ama yoksulluk sadece Türkiye'nin sorunu değil. Avrupa Birliği ülkeleri dahil pek çok ülkede bu sorunla ilgili sosyal politika önlemleri alınıyor ve çözüm arayışları sürdürülüyor. Bu bağlamda, bütün Avrupa ülkelerinde CHP'de tartışılmaya başlayan modele benzeyen asgari gelir desteği politikaları uygulanıyor. Bulgaristan, Yunanistan ve İtalya'da gördüğümüz daha yerel nitelikli, çok parçalı ve daha dar bir kesimi kapsayan

modellerden, gelişmiş refah devleti kurumlarına sahip Kuzey ve Orta Avrupa ülkeleriyle Portekiz ve Çek Cumhuriyeti gibi ülkelerde görülen ulusal ölçekli, basit ve kapsayıcı modellere uzanan bir spektrumda, her AB ülkesi geliri belirli bir düzeyin altındaki insanlara nakit gelir desteği sağlamaya yönelik bir politika geliştirmiş bulunuyor.⁸

Pek çok Latin Amerika, Asya ve Afrika ülkesinde de, bazen çocukların okula gönderilmesi gibi belirli koşullara bağlı olarak, bu tür gelir desteği politikaları uygulanmaya ve olumlu sonuçlar vermeye başlamış durumda. Bu alanda yeni yayınlanan geniş kapsamlı bir güncel değerlendirmeye göre, düzenli nakit transferleri maliyeti karşılanabilir programlar. Hedef kitleyi oluşturan yoksullar, sağlanan desteği akıllıca kullanabiliyor, ziyan etmiyorlar. Programlar kısa dönemde yoksulluğun en kabul edilemez tezahürlerini ortadan kaldırırken, uzun dönemde de, yoksulların kendilerini sefaletten kurtarmak için desteğin olmadığı durumda

geliştiremeyecekleri stratejiler geliştirmelerine imkan veriyorlar. Yani, araştırmacıların ifadesiyle “sadakadan haklara geçiş”, maliyetler ve etkinlik açısından gayet olumlu sonuçlar veren bir adım oluşturuyor.⁹ Bu tür programların başarısıyla ilgili gözlemler, uluslararası medyaya da yansımış durumda.¹⁰

OECD genelinde 2000'lerin ortalarında yüzde 10,6 olduğunu belirttiğimiz ortalama yoksulluk oranının, vergi ve transferler öncesinde yüzde 26,4 olduğunu görüyoruz. Yani uygulanan politikalar, piyasanın müdahaleden arınmış işlediği durumda ortaya çıkan yoksulluk oranında neredeyse 10 puanlık bir düşüş sağlayabiliyorlar.¹¹ Maalesef Türkiye, OECD istatistiklerinde 2000'li yılların ortaları için vergi ve transferler öncesi yoksulluk durumuyla ilgili bilgi bulamadığımız tek OECD ülkesi.¹² Bu tür veri eksikliklerinin, Türkiye'de yoksulluğun bir sosyal politika sorunu olarak ciddiye alınmamasıyla ilgili olup olmadığını bilemiyorum. Ama tarihsel olarak, Türkiye'de yoksulluğa bakışın piyasayla hayırseverlik arasına sıkışmış ve bir sosyal politika perspektifine yerleştirilememiş olduğunu söylemek mümkün.

Türkiye'de yoksulluğa yaklaşımlar

Sözünü ettiğim sıkışma, bir yanıyla, yoksulluğun ekonomik büyüme ve istihdam artışıyla çözülebilecek bir soruna indirgenmesine bağlı olarak ortaya çıkıyor. Bu indirgeme, büyümeyle istihdam arasındaki ilişkinin çeşitli yapısal unsurlardan etkilenecek eskisinden farklı bir biçim aldığıyla ilgili pek çok

saptamanın ışığında özellikle sorunlu bir hal alıyor. Türkiye’de on yıllık bir hızlı büyüme döneminde işsizliğin yüzde 10’un altına inmemiş olması, son krizden sonraki düzelmeye rağmen işsizliğin ciddi bir sorun olmaya devam etmesi, kuşkusuz söz konusu yapısal sorunların üzerine ciddiyetle eğilmeyi gerektiriyor.¹³ Ayrıca, bir iş bulup çalışmak da insanın yoksulluktan kurtulması için yeterli değil. Türkiye’de “çalışan yoksul” (working poor) olgusu çok önemli. Çalışanlar arasında ülkenin ortanca gelirinin yüzde 60’ının altında gelire sahip nüfus dikkate alınarak hesaplanan yoksulluk oranı, Türkiye’de yüzde 20’ye yakın ve bu oran, yüzde 8 civarında olduğu tespit edilen AB ortalamasının da, tek tek bütün AB ülkelerinde görülen oranların da çok üstünde.¹⁴

Büyüme, istihdam ve yoksulluk arasındaki ilişkinin niteliği, orta vadede çalışma hayatını düzenleyen kurallar vasıtasıyla sadece istihdam değil, Uluslararası Çalışma Örgütü’nün kullandığı kavram doğrultusunda “düzgün iş” veya “insana yakışır iş” (decent work) yaratmayı, uzun vadede de istihdamın büyüme esnekliğini değiştirmeye çalışmayı gerektiriyor. Ama yoksullukla mücadele, bütün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye’de de, sosyal politika önlemlerini ciddiye almayı, yani oturup büyümenin ve istihdam artışının sorunu çözmesini beklememeyi gerektiriyor. Bunun yanı sıra, Türkiye’de aşırı yoksulluk durumlarıyla basetme konusunda bireysel olarak veya sivil inisiyatifler kanalıyla yürütülen gönüllü yardım faaliyetlerine fazlaca yaslanma eğiliminin sakıncalarını sorunsallaştırmak da önemli. Ayrıca, yürürlükteki sosyal yardım politikasının, düzensiz ve keyfi bir nitelik taşıdığı, zaman zaman da aynı yardım uygulamalarına yer verdiği ölçüde, devlet-vatandaş ilişkisi temelinde değil, sadaka alanın verene duyduğu minnettarlık temelinde biçimlendiği ve önemli siyasi sakıncalar içerdiği söylenebilir.

CHP’nin yeni yaklaşımında sosyal hizmet konusuna başka açılardan da değiniliyor ve mahallelerde hem sosyal yardımlarla uğraşan hem de, “Aile Danışma Birimleri” yoluyla farklı sosyal hizmetler sağlayan “Dayanışma Evleri” kurulacağı belirtiliyor.

Bugün Türkiye’de sosyal yardımlara ayrılan kaynaklar, toplam sosyal güvenlik harcamaları arasında çok küçük bir yer tutuyor. Ama çok cüzi miktarda ufak tefek aynı ve nakdi yardımdan çok sayıda insan yararlanıyor. SYDGM’nin yanı sıra, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve belediyeler de aynı ve nakdi yardım faaliyetlerinde

bulunuyorlar. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu yaşlıların, engellilerin ve korunmaya muhtaç çocukların ailede bakımı için bazı transferler yapıyor.¹⁵ Bunun yanı sıra, hemen hemen hiç bir denetime tabii olmayan yüzlerce ulusal ve yerel STK, hayırseverlik faaliyetlerinde bulunuyorlar. Ama bütün bu yardım mekanizmaları içinde, bakım hizmetleri dışında, sadece yoksullukla mücadele bağlamında yapılan düzenli gelir desteği olarak dünyada görülen iyi örneklerle kısmen uyumlu iki sosyal yardım mekanizması olduğunu söyleyebiliriz.

Bunlardan biri, 1976’da yürürlüğe girmiş olan 2022 sayılı kanunla yoksul ve kimsesiz 65 yaş üstü kimselerle engellilere yapılan yardımlar. Düzgün bir sosyal emeklilik programı olarak gelişme potansiyeli olan bu programın bugün özellikle yaşlı ödeneği fevkalade düşük (asgari geçim indirimiyle birlikte aylık 100 TL kadar)... Diğeri ise, 2001 krizinden sonra bir Dünya Bankası projesi olarak gündeme gelmiş olan, ama bugün SYDGM’nin kendi fonlarıyla finanse edilen Şartlı Nakit Desteği (ŞNT) programı... Bu, başka ülkelerde de görüldüğü gibi, çocuklu ailelere, çocukların sağlık kontrollerinin yapılması ve okula gönderilmesi koşuluyla verilen bir destek. Türkiye’de bu programın kapsamı çok dar, miktarı çok düşük ve giderek ödemelerde düzensizliklerin yaygınlaştığı göze çarpıyor.¹⁶ Şu anda program, SYDGM bünyesinde yapılan yardımların aşağı yukarı yüzde 20’sini oluşturuyor.¹⁷

CHP’nin Aile Sigortası Kurumu çerçevesinde önerdiği politikanın, 2002 sayılı kanun çerçevesindeki yaşlılık ödeneğinin ve ŞNT’nin yerini alacağını ve hak temelli yardım anlayışıyla bağdaşmayan diğer aynı ve nakdi yardımların zaman içinde ortadan kalkmasına vesile olacağını düşünebiliriz. Aynı yardımların aşağılayıcı niteliklerinin yanı sıra, satın alma, taşıma, depolama ve dağıtma masraflarının yüksekliği ve içerdikleri yolsuzluk potansiyelinin genişliği düşünüldüğünde, bunların ortadan kalkmasının, hem insani ve siyasi açılardan, hem de etkinlik açısından istenilirliği kolayca görülebilir. Nakit transferlerin etkinliği açısından da, çok parçalı, karmaşık ihtiyaç tespiti yöntemleri içeren, yardımı

hak etme ölçütlerinin ve yardım alma koşullarının yerine getirilip getirilmediğinin tespiti için mufassal polisiye tedbirler gerektiren yaklaşımların, programın idari maliyetini arttıracaklarını ve hak ettikleri yardımı ihtiyaç sahiplerine düzgün bir biçimde ulaştırmakta çok başarılı olmayacağını

görmek önemli. Bu açıdan, tek parçalı bir asgari gelir desteği politikasının düzgün işlerlik kazandığı bir ortamda, ŞNT uygulamasının kaldırılması sakıncalı olmayabilir. Nitekim, bu tür ŞNT uygulamalarıyla ilgili değerlendirmelerde, vurgunun çocukların okula gönderilmesi gibi koşulların etkisine değil, ödemelerin düzenliliğine ve hedef kitle açısından güvenilirliğine yapıldığını görebiliyoruz.

Dolayısıyla, tek bir asgari gelir desteği uygulamasıyla belirlenen bir yaklaşımın, prensipte olumlu olduğunu söyleyebiliriz. Ama bu yaklaşım geliştirilirken, karşılaşılabilecek zorlukların da göz ardı edilmemesi gerekiyor. Buradaki temel zorluk maliyet değil. İhtiyaç sahiplerine bugün dört kişilik bir aile için ayda 287 TL olarak belirlenmiş olan açlık sınırı düzeyindeki bir transferin düzenli olarak yapılması bile, yoksullukla mücadelede atılmış çok büyük bir adım olacaktır ve buna kaynak bulunup bulunamayacağı sorusu önceliklerimizi nasıl belirlediğimize göre cevap verilmesi gereken bir sorudur. Temel zorluk, ilk olarak, ihtiyaç sahiplerinin nasıl belirleneceği ve onlara nasıl ulaşılacağıyla ilgilidir. Türkiye gibi çalışanların yüzde 40’ından fazlasının kayıt dışı çalıştığı bir ülkede, gelir beyanlarına dayanmanın güclüğü açıktır. Buna karşılık, hak etmeyenleri yakalamayı hevesle iş edinmiş memurların çabalarının, hem hak sahiplerini aşağılayan ve yıldırان hem de idari masrafları önemli ölçüde arttıran bir etki yapacağı da açıktır.

Bu sorunların ışığında, CHP’nin bir yoksulluk envanteri çıkarmak, ihtiyaç tespiti yapmak ve yerelde yoksul ailelere hizmet götürerek yoksulluğun iç içe geçmiş ekonomik, sosyal ve psikolojik boyutlarını birlikte ele almakta sosyal hizmet uzmanlarının oynaması gereken rolü vurgulaması, önem kazanıyor. Kimin yardımı hak edip kimin hak etmediği konusunda konu komşudan veya mahalle bakkalından bilgi alınarak hareket edilebildiği bugünkü ortamda, profesyonel elemanlarla merkezde ve yerelde hizmet veren kurumların varlığı son derece önemli. Ama Türkiye’de sosyal hizmet uzmanı sayısının ne kadar yetersiz olduğunu, halen sosyal yardım alanında çalışmamalarına rağmen Toplum Merkezlerindeki uzmanların üzerindeki yükün ne kadar ağır olduğunu, zaman zaman kendilerini ne kadar desteksiz, yalnız ve çaresiz hissettiklerini de gözden kaçırmamak gerekiyor. Ana muhalefet partisi yetkililerinin, Dayanışma Evleriyle ilgili yaklaşım geliştirilirken alanda çalışmış uzmanlarla konuşarak bu sorunların boyutları ve niteliği hakkında bilgi almış olduklarını umuyorum.

İkinci büyük zorluk politik ikna süreçleriyle ilgili. Önce, sosyal yardım alanında kapsamlı bir reform girişiminin ne kadar gerekli olduğunun kamuoyuna anlatılması gerekiyor. Önerilen

asgari gelir desteği politikasının başarılı olması için toplumun geniş kesimleri tarafından benimsenmesi lazım. Siyasi açıdan belki daha da önemlisi, ana muhalefet partisinin ne yapmaya çalıştığını yoksul kesime anlatabilmesi. Bugün farklı kurumların verdiği bölük borchuk yardımlara ulaşmak için zaman zaman aşağılanmayı veya ahlak dersi dinlemeyi göze alarak koşuşturan yoksullar açısından, hak temelli, düzgün işleyen, güvenilir bir gelir desteğine ulaşmanın olumlu bir gelişme olacağı açık. Ama şunu da unutmamak gerekiyor: Türkiye’de hiçbir dönemde hak temelli bir sosyal yardım politikası uygulanmadı ve bugün büyük ölçüde sadaka anlayışıyla yapılan yardımlar, her şeye rağmen, bazen akşam çocuklara ne yedireceğini bilemez durumda kalan insanların günlük hayatlarında önemli bir yer tutuyor. Dolayısıyla bu insanların, politika değişikliğinin şu anda sahip oldukları imkanları ortadan kaldıracağını düşünmemelerini, hak sahibi vatandaşlar olarak daha güvenilir bir destek mekanizmasına ulaşacaklarına inanmalarını sağlamak gerekiyor. Bu çok muhataplı ikna sürecinde nasıl bir dil tutturulacağı, gerçekten olumlu bir sosyal yardım reformu yapıp yapılamayacağını da belirleyecek zannediyorum. Ama durum nasıl gelişirse gelişsin, ana muhalefet partisinin hak temelli bir sosyal yardım reformu önerisiyle ortaya çıkmış olmasının iktidar partisini de etkileyebileceği ve mevcut durumda belirli bir düzelmeye yol açabileceği düşünülebilir.

1. CHP Programı, s. 274, Online erişim: <http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/chpprogram.pdf> Erişim tarihi: 10.01.2011
2. CHP Programı, s. 278
3. Pusula 2009, s.25 Online erişim: http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/Pusula_2009.pdf Erişim tarihi: 10.01.2011
4. CHP Programı, s. 276
5. CHP Yoksulluk Raporu 2008, s. 111, Pusula 2009, s.26
6. TÜİK Haber Bülteni Sayı:3, Ocak 2011, Online erişim: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6365> Erişim tarihi: 10.01.2011
7. OECD (2010) Social Protection Statistics: Income Distribution – Poverty, Social and Welfare Statistics. Online Erişim: http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=SOCCX_AGG; Erişim tarihi: 20.12.2010
8. H. Frazer, E. Marlier, Minimum Income Schemes Across EU Member States, 2009, s.9 Online erişim: <http://www.ceps.lu/pdf/11/art1464.pdf?CID=451345&CFTO=KEN=25257824&sessionid=84304d3530c875f0d8e84b234493f7535374> Erişim tarihi: 10.01.2011
9. J. Hanlon, A. Barrientos, D. Hulme, Just Give Money to the Poor: The Development Revolution from the Global South, Kumarian Press, 2010.
10. Mesela bkz. T. Rosenberg, “To Beat Back Poverty, Pay the poor”, New York Times, January 3, 2001. Burada özellikle Brezilya’da uygulanan Bolsa Familia ve Meksika’da uygulanan Oportunidades adlı şartlı nakit transferi programları ele alınıyor.
11. OECD (2010).
12. Elimizde OECD’nin kullandığı türden veri olmamasına rağmen, transferlerin yoksullukla mücadelede pek de olumlu bir rol oynamakta olmadıklarına işaret eden bazı veriler var. TÜİK’in Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması sonuçlarına göre, en düşük yüzde 20’lik gelir grubu içindeki hanelerin gelirleri içinde sosyal transferlerin oranı yüzde 14,3. Bu oran en yüksek yüzde 20’lik gelir grubu için yüzde 15,6. Asıl carpıcı olan, en düşük yüzde 20’lik gelir grubu toplam sosyal transferlerin yüzde 3,8’ini alırken, en yüksek yüzde 20’lik gelir grubunun toplamın yüzde 43,2’sini alması. Türkiye İstatistik Kurumu, “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları 2006-2007,” Haber Bülteni Sayı 221, Aralık 2009
13. Sumru Öz, İstihdamsız Büyüme (Mi?) TÜSİAD-Koc Üniversitesi EAF Politika Notu 10-14. 2010. s. 1. Online erişim: http://www.ku.edu.tr/ku/images/EAF/eaf_pn1014.pdf; Erişim tarihi: 10.01.2011
14. Türkiye için TÜİK, AB ülkeleri için EUROSTAT, Online erişim: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_jw01&lang=en Erişim tarihi: 10.01.2011
15. Bakım hizmetlerinin bu şekilde aileye havale edilmesi ayrıca eleştiri konusu olabilecek bir şey çünkü ailede bakım hizmetini veren hemen hemen istisnasız her zaman kadınlar oluyor ve bu durum kadınların iş gücüne katılmalarına karşı bir tesvik unsuru olarak oraya çıkıyor. Kadın istihdamının dünyada en düşük olduğu ülkelere biri olan Türkiye’de bu konunun üzerinde biraz düşünülmesinde yarar olabilir.
16. Bunu, doğrudan doğruya bu konudaki bir araştırmaya değil, geçtiğimiz yıl Sosyal Politika Forumu bünyesinde yoksulluk ve sosyal dışlanmayla ilgili başka konularda yürütülen iki saha araştırması sırasında yapılan gözlemlere dayanarak yazıyorum. S. Özar, B. Yakut-Çakar, V. Yılmaz, A. Orhon ve P. Gümüş, “Esi Vefat Etmis Kadınlar İçin Bir Nakit Sosyal Yardım Programı Geliştirilmesine Yönelik Araştırma Projesi”, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Araştırma Raporu, 2010; B. Akkan, M. B. Deniz ve M. Ertan, “Romanlar için Bütünlükü Sosyal Politikalar Geliştirilmesi Projesi”, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Araştırma Raporu, 2011 (yayınlanacak).
17. SYDGM (2010) 2009 Yılı Faaliyet Raporu. Ankara: SYDGM

Fotoğraf: AA - Hakan Göktepe

GELECEĞİN “ULUSLARARASI PARA SİSTEMSİZLİĞİ” VE EURO

Cinzia Alcidi - Daniel Gros
CEPS

Bugünkü uluslararası para sistemi küresel ölçekte ekonomik ve finansal istikrarı sağlayabilir mi? Günümüzün kilit aktörleri olan ABD ile Çin'in ikisi de “sistem”in işleyişinden hiç memnun değil. ABD dolarının uluslararası finans piyasalarının temel taşı olarak kalmasını isterken, bir yandan da daha düşük döviz kuru sayesinde ihracata dayalı büyüme yaratmak istiyor. Çin ise sürekli büyüyen döviz rezervlerini değerlendirmek için ABD dolarından daha istikrarlı bir seçenek arıyor.

Bugünkü “sistemsizlik”

Bir sistem kendisine ait olan bütün unsurları bağlayan kuralları kümesidir. Günümüzün uluslararası finans sisteminde durum ne? Temelde, her ülke döviz kurunu bir başkasınıninkine sabitleyip sabitlememekte ve sermayenin serbest dolaşımına izin verip vermemekte özgürdür.

Bağlayıcı pek az kural olsa da, belli bir düzenin ortaya çıkmış olduğu da söylenebilir. Döviz kuru çıpalarının olduğu Bretton Woods rejiminin 1971-73'te çökmesinden sonra ve daha belirgin bir biçimde 1990'ların sonundaki Asya krizinden sonra olmak üzere yeni bir uluslararası sistem, daha doğrusu belirgin bir örüntü oluşmuştur (Dooley vd. 2003). Bu düzende genellikle büyük miktarda tasarruf eden ülkeler (Asya) genellikle büyük miktarda harcama yapan başta ABD olmak üzere zengin ülkelere borç vermekte ve ihracat yapmaktaydı.

Bu, bir dereceye kadar Bretton Woods'un 1950'lerde ve 1960'lardaki işleyişine benzer. Aradaki fark Avrupa'nın yerini Asya'nın almasıdır. Asya ülkelerinin para birimleri ya dolara endekslenmiştir (Çin) ya da hükümetler paranın değer kazanmasını engellemek üzere sık sık müdahale ederler (Japonya, Kore).

“Gelişmiş” ekonomilerin çoğu, fakat aynı zamanda son dönemlerde giderek çoğalan sayıda gelişmekte olan ülke, sermaye hareketlerini serbestleştirmiş, bunun sonucunda da ülkelerin sabit döviz kuru uygulamayı ve para politikası üzerinde söz sahibi olmayı sürdürmesi imkansız hale gelmiştir. Ülkeler arasında ticareti entegrasyonun artması, aşırı düzeydeki kur dalgalanmalarının maliyetini arttırmış ve bazı ülkeleri ara döviz rejimleri uygulamaya yöneltmiştir. Yönetilen kur veya dalgalı kur gibi ara döviz rejimleri, ülkelerin kurları bir dereceye kadar yönetmelerine olanak tanımaktadır. Bugünkü uluslararası sistemin farklı kur rejimlerinden oluşması bu sürecin sonucudur. Birçok ülke para birimlerini farklı derecelerde olmakla birlikte fiilen ABD dolarına, başta Avrupa'nın etki alanındakiler olmak üzere daha az sayıda ülke ise Euroya sabitlemiştir. Dünyanın belli başlı para birimleri ise dalgalanmaya bırakılmıştır. Bunun başlıca istisna Çin'dir.

ABD doları, muhasebe birimi, uluslararası ticarete ve finansal işlemlerde ödeme aracı ve servet biriktirme aracı olarak uluslararası finansal sistemde oynadığı merkezi rolü onyıllar boyunca sürdürdü. ABD ekonomisinin zayıf düştüğü dönemlerde doların hakimiyeti sorgulandıysa da dolar diğer ulusal para birimlerine göre sahip olduğu avantajlar nedeniyle bu rolü sürdürebildi. Herşeyden önce ABD ekonomisi en güçlü rakibinden bile her zaman üç dört kat daha büyüktü. Ayrıca ABD finans piyasası bütün diğer finansal piyasalardan her zaman daha geniş ve daha likit idi. Bunun sebebi sadece ABD ekonomisinin büyüklüğü değil, aynı zamanda çeşitliliği ve büyük ölçüde piyasa esaslı olmasıydı.

Tabii hepsinden önemlisi ölçek ekonomisidir. Dolar cinsinden varlıklara sahip olanlar, büyük bir şebekeye katılmakla ciddi bir ölçek ekonomisi avantajı elde ederler. Bu durum kısmen dolar standardının bir mirasıdır ve bilindiği gibi bu tür şebekelerde başlangıç koşullarıyla tanımlanan ataletin üstesinden gelmek zordur.

Euro öncesinde başlıca alternatifler Alman Markı (DM) ile Japon Yeni idi. Ancak, bunların dolara gerçek bir alternatif teşkil etmesi asla söz konusu olmadı. Japonya yenin bir rezerv para olarak yaygın ölçüde kullanılmasından yana değildi bu yüzden ekonomik gelişmesinin zirvesinde bile yen dolara gerçek bir alternatif oluşturmadı. Kaldı ki, Japonyda isteseydi

de, yenin rezerv para olması kolay değildi; çünkü Japon finans sistemi büyük ölçüde yurtiçi tasarruflara dayalı olduğundan, uzun süreli cari işlem fazlaları, ülkenin kendi borcunu dünyanın diğer ülkelerine rezerv varlık olarak sunamayacağı anlamına gelmekteydi. Merkez bankasının tercih ettiği yen cinsinden varlıklar şimdi bol miktarda olmasına rağmen, bu kamu kağıtlarının büyük bölümü Japonya'daki yüksek tasarruf oranlarının işaret ettiği gibi yerel yatırımcılar tarafından tutulmaktadır. 2010'da Çin Merkez Bankası yen satın almak suretiyle döviz rezervlerini çeşitlendirmek istediğinde Japon makamları bu adıma derhal tepki göstererek döviz piyasasına müdahale edip ABD Hazine kâğıtları satın aldılar.

Bu olay bir ülkenin parasının uluslararası rezerv para olmasının bir başka koşulunu gösteriyor: parası rezerv para olan ülkenin ekonomisi döviz kuruna çok fazla bağlı olmamalıdır. Büyümenin esas motoru hiçbir zaman ihracat olmayan ABD bu şartı yerine getiriyor. ABD'nin aksine Alman ekonomisinin ihracata bağımlılığı Alman makamlarının

2011 başı itibarıyla Euro krizinin sonucunu kestirmek mümkün değil. Para birliğinin dağılması gibi uç gelişmeler bir kenara bırakılsa bile, bu krizin Euronun uluslararası rolünü güçlendirmesi beklenemez.

DM'in uluslararası rezerv para birimi olmasını hiçbir zaman istememelerinin başlıca nedeniydi. Buna rağmen DM bu vasfı kazandığında Almanya en azından Avrupa dahilinde döviz dalgalanmalarını sınırlama yolları aramaya girişti ve sonunda DM'ı Euro ile birleştirmeye karar verdi.

Euronun ortaya çıkmasıyla dünyaya dolar karşısında bir alternatif sunulacağı düşünülmüştü. Nitekim, Euro krizi baş gösterinceye kadar bazı gözlemciler Euronun en azından bölgesel ölçekte hakim rezerv para olarak doların yerini alabileceğini düşünmekteydi. Ne var ki daha Euro krizi başlamadan Euronun dünyanın diğer ülkelerindeki kullanımı sınırlıydı. Euro bölgesi ekonomisi neredeyse ABD'ninki kadar büyük olduğu için ve bir bütün olarak Euro bölgesi, Alman ekonomisine oranla daha az dışa açık olduğu için bu durum ilk başta şaşırtıcı görünebilir. Fakat Euro bölgesindeki ulusal finansal piyasaların birbirleriyle sadece kısmen entegre olmaları Euronun daha yaygın kullanılmasını önleyen kilit bir

faktör olmuştur. Üye ülkelerin hepsinin kendi yasal sistemine sahip olduğu ve her ülkede finans sisteminin diğerlerinden çok farklı olabildiği düşünülürse bu gelişme şaşırtıcı sayılmaz. Daha da önemlisi, merkez bankalarının rezerv varlıklar olarak tercih ettiği ABD Hazine kağıtları karşısında Euro bölgesi Avrupa dışındaki potansiyel yatırımcılara iyi bir alternatif sunamamıştır.

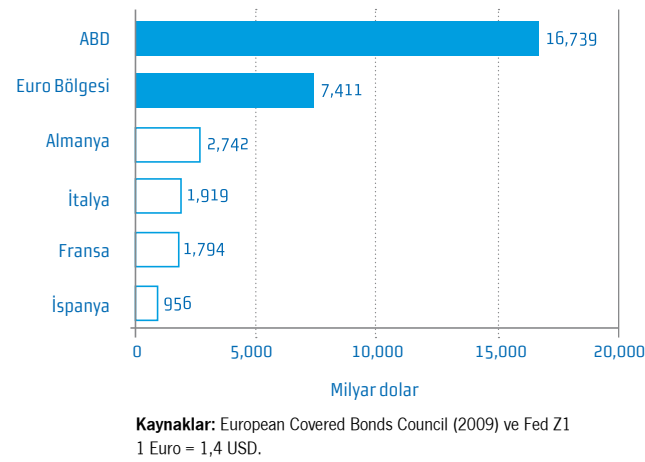
Statükonun doların egemenliğinde devam etmesi

Yakın gelecek için en olası senaryo doların hakimiyetinin değişmeyeceği senaryodur. Hatta Euro borç krizi çözülmezse doların hakimiyetinin pekişmesi muhtemeldir. Euronun uluslararası para ve rezerv sistemindeki rolü Euro bölgesinin kendi elinde olup bu bölgenin kendi krizini çözme kabiliyetine bağlıdır.

Euro cinsinde piyasalarda derinlik ve likiditenin daha az olması sadece Euro bölgesinde devlet borçlanma enstrümanlarındaki bölünmüşlük ve kredi kalitesindeki düşüklükten değil neredeyse risksiz kağıtların miktar bakımından azlığından da kaynaklanmaktadır.¹ Merkez bankalarının döviz rezervleri için talep ettikleri kısa vadeli, güvenilir ve likit kağıtlar piyasasının büyüklüğü, doların ilk bakışta açıkça görülmeyen avantajını tereddütsüz biçimde ortaya koyar. Sırf büyüklük söz konusu olduğunda Euro cinsinden devlet borçlanma kağıtları piyasaları ABD'dekilerle mukayese edilebilir boyuttadır. Fakat en önemlisi, rezerv olarak tutulan bu neredeyse risksiz kağıtların piyasası ABD'de Euro bölgesinden çok daha büyük ve likittir.

ŞEKİL 1

SÖZDE RISKSİZ KAĞITLARIN 2008 SONUNDAKİ DURUMU

¹ Neredeyse risksiz kağıtlar olarak kamu borçlanma enstrümanlarını ve kamu garantisi altındaki kağıtları kastediyoruz. Rezerv olarak tercih edilen enstrümanların piyasası ABD'de Euro bölgesine oranla çok daha geniştir.

2008 bankacılık krizinde ABD Merkez Bankası bilançosunu muazzam ölçüde arttırarak bankaların ve diğer finans aktörlerinin istedikleri kadar likidite temin etmelerini sağladı. Benzer bir bankacılık krizine maruz kalan diğer ülkelerde (bölgelerde) de durum böyleydi. Burada ortaya çıkan sorun uzun vadede fiyat istikrarının sağlanması için likiditenin zamanında geri çekilip çekilemeyeceğidir. Burada esas sorun piyasalardan likiditeyi çekmekteki teknik zorluklar değildir; FED'in bilançosundaki bozulma, ABD'nin bütçe açıklarının ve kamu borcundaki artışın yan ürünüdür. Likidite artışının büyük bir bölümü "niceliksel genişleme" sonucu kamu borcunun monetizasyonundan kaynaklanmaktadır. Likiditenin azalması devlet tahvillerinin faiz oranlarında muhtemelen büyük artışlara yol açacaktır. Bu ise uluslararası rezerv sisteminin uzun vadedeki istikrarı ve dayanıklılığı açısından sorun yaratacaktır. Enflasyondaki hızlanma karşısında ABD para otoriteleri güçlü deflasyonist para politikaları uygulamak zorunda kalırsa uluslararası sistemde büyük bir istikrarsızlık ortaya çıkabilir.

Bunlara ek olarak, finansal kriz sırasında dolar bazlı bir rezerv sisteminin finansal piyasaların işlevrimleriyle aynı yönde hareket etme eğilimini güçlendirdiği ortaya çıktı. Fazla likidite yaratıldığı ve bu nedenle getirilerin düştüğü dönemlerde bankalar ve diğer finansal kuruluşlar leverage oranlarını yükseltmeye eğilimli olurlar (BIS 2010, Borio 2009). Likiditenin geri çekildiği dönemlerde ise bunun tam tersi olur. Sonuçta, likidite miktarındaki değişimler finansal sistem üzerinde daha büyük bir etki yapar. Ancak, bu durumun rezerv sisteminin doğal bir sonucu olmadığı ve finansal sistemin yetersiz biçimde düzenlendiği başka rezerv sistemlerinde de görülebileceği ileri sürülebilir.

Ancak, bu finansal kriz, doların uluslar arası finansal sistemde oynadığı kilit rol nedeniyle, FED dünya üzerinde birçok başka ülkenin merkez bankasıyla swap anlaşmaları yapmak zorunda kaldı. Merkezdeki finansal sistemin istikrarı ve nihai kredi mercii rolü oynamaktaki istekliliği uluslar arası finansal sistemin istikrarının temel belirleyicisidir. Rezerv sistemin değişmesi durumunda da bu meselenin bir şekilde çözüme kavuşturulması gerekir.

Euro krizinin etkisi

2011 başı itibarıyla Euro krizinin sonucunu kestirmek mümkün değil. Para birliğinin dağılması gibi uç gelişmeler bir

kenara bırakılsa bile, bu krizin Euronun uluslararası rolünü güçlendirmesi beklenemez.

Euro bölgesinin çevre ülkelere empoze edilen son derece sıkı koşullar elbette istikrar konusunda Euro bölgesinin itibarını yükseltecek ve faiz oranlarının düşmesini sağlayacaktır. Fakat bu, Euro cinsinden varlıkları yabancı merkez bankaları için daha cazip hale getirmez.

Krizin Avrupanın entegrasyonunda yeni bir aşama anlamına gelmesi çok muhtemel olmasa da, bir olasılıktır. Bu durumda, üye ülkelerin beraberce çıkartıp garanti edecekleri 'euro tahvil'ler Euro bölgesi için Hazineye benzer ortak bir kurum ve ayrıca siyasi entegrasyon yönünde de dev bir adım atılmasını gerektirecektir. Başta Almanya olmak üzere kredi açan ülkelerin bu fikre karşı olması nedeniyle bu ihtimalin gerçekleşme olasılığı yoktur.

Krizin en muhtemel sonucu krizden debelene debelene kısmen başarılı bir şekilde çıkmak olacaktır. Portekiz'den başka bir ülknin resmi finansmana ihtiyaç duymaması durumunda AB'nin finansman kuruluşunun (EFSF) kaynakları yeterli olacak ve tahvil piyasasındaki gerginlikler zaman içinde azalacaktır. Ancak, bu nispeten iyimser senaryoda bile dünyanın diğer ülkelerindeki yatırımcılar, Euro bölgesinin uzun vadede varlığını sürdürmesi konusuna şüpheyile bakmaya devam edecektir.

Euro bölgesinin çevre ülkelere empoze edilen son derece sıkı koşullar elbette istikrar konusunda Euro bölgesinin itibarını yükseltecek ve faiz oranlarının düşmesini sağlayacaktır. Fakat bu, Euroya cinsinden varlıkları yabancı merkez bankaları için daha cazip hale getirmez. Yatırımcılar Euro bölgesindeki ülkelerin çıkardığı kamu borçlanma kağıtlarına, AAA notu almış ülkelerdinkiler bile olsa farklı bakacaklar. Bunun anlamı bankacılık piyasası veya şirket tahvilleri piyasası gibi piyasalarda bir de "ülke" riski priminin gündeme gelmesidir. Bu durumda ABD'nin, finans piyasasının büyüklüğü itibarıyla sahip olduğu avantaj kriz öncesinden bile daha büyük hale gelecektir.

Çin parasının uluslararasılaştırılması

Daha gerçekçi bir senaryo ise doların hakimiyetinin RMB'nin tedricen uluslararası hale gelmesiyle azaldığı bir senaryodur. RMB'nin uluslararası rezerv para haline gelmesi kısa vadede

olası değilse de Çin ekonomisinin sürekli büyümesi karşısında RMB'nin gerçek anlamda uluslararasılaştırılması ve Çin'in cari işlemler fazlasının tedricen azalması kaçınılmaz görünmektedir.

Çin son zamanlarda parasının uluslararası rolünü arttıracığına işaret eden bazı tedbirler aldı ve bazı pilot programlar başlattı. Bunlar arasında Çin'in bazı ihracat bölgeleri ile belirlenmiş bazı Asya ülkeleri arasındaki ticarete ödemelerin

RMB cinsinden yapılmasına imkan tanıyan anlaşma ve Brezilya ile dış ticarete ödemelerin ithalatçı ülke tarafından yapılmasını öngören anlaşma sayılabilir. Fakat RMB'nin uluslar arası rezerv para statüsüne geldiğini görmek için çok zamana ihtiyaç olacaktır. Burada başlıca engel konvertibilitenin olmamasıdır. Konvertibilitenin olmaması RMB cinsi varlıkların Çin dışında diğer para birimlerine veya yabancı varlıklara dönüştürülemeyeceği anlamına gelir. RMB cinsinden varlıkların Çin dışında pek az bulunduğu ve yabancıların Çin'de RMB cinsi varlıklara yatırım yapmalarının da sınırlandığı düşünüldüğünde, merkez bankaları da dahil olmak üzere RMB talebi yüksek olmayacaktır. Fakat bu durum, esas itibarıyla Çin makamlarının yapacakları tercihlere bağlı olarak hızla değişebilir. Nitekim hali hazırda Çin'in Şanghay'ı uluslararası bir finans merkezi haline getirme ve Hong-Kong'da büyük bir RMB off-shore piyasası kurma doğrultusunda bazı girişimleri mevcuttur.

Çin resmi kurumları Çin'in yaptığı ithalatın bedelini elbette RMB ile ödeyebilirler fakat paralarını korumak için döviz piyasasına müdahale etmeyeceklerdir. RMB'nin küresel rol üstlenmesi için tam konvertibilite geçmesi (sermaye hesabının serbestleştirilmesi) gerekli olmakla birlikte Çin'in finans piyasalarında köklü reformların da yapılması şarttır. Gerçek anlamda küresel bir paranın arkasında duracak derinlik ve likidite oluşuncaya kadar uzun ve zor bir süreçten geçilmesi gerekecektir. Bu süreçte faizler üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmalı ve yalnız dövizin değil, aynı zamanda bütün diğer varlıkların da ticaretine uygulanan kısıtlamaların hafifletilmelidir. Bunun pratikteki anlamı Çin'in esnek kur rejimine geçmesi ve böylece kurları kontrol altında tutmaktan vazgeçmesi gerekeceğidir.

DM'de olduğu gibi RMB'nin de uluslararası hale gelme süreci muhtemelen bölgesel düzeyde başlayacaktır. Doğu Asya

BU TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASININ YÜZYILI OLABİLİR Mİ?

Sabiha Senyücel Gündoğar

TESEV Dış Politika Programı, Program Yöneticisi

Türkiye dış politikası son yıllarda iddialı girişimlerde bulundu. Kıbrıs'tan Ermenistan'a, Ortadoğu'ya uzanan coğrafyada el atılmadık yer bırakmayacak bir hareketlilik yaşandı. 2004 Kıbrıs yılı olmuştur. Türkiye uzun zamandır devam ettirdiği tutucu politikasını bırakıp Kıbrıs'ta çözümü ve o günlerde çözüm için masada olan Annan planını kendisinden beklenmeyecek bir performans ile destekledi. Sonuç istenildiği gibi olmasa da Türkiye çözümü tıkayan taraf olmaktan kendisini –bir süre için de olsa- kurtardı.

2008'de Ermenistan ile yakınlaşma süreci başladı. Yıllardır tıkanmış bekleyen Ermenistan ile ilişkiler aniden hızlandı. İki ülke en üst seviyede karşılıklı ziyaretlerde bulundu. Bu sürecin bir sonucu veya başlangıcı olarak 2009 Ekim ayında iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesini düzenleyen protokoller imzalandı.

Ortadoğu bu hareketlilikte başı çekti. Türkiye Ortadoğu'da müslüman kimliğini gizlemeden, inkar etmeden, tam tersine nereden geldiğine, kim olduğuna vurgu yaparak siyaset yapmaya başladı. İsrail'in Gazze'ye müdahalesinde en yüksek ses Türkiye'den yükseldi. Mavi Marmara doğrudan hükümet girişimi olmasa da tüm yönetim kadrosundan destek gördü.

Türkiye bir adım daha ileri giderek İran için sesini yükseltti. İran ve Batı arasındaki müzakereler tıkanmak üzereyken Türkiye ve Brezilya, İran ile masaya oturdu ve etkin bir diplomasi yürütmeye başladı. Bu çaba bazıları tarafından alkışlanırken,

Türkiye dış politikasında bir değişim yaşandığını yadsımak mümkün değil, Türkiye'nin bölgesini ilgilendiren konularda sözü dikkate alınır bir ülke haline geldiğini de. Ancak şunu sormak da meşru ve gerekli: AK Parti hükümetinin dış politikası salt başarılarla mı dolu?

bazıları tarafından da Türkiye, İran'ın işini kolaylaştıracak zemin hazırlamakla suçlandı. Zira Türkiye'nin başından beri karşı olduğu yaptırımlar Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde oylamaya sunuldu ve hayır oyu kullanan Türkiye, uluslararası arenada kendisini anlatmakta zorlandı. Ama İran'da ve bölgesinde, tutarlı politikasıyla, önemli ölçüde beğeni topladı.

Türkiye bir yandan bölgedeki gelişmelere müdahil olurken, diğer yandan sorunlu ilişkilerini çözmek için çaba harcadı. Birkaç yıl öncesine değin düşman ülke olarak görülen Suriye ile vizeler dahi kalktı. Irak tehlikeli bir komşu idi. Kuzey Irak ile ilişkiler hep kırmızı çizgiler üzerinden yürüyordu. Bugün Türkiye, Suriye ile dost ülke, Irak ile iyi bir komşu ve Kuzey Irak ile birçok alanda işbirliği yapıyor.

Türkiye'nin Ortadoğu siyasetinde yaşanan değişim sadece ideolojide olmadı. Yapılan girişimler sadece siyasi projeler olarak da kalmadı, somut projeler hayata geçti. Suriye, Fas ve Filistin ile 2004 yılında serbest ticaret anlaşmaları imzalandı. Tunus ve Mısır ile benzer anlaşmalar 2005'te yapıldı. Ve bu ülkeleri Ürdün (2009) ve Lübnan (2010) takip etti. 2009 yılında Türkiye ile Suriye, Lübnan ve Ürdün ile vizesiz ulaşım vize çıktı. Haziran 2010'da bu işbirliği Suriye, Ürdün ve Lübnan ile derinleşerek bir bölgesel serbest ticaret bölgesi için imzalar atıldı. Türkiye'nin Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri ile ticareti son on yılda dört kat arttı¹.

Türkiye, yürütülen yoğun diplomatik çabanın ardından 2008 Ekim ayında yapılan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 151 ülkenin oyunu alarak 2009-2011 dönemi için güvenlik konseyi daimi üyesi oldu. Bu üyelliğini de en aktif şekilde kullanmaya çalıştı. Terörle mücadele, Afganistan'ın yapılanmasına destek konularında liderlik etti. Dış politikasının son yıllarda yaptıklarını görünür kıldı.

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun sıfır sorun vizyonu büyük ölçüde hayata geçirilmeye

hızla merkezinde Çin'in yer aldığı entegre bir ticaret alanına dönüşmektedir. Dolayısıyla bu bölgedeki ülkelerin ortak çıkarları kendi istikrarlı bölgesel paralarına sahip olmalarını, çoğunlukla doların getirdiği dış şokların etkilerini asgariye indirecek finansal düzenlemeleri hayata geçirmelerini ve bölgesel ticaretlerini bölgesel paralarıyla yapma olanağına sahip olmalarını gerektirmektedir. Bölgede finansal istikrarı arttırmak için geçenlerde Chiang Mai Girişimi Çok Taraflılaşırma (CMIM) anlaşması yürürlüğe konulmuştur. Fakat bu düzenlemede bile kısıtlamalar vardır: tek bir off-shore para birimine bağımlı olmak sorun yaratmıştır. Ayrıca Asya'nın kendi tahvil piyasası bulunmamaktadır. Son zamanlardaki bazı gelişmelerin de işaret ettiği gibi sermaye hesabı kapalı olan Çin'in değeri serbest piyasada belilenmeyen RMB'nin bölgede kullanılmasını teşvik etmesi mümkündür (Park ve Song, 2011).

Sonuçlar

Bugünkü “sistemsizlik” başarısız mı olmuştur? En büyük rezervlere sahip olan Çin öteden beri mevcut sistemin iyileştirilmesini talep etmektedir. Uluslararası rezerv paranın basıldığı ülkenin sürekli olarak kamu açıkları ve cari açık veriyor olmasına rağmen, bu dengesizlikleri düzeltmek için etkili bir mekanizma mevcut değildir. Ne var ki ABD dolarının tek gerçekçi alternatifi Çin'in kendi para birimidir. Fakat bu, RMB'nin tamamen konvertibl olmasını gerektirir. Bu ise Çin'in kendi parasını artık kontrol edememesi demektir. Oysa Çinli yetkililer böyle bir şeye ne pahasına olursa olsun meydan vermemek istiyorlar – en azından şimdilik.

Bu nedenle, Çinli yetkililerin uluslararası para sisteminde yaptıkları reform çağrıları şimdiki durumun kendilerinde yarattığı hoşnutsuzluğun bir işareti olduğu kadar, ABD'ye yatırılmış olan 2 trilyon ABD dolarını aşan Çin tasarruflarının istikrarını sağlaması için ABD'ye yapılmış bir çağrı niteliğini de taşımaktadır.

Yetkililer, kendilerinin ve tüm dünyanın dolar talebini karşılayabilecek büyüklükte dolar varlığının, doların satın alma gücünün korunması vaadiyle bağdaşmayacağından şüphe duymaya başladılar. ABD'nin bu çıkmazdan kurtulmak için önünde iki yol vardır: fiyat istikrarı taahhüdünden vazgeçmek ya da fiyat istikrarını gözetip dünyanın diğer ülkelerine arz edilen dolarları (ABD hazine kağıtları dahil) dramatik ölçüde azaltmak. Bu, şiddetli bir deflasyonist şok yaratır. Şimdilik iki taraf da uzun vadedeki bu açmazı görmezden gelmekte

sakınca görmüyor ve uzun vadedeki sorunlara rağmen doların hakimiyetini istemeye istemeye de olsa kabulleniyorlar.

Son yıllarda RMB'nin uluslararası rolünde izin verilen kısmi ve tedrici artışın pek etkili olması olası değil çünkü RMB'nin küresel rolünün artması için kilit koşul yabancıların Çin'de serbestçe menkul değer alıp satabilmesi. Bunun gerçekleşmesi için ülkenin önce sermaye kontrollerini kaldırması gerekmektedir. Oysa yetkili makamlar şimdilik bunu yapmaktan yana değil.

Dolar karşısında kısa vadedeki yegâne alternatif, bir dereceye karar da olsa Euro. Fakat bu potansiyel Euro bölgesindeki krizin nasıl yönetildiğine bağlı olarak kullanılamayabilir de.

Kaynaklar

Alcidi C., A. Brender, D. Gros ve F. Pisani (2010), The Future Global Reserve System (Geleceğin Uluslararası Rezerv Sistemi), Asya Kalkınma Bankası için hazırlandı, yayımlanacak.

Alcidi C. ve D. Gros (2010), Dollar versus Euro? Reserve Currency diversification (Dolar karşı Euro mu? Rezerv paranın çeşitlendirilmesi), in “Shoulder to Shoulder. Forging a Strategic US-EU Partnership” (Omuz Omuz: Stratejik Bir ABD-AB Ortaklığının Oluşturulması) içinde, redaksiyon: D. S. Hamilton, Atlantik Ötesi İlişkiler Merkezi.

BIS (2010) Quarterly Review (Üç Aylık Rapor), Mart 2010.

Borio (2009) Ten Propositions about liquidity crises (Likidite krizleri hakkında on öneri), BIS çalışma raporları No. 293.

Brender, A. ve F. Pisani (2010), Global Imbalances and the Collapse of Globalised Finance (Küresel Dengesizlikler Ve Küreselleşmiş Finansın Çöküşü), CEPS Paperback, Avrupa Politika Etüdleri Merkezi, Brüksel.

Dooley, M., D. Folkerts-Landau ve P. Garber (2003), An Essay on the Revived Bretton Woods System (Diriltilen Bretton Woods Sistemi Hakkında Bir Makale), NBER çalışma raporları No. 9971

Park Y. C. ve C-Y Song (2011) RMB Internationalization: Prospects and Implications for Economic Integration in Asia (RMB'nin Uluslararasılaştırılması: Asya'da Ekonomik Bütünleşmenin Olasılığı Ve Getirecekleri), Asian Economic Papers (Asya Ekonomik Raporları) içinde yayımlanacak.

Pisany-Ferry, J. ve A. S. Posen (redaktörler) (2009), The euro at ten: The next küresel currency? (Euro on yaşında: Bundan sonraki küresel para mı?), Peterson Uluslararası Ekonomi Enstitüsü ve Bruegel, Washington D.C. ve BrükselSabucchi, P. ve J. Driffill (redaktörler) (2010), Beyond the Dollar. Rethinking the International Monetary System (Doların Ötesi: Uluslararası Para Sistemini Yeniden Ele Almak), Chatham House Raporu, Kraliyet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, Londra.

Sacconanni F. (2010) The Global Crisis and the Future of the international monetary System (Küresel Kriz Ve Uluslararası Para Sisteminin Geleceği), BIS Raporu 55/2010 Uluslararası Ödemeler Bankası, Basel.

çalışıldı. Söz dinleyen yerine sözü geçen ülke olmak için ne mümkün ise yapıldı. Türkiye dış politikasında bir değişim yaşandığını yadsımak mümkün değil, Türkiye'nin en azından bölgesini ilgilendiren konularda sözü ve çıkarları dikkate alınır bir ülke haline geldiğini de.

Dış siyasette tıkanmalar

Ancak durup bakıldığında şu soruyu sormak da meşru ve gerekli: AK Parti hükümetinin dış politikası salt başarılarla mı dolu? Sıfır sorun politikası işleme kondu ama yeterli oldu mu? Tüm sorunlar için çözüm yoluna girildi mi? Göreceli olarak bakıldığında mevcut politikalar başarılı gözükebilir, ancak tıkanmalar yaşandı, üstelik daha fazlası da yaşanabilir.

Ermenistan hayal kırıklığının en belirgin yaşandığı alanlardan birisi oldu. Maalesef ki AK parti hükümeti mevcut durumu idare etmek ve her sene kriz haline gelen “ABD Başkanı soykırım demesin” kampanyasını başka yöntemler ile yürütmekle suçlandı. Suçlamalar haksız da değil. Samimi olduğuna inanılan bir girişim başlatıldı ama en olmaması gereken yerde, yetersiz bahaneler ile yarıda bırakıldı. Ermenistan Anayasa mahkemesinin aldığı kararı öne sürmek Türkiye’de bile hemen kimseye inandırıcı gelmedi. Karşı tarafta var olan güven eksikliği de iyice kökleşti. Haziran ayındaki seçimlere kadar ilişkilerde sıçrama beklemek gerçekçi değil. Ardından 2012 yılında Ermenistan’da seçimler geliyor. Bu kısır döngü bir şekilde kırılmaz, inisiyatif ele alması gereken Türkiye gereğini yapmaz ise, futbol diplomasisi ‘Başlamasa daha iyi mi olurdu?’ diye soracağımız bir girişim olarak kalacak.

Mevcut hükümetin hızla ve istekle başlayıp neredeyse yarım bırakmak üzere olduğu diğer bir konu Avrupa Birliği üyelik süreci. AB ile ilişkiler istenenden çok uzak noktada. Türkiye ve AB arasında müzakereler 2005 yılında resmen başladı. Bugüne kadar 14 başlıkta müzakereler açıldı, sadece bir başlıkta yürütülen müzakereler başarı ile tamamlandı ve başlık kapatıldı. 13 başlıkta müzakereler devam ediyor. 8 başlıkta müzakereler AB tarafından askıya alındı. Kısaca beş yılda çok az bir yol kat edildi.

Bunun sorumluluğunu tek başına AB’ye yükleyemeyiz. AB Kıbrıs sorununu bahane ederek açılacak başlık bırakmadı. Fransa ve Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin çabaları süreci iyice yavaşlattı. Fakat yine de Türkiye yeterince istekli olsaydı, sürece devam etmek için başladığı kararlılıkla devam etseydi, geline nokta yine burası olurdu demek zor. En azından siyasi kriterleri

yerine getirmek için AB’den yeterli destek ve teşvik gelmediğini savunmak Türkiye’nin kendisine biçtiği rol ile çelişir halde.

Kıbrıs kendi başına bir açmaz. Zamanında haklılığını yeterince yüksek sesle söylemeyen Türkiye şimdi tam bir çıkmaza girdi. Yürütülen politikanın bir sonuç vermediği, tam tersine AB sürecini giderek tıkadığı ortada. Türkiye, geline nokta da haklı da olsa, bir umursamazlık havası içerisinde. AB sürecine verilen önem ve destek beş sene önceki boyutlarda olsa idi, bu sorunu aşmak için en azında daha fazla yaratıcı düşünce üretilmeye çalışılırdı. Hükümet görünen o ki bu konuyu dert etmiyor. AK Parti hükümetinin dış politikasında AB görünmez oldu. Her ne kadar söylemde bunun aksi iddia edilse de pratikte hiçbir siyasi yatırım yapılmadığı aşikar.

Önümüzdeki dönemde topu sürekli karşı tarafa yuvarlamak yerine, finansal kriz sonrası Avrupa’da oluşabilecek yenilenme isteğini iyi değerlendirmek birincil önemde olmalı. Gümrük Birliği ile ilişkilendirilip dondurulan sekiz başlıkta, KKTC’ye uygulanan izolasyonların kaldırılmasını da içeren bir uzlaşa sağlayıp müzakerelere başlamak sürecin devam etmesi için gerekli. Aksi halde Türkiye AB’ye aday ülke olduğunu, AB’de Türkiye ile müzakereler yürüttüğünü hatırlamakta bile zorlanacak.

Ermenistan hayal kırıklığının en belirgin yaşandığı alanlardan birisi oldu. Samimi olduğuna inanılan bir girişim başlatıldı ama en olmaması gereken yerde, yetersiz bahaneler ile yarıda bırakıldı.

Oysa AB adaylığı Türkiye’nin Ortadoğu’da oynamak istediği rolü güçlendiren faktörlerden birisi. Türkiye’nin Ortadoğu bölge ülkeleri için cazibesi biraz da müslüman nüfus yoğunluğu olan bir ülke olarak, aynı zamanda “Batı yolunda” olabilmesinden geliyor. AB üyelik sürecinin devam etmesi Türkiye’nin çok yönlü dış politika anlayışına istikrar kazandırması açısından da önemli. Buna ek olarak, ekonomik olarak bakıldığında da AB ile yaptığı ticaret Türkiye’nin yıllık ticaret hacminin %42.61’ini² oluşturuyor. AB’nin dış ticaretteki ağırlığı göreceli olarak 90’lı yılların ikinci yarısı ile kıyaslandığında düşme eğilimde olsa da, AB halen Türkiye’nin en

1 Arap Reform bülteni verilerine göre 1998’de 2 milyon doları bulurken 2009’da 8 milyon doların üzerine çıktı. 2 Dış Ticaret Müsteşarlığı 2009 yılı dış ticaret verileri esas alınarak hesaplanmıştır.

büyük ticari partneri. Türkiye’nin 2009 yılı için AB ile ticareti ile Ortadoğu ile kıyaslandığında, ihracatın iki katından fazla, ithalatın ise yaklaşık altı kat fazla olduğunu söylemek mümkün³.

Mevcut hükümetin hızla ve istekle başlayıp neredeyse yarım bırakmak üzere olduğu diğer bir konu Avrupa Birliği üyelik süreci. AB ile ilişkiler istenenden çok uzak noktada. AB’den yeterli destek ve teşvik gelmediğini savunmak Türkiye’nin kendisine biçtiği rol ile çelişir halde.

İsrail ile ilişkilerde geline nokta diğer bir problem alanı. Yakın zamanda başarısızla sonuçlanan uzlaş görüşmelerinin ardından Türkiye-İsrail ilişkileri bir süre daha düzelecek gibi görünmüyor. Ortadoğu bölgesinde etkili olabilmek için bir ölçüde İsrail’e karşı gelmek gerektiği real politik gereği olabilir. Ancak gereğinden fazla duygusal ve kişisel açıklamalar ile ilişkileri tıkanma noktasına sürüklemek, çok fazla iç politika hesapları yapmak orta-uzun vadede Türkiye’ye eksi olarak dönmeye mahkum.

Mavi Marmara sonrası Erdoğan’ın yaptığı “Kudüs’ün kaderi İstanbul’un kaderinden ayrı değildir. Gazze’nin kaderi, Ankara’nın kaderinden ayrı değildir” tonunda açıklamaların arkasında durmakta zorlanılabilir. İsrail ile ilişkileri düzeltmede hedefi makul seviyede tutmak, zaten gergin olan ilişkileri yokuşa sürmemek için şart. Bağımsız Filistin Devletini desteklemekte sorun yok ama bunu öncelikli hedef haline getirmek yanlış olur. İsrail ile konuşamayan Türkiye’nin arabulucuk şansı pek yok. Ayrıca Türkiye Hamas’a verdiği sonsuz kredi ile Filistin iç politikasında da saf almış bir görüntü içerisinde. Türkiye gereksiz yere Hamas avukatlığı yaparak bölge ülkeleri için bile şaşırtıcı olabiliyor.

Dış politikada yapılan ve yapılmayanlara eleştiri listesi daha da uzatılabilir. Ancak bir kar-zarar hesabı yapılır ise eksik ve yanlışlara rağmen Türkiye artıda çıkabilir. Göz önünde bulundurmak gerekir ki Türkiye artık büyük devlet oyunu oynuyor. Bu da risk almak demek. Zaman zaman daha az sevilen ülke olmayı göze almak demek. ABD ve İsrail başta olmak üzere gibi agresif, ben merkezli politika yürüten ülkeler ile inişli-çıkışlı

3 Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri esas alınarak hesaplanmıştır.

ilişkileri normal karşılamak demek. Anlık tepkiler, düşünülmeden yapılan çıkışlar tabii ki var. Ancak tüm adımların plansızca atıldığını düşünmek AK Parti pragmatizmi ile bağdaşmıyor. Dış politikayı yönetenlerin bir program içerisinde büyük hedeflere oynadıkları bariz.

İzlenmekte olan mevcut siyasetin Türkiye’yi Ortadoğu ve Balkanlar’da popüler hale getirdiğini yadsımak mümkün değil. Ancak, unutmamak gerekir ki bu bölgelerde aldığı alkışlar uzun vadede yeterli olamayabilir. Özellikle de Ortadoğu’da. Erdoğan ve Davutoğlu’nun bölgede gördüğü halk desteği

başlarını döndürecek seviyelerde. Bu destekten etkilenmemelerini beklemek insanın doğasına aykırı bir beklenti olur. Bu desteğe fazla kapılmak da Türkiye’yi yanıltıcı sonuçlara götürür.

Ortadoğu’da bölgenin ve Türkiye’nin etkisinin sınırları olduğunu unutmamak gerekir. İran adına ses çıkaran Türkiye halkların desteğini bulabilir ancak bunu daha da ileriye götürmeye kalkarsa İran’ın nükleer programından rahatsız Körfez ülkeleri ile ilişkilerini zora sokar. Türkiye’nin bölge üzerinde etkisi arttıkça bölgedeki dengeleri de değiştiriyor ve bir takım ülkeleri değişime zorluyor. Bölge ülkeleri değişime zorlanmaktan hoşlanmayabilirler.

Bir kar-zarar hesabı yapılır ise eksik ve yanlışlara rağmen Türkiye artıda çıkabilir. Göz önünde bulundurmak gerekir ki Türkiye artık büyük devlet oyunu oynuyor. Bu da risk almak demek. Zaman zaman daha az sevilen ülke olmayı göze almak demek.

Ayrıca Türkiye’nin halihazırda üyesi olduğu uluslararası kurumlar gereği ve diğer önceden yapılmış anlaşmaları göz önünde bulundurularak ne yapabileceği de tartışma konusu. Bölgede var olan yeni Osmanlı endişesini de hiçe saymamak gerekir. Türkiye’nin dış politika anlayışında yaşadığı değişim kesinlikle olumlu. Ortadoğu’da demokratik, etkili, gücünü iyi kullanan, pragmatik müslüman bir ülke birçok Batı ülkesinin de desteğini alır. Bunu başarabilmesi için iki önemli sorunda yol alması olmazsa olmaz; Kıbrıs ve bağlantılı olarak AB ile ilişkileri.

KÜRESEL KRİZ VE PAYLAŞILAMAYAN KITA AFRIKA

Doç. Dr. Sedat Aybar

Kadir Has Üniversitesi, Orta Doğu ve Afrika Araştırmaları ve Uygulamaları Müdürü

Tunus, Nijerya, Cezayir, Sudan, Mısır ve Fildişi Sahili gibi ülkeleri kapsayan ve son zamanlarda dünya gündemine oturan toplumsal karışıklıkların bugünkü küresel krizle doğrudan bağlantısı var elbette. Ama bu karışıklıkların bir boyutu da bu ülkelerin iç dinamikleriyle ilgili.

Örneğin, Fildişi Sahilinde Kasım 2010'da yapılan seçimlerden bu yana huzursuzluk bir türlü dinmiyor. Seçimleri kaybeden Gbagbo devlet yönetimini yeni hükümete devretmiyor. Sudan'da sonuçlanan referandum kıtanın en büyük ülkesini Kuzey ve Güney Sudan olarak ikiye böldü. Magreb'de, Cezayir'de başlayan gösteriler, kendisine en yakın ülke olan Tunus'taki ayaklanmayı da hazırladı. Tunus'u yirmi üç yıl boyunca demir yumruk ile yönetmiş olan idarenin alaşağı edilmesi halkın öfkesini dindirmeye yetmedi. Tunus'dakine benzeyen bir hareketlenme, Mısır'da gıda fiyatlarının

yüksekliğini protesto etrafında oluşuyor. Uganda, Kongo, Çad ve Kenya'da önümüzdeki dönemde yapılacak seçimler dolayısıyla halkın geniş kesimlerinde kırıdanmalar başlamış durumda. Nijerya'da ise seçimlere Hristiyan – Müslüman çatışması temelinde ülkenin dini eksen etrafında bölünmesi tehdidi altında gidiliyor. Afrika'da seçim dönemleri genelde çatışmaların yoğunlaştığı dönemler.

Afrika kıtasına yayılan son karışıklıklara iç ve dış dinamikler sarmalında baktığımızda, bu kıtanın asıl sorununun dünya ekonomisine eklemlenme biçiminde yattığını görürüz. Şüphesiz kıtadaki hiçbir ülke birbirinin aynı değil. Bu ülkeler birbirlerinden, tarihi, kültürel, dini ve iktisadi yapılarındaki farklılıklarla ayrılıyor. Ekonomik yapılarındaki farklılıkları ülkelerin ihracatlarına konu olan emtialardaki çeşitlilik, ithalat maliyetleri, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının

boyutları, yurtdışından gönderilen işçi dövizleri ve yabancı yardımlara bağımlılıklarının derecesi gibi birçok alt konuda detaylandırmak mümkün.

Dünyada en çok ham madde tüketen ülke olan Çin'in Afrika madenlerine olan bağımlılığı giderek artıyor. ABD ve AB'nin Çin ile girişeceği en sıkı çıkar çatışmasının Afrika toprağı üzerinde olacağı giderek daha çok açığa çıkıyor.

Bu farklılıklara rağmen, Afrika ülkelerinin çok sayıda ortak paydası da var. Bu ortak paydaların başında, Afrika kıtasının küresel güçler arası bir paylaşım mücadelesine konu olması ve bu ülkelerdeki iktisadi ve toplumsal yapının kırılganlığı yatıyor. Küresel ekonomik krizin uluslararası ticaret, tüketim ve üretim üzerindeki daraltıcı etkisi, ucuz kaynak ve yeni pazarlara ulaşmak isteyen ya da en azından var olan paylarını kaybetmek istemeyen sanayileşmiş ülkeler arası rekabeti bir hayli kızıştırdı. Öte yandan gıda ve emtia fiyatlarının yükselmesi, yatırımlardaki azalma ve işsizliğin artışı, dünyanın bu en fakir kıtasında toplumsal huzurunun korunmasını zorlaştırdı (McKinley T., ve N Khurasee, 2009). Bu her iki özellik, yani küresel güçler arası paylaşım mücadelesi ve toplumsal huzursuzluk, son küresel krizde olduğu gibi dış dinamiklerle daha da belirginleşebiliyor. Bu makalede, son küresel krizin Afrika ülkelerinin ortak özelliklerini ve farklılıklarını nasıl etkilediğine bakılacak ve bazı Afrika ülkelerindeki son gelişmelerin daha iyi anlaşılması amaçlanmaktadır.

Büyük güçlerin paylaşım alanı Afrika

2009 yılı verileriyle, Afrika kıtası, 55 ülkeyi kapsayan, 770 milyon nüfusa sahip, toplam Gayri Safi Milli Hasılası 710 milyar dolar olan, 15 - 49 yaş arasındaki toplam nüfusun %5.8'ini etkileyen HIV-AIDS salgınının dünyada en fazla yaygın olduğu, sıtma, kolera, tifo gibi pek çok hastalıktan ölümlerin yaygın olduğu, son derece güç doğa şartlarıyla mücadele eden, nüfus yoğunluğu düşük bir kıta. Buna karşın mineral ve maden zengini. Özellikle Batı Afrika'da bulunan petrol kaynakları yüzünden, çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) yanı sıra, ABD, Çin, Hindistan, Japonya gibi, Avrupa ülkelerine nazaran kıtayla geleneksel olarak daha az ilgili olan ülkeler açısından da önemi artmış bir kıta. Maden ve mineraller, bilgi ve iletişim teknolojileri dahil birçok alanda kullanılan bakır, laterit, koltan

ve bunların yanı sıra petrol, elmas gibi madenler açısından da zengin bir kıta. Bu maden zenginliğinin tarıma etkisi olumsuz; Afrika toprağı tarım açısından verimsiz, zor işlenen bir toprak.

Yabancı yatırımcı bu ülkelerdeki işgücü sağlıksız olduğu için yatırım yapmaktan çekiniyor.

Özellikle 1990'ların başından itibaren, ABD ve AB için Batı Afrika petrolü giderek önem kazandı. Örneğin, ABD'de tüketilen toplam petrolün yüzde 10'u Orta Doğu'dan ithal edilirken, şu an yüzde 15 olan tüketiminin

önümüzdeki on sene içinde dörtte birinin Batı Afrika'dan ithal edilmesi planlanıyor. Amerika'dan özgürlüklerine kavuştuktan sonra geri dönmüş olanların kurdukları Liberya, ABD'nin, Afrika'daki en önemli köprübaşı. Batı Afrika'daki Fransız ve İngiliz sömürgeleri tarafından 'neighbour wrecker' (komşu yıkan) olarak biliniyor.

Afrika'daki iç savaşların, hastalıkların kontrolünün, etnik parçalanmanın ve fakirliğin nedeni olan ulus-devlet sınırları sömürgecilik döneminde çizilmiş. Bu sınırlar 'böl ve yönet' ilkesine göre yerel kabileleri bölerek çizilmiş. Genel olarak sömürgeler Fransız Afrikası, İngiliz ve Portekiz Afrikası olarak anılıyor. Afrika'da yaygın olarak yaşanan bugünkü çatışmaların ve çekişmelerin temelinde bu siyasi bölünmeler yatıyor.

Batılı güçlerin kıtada toplumsal mühendislik çabaları devam ediyor. Nüfusunun bir kısmı Sudan'da bir kısmı Çad'da kalan Fur'ları, Çad üzerinden huzursuz ederek Sudan'ın stabilize edilmesi vaka çalışmalarına konu olabilecek bir örnek. Batının, petrol zengini Sudan'daki yönetimin ürettiği petrolü önümüzdeki 40 yıl için Çin Halk Cumhuriyetine angaje etmesini affetmesinin mümkün olmadığı en son referandum bağlamında görüldü. Güney – Kuzey çatışmasını çözmek için 2005 yılında Etiyopya'da imzalanan barış anlaşması sonucu yapılan referandumda petrol kaynaklarının yüzde 80'ine sahip olan ve Hristiyan nüfusun yoğun olarak yaşadığı Güney, Kuzey'den ayrılmak için oy kullandı. Güney Sudan'ın daha ileriki bir dönemde Nil nehri üzerinden Mısır'ın tarımını kontrol etmek için kullanılacağı da ileri sürülüyor.

Afrika'da son zamanların en önemli dış gelişmesi Çin'in devreye girişidir. Son 25 sene içinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin gerçekleştirdiği hızlı büyümeden en çok yararlanan gelişmekte

olan ülkeler Afrika kıtasında. Çin, özellikle son dönemde Afrika'daki geleneksel dostları Angola, Zambia, Mozambik ve Eritre gibi ülkelere imalat sanayilerini destekleyecek makina ve girdi satıyor (Aybar, 2006). Dünyada en çok ham madde tüketen ülke olan Çin'in Afrika madenlerine olan bağımlılığı giderek artıyor (Broadman, 2007). ABD ve AB'nin Çin ile girişeceği en sıkı çıkar çatışmasının Afrika toprağı üzerinde olacağı giderek daha çok açığa çıkıyor.

Kıtanın kaynakları üzerinde bir güç mücadelesine giren batılı ülkeler, sağlık güvenlik ve ekonomi konusunda uzlaşma içindeler. Güvenliğin yanı sıra, batılıların kendi aralarında uzlaştıkları bir konu daha var. Batı, IMF ve Dünya bankası gibi kuruluşlar aracılığıyla Afrika'da liberal iktisadi politikaların uygulanmasını istiyor.

Çin bugüne kadar diplomatik nezaket kurallarına riayet ederek, ne kıtadaki insan hakları ihlallerine müdahale etti ne de iş yaptığı ülkelerin iç işlerine. Ancak Sudan'daki bölünme sonrasında, bu yöntemle kendisine ittifak oluşturma artık sonuna geldiği ileri sürülebilir. Petrol zengini olan ama denize sınırı olmayan Güney Sudan'ın petrolünü Kızıl Deniz'e taşıyacak boru hattı Kuzey Sudan sınırlarından geçiyor. Kuzey ve Güney Sudan arasında beklendiği gibi bir çatışma çıkmasına en çok karşı çıkması beklenen Çin'in bundan sonra Afrika kıtasında iç politikada çok daha aktif rol oynayacağı açık (Glynn 2006).

Kıtanın kaynakları üzerinde bir güç mücadelesine giren batılı ülkeler, sağlık güvenlik ve ekonomi konusunda uzlaşma içindeler. Afrika kıtasının en önemli sorunu şüphesiz HIV-AIDS. Ama kıtanın uğraşmak zorunda olduğu başka bir önemli sorunu daha var: iç-savaşlar. Afrika'da savaşlar, düzenli ve disiplinli küçük askeri birliklerin kolaylıkla kontrol edebileceği türden. Bu savaşlar yaygın yoksulluğa neden oluyor. Afrikalı liderler, AB ve ABD'den, Sudan'da, Liberya'da, Kongo ve Burundi'de barışı korumak için fon ayırmasını ve askeri destek sağlamasını istiyor. Fransa, İngiltere ve diğer

AB ülkeleri, ABD'nin Afrika'daki güvenlik konusuna daha çok angaje olmasını istiyorlar. Avrupalılar, Amerika'nın Afrika'daki askeri liderliğini kabul ediyorlar ama bu liderliğin kendi çıkarlarını korumaya yönelik kullanıldığını da görmek istiyorlar.

Güvenliğin yanı sıra, batılıların kendi aralarında uzlaştıkları bir konu daha var. Batı, IMF ve Dünya bankası gibi kuruluşlar aracılığıyla Afrika'da liberal iktisadi politikaların uygulanmasını istiyor. Bu bağlamda, özelleştirme, ticari ve finansal serbestleştirme politikalarının yapısal dönüşüm sağlaması ve devletin ekonomideki payının azaltılması hedefleniyor. Ağır borç yükleri altında ezilen pek çok Afrika ülkesi ne iç çatışmalarını önleyebiliyor ne de işsizlik, salgın hastalık gibi konularda yeterli olabiliyor (Cramer vd., 2009). Tam anlamıyla başarısız olan bu devletler kayıp devlet durumuna indirgenebiliyorlar.

Afrika'da Zimbabwe gibi bazı ülkeler ise kendi ulus-devletlerini güçlendirme çabası içindeler. Zimbabwe Başkanı Mugabe'nin, tarımın yüzde doksanı'nı elinde tutan dörtbin beşyüz çiftlik sahibi beyaza karşı yürüttüğü operasyon, Londra'da bir türlü hazmedilemiyor (The Guardian, 2004). Mugabe, gelişkin tarım teknikleri kullanarak üretim yapan İngiliz kökenli bu beyaz çiftçilerin 'ülkeyi talan ettiklerini, üretimlerinin Zimbabwe içinde tüketilmediğini ve ülkeye bir değer katmadığını', fakir ve topraksız Afrikalı köylülere iş imkanı yaratmadıklarını, bu yüzden bu 'kan emicilerden' ülkenin kurtarılması gerektiğini savunuyor.

Küresel ekonomik kriz ve iç dinamikler

Afrika kıtası krizden önceki sekiz sene içinde bağımsızlık dönemindeki en hızlı ekonomik büyüme trendini yakalamıştı. Bundan özellikle petrol, madenler ve emtia ihraç eden ülkeler faydalandı (Hailu, 2008). Bu tür malları ihraç edemeyen diğer Afrika ülkeleri ise daha yavaş bir büyüme gösterdi. Kriz öncesi dönemde hızlı büyüme gerçekleştiren ülkelerde yapısal dönüşüm yaşanırken, ekonomik performans da dış gelişmelere bağımlı hale geldi. Bu özellikle Angola, Ekvator Ginesi, Nijerya, Gabon gibi petrol ihraç edenler için geçerli bir durum.

Küçük ve dünyaya entegrasyonu zayıf olan bir bankacılık ve finans kesimine sahip olunması finans kesiminin krizden ciddi bir şekilde etkilenmesini engelledi. Bu yüzden, küresel kriz, dışa açık ama küçük Afrika ekonomilerini finansal kanallardan

Fotoğraf: AA - Mehmet Bayar

ziyade dünyada daralan talep aracılığıyla etkiledi (World Bank, 2009). Öte yandan, genelde yabancıların faaliyette bulunduğu Johannesburg, Lagos ve Nairobi borsaları ise krizden olumsuz etkilendi. Küresel kriz bağlamında Afrika'daki en ciddi kaygı

Küresel krizin Afrika'yı en olumsuz etkilediği alan dış ticaret... Bir yandan düşen ihracat gelirlerinin diğer yandan artan gıda ve emtia fiyatlarının kıtada hanehalkı kesiminde huzursuzluk kaynağı olmaya devam edeceği söylenebilir.

kalkınma için gerekli olan kamu ve özel sektörün finansman ihtiyacının nasıl karşılanacağı (World Bank, 2009a). Çok uzun süredir yapısal kredi sıkıntısıyla yaşamaya alışmış olan Afrikalı iş çevreleri ve hanehalkları için finans dünyasının dünyaya entegre olup olmaması, krizden etkilenip etkilenmemesi çok da önemli değil. İstihdam ve finansman aracı olarak görülen doğrudan yabancı sermaye yatırımları daha ciddi bir kaygı kaynağı. (Mold vd., 2009).

Afrika'da kriz öncesi dönemde Çin ve Hindistan gibi hızla

gelişmekte olan ülkelerin artan talepleri ile dış yardımların yöneldiği alt-yapı faaliyetlerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında süratli bir yükseliş görülüyordu. Krizle birlikte Batı kaynaklı doğrudan yabancı sermaye yatırımları durdu ama

Çin ve Orta Doğu'dan gelen yatırımlarda bir düşüş olmadı. Sadece, Hindistan kökenli Arcelor-Mittal, Senegal ve Liberya gibi bazı Afrika ülkelerinde yaptığı maden ve mineral yatırımlarını dondurdu. Batı kaynaklı doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının en fazla çeken ve kıtadaki dışa açılmanın şampiyonluğunu yapan Güney Afrika Cumhuriyeti ise krizin getirdiği daralmadan en olumsuz etkilenen ülke oldu (Business Day, 2009).

OECD ülkelerinin içinde bulundukları durum yüzünden Afrika kıtasına yapılan yardımların olumsuz etkileneceği açık. Fransa ve İtalya daha önce verdikleri yardım sözünden vazgeçtiklerini açıkladılar. Her ne kadar 2008'de OECD'nin gelişmekte olan ülkelere verdikleri yardım artmışsa da, İtalya, İspanya, Fransa, İrlanda gibi ülkelerin Afrika'ya yardıma devam etmesini beklemek pek gerçekçi olmazdı (Bradley vd., 2009). Poundun dolar karşısında değer kaybetmesi yüzünden İngiltere'nin yaptığı yardımların miktarı da dolar cinsinden azaldı.

Özellikle Mozambik, Liberya, Senegal gibi ülkeler finansman sıkıntılarını IMF'den giderebilecekleri sinyallerini veriyorlar. Örneğin Senegal son zamanlarda iki kez IMF yardımı aldı. Uygulamadaki başarısızlıklar nedeniyle yaygın olarak sorunun kaynağı olarak gösterilen IMF, finansman sıkıntısına tek çözüm alternatifi oldu. IMF'nin mali disiplin, enflasyon hedeflemesi ve rezerv birikimi konusundaki dayatmaların daha zayıf kalacak olması Afrikalılar için bir avantaj olacak (IMF, 2009).

Afrikalı hanehalkları için ABD ve Avrupa'da yaşayan akrabalarının gönderdikleri işçi dövizleri en önemli finansman aracıdır. Bazı Afrika ülkeleri için işçilerin gönderdikleri paralar, alınan yardımların miktarını aşabilir. Krizle birlikte gelişmiş ülkelerde işsizliğin özellikle göçmenler arasında artmış olması işçi dövizlerinin miktarını bir hayli düşürdü.

Türkiye'nin Afrika ekonomileri ile tamamlayıcılık ilişkisine sahip olduğu ileri sürülebilir. Afrika pazarı, özellikle Türk KOBİ'leri için hedef konumundayken uluslararası alanda rekabet edebilen büyük Türk şirketleri için hammadde deposu olma özelliğine sahip.

Dünya Bankası geliştirmekte olan ülkelere gönderilen işçi paralarının yüzde 1 – 6 arasında düşeceğini tahmin ederken Nijerya gibi bazı ülkelerde bu düşüş çok daha fazla oldu. İşçi dövizlerinin GSMH'nın yüzde 30'una yaklaştığı Lesoto, Güney Afrika Cumhuriyetindeki iktisadi yavaşlamadan olumsuz etkilendi. İmzaladığı yardımlaşma antlaşması (US African Growth and Opportunity Act) nedeniyle Lesoto, ABD'de yaşanan krizin etkisine diğer Afrika ülkelerinden daha açık. GSMH'nın yüzde 11'ini işçi dövizlerinin oluşturduğu Senegal'de ise olumsuz etki kayıtların daha düzgün olması yüzünden sınırlı oldu. Fransa'dan gelen işçi dövizlerindeki azalma Tunus, Cezayir gibi Magreb ülkelerinde sıkıntıya yol açtı. Bu tür döviz girdisine çok fazla ihtiyaç duymayan Mısır ve Ürdün'deki huzursuzlukların doğasının ve kontrol edilebilirliğinin Tunus ve Cezayir'dekinden farklı olduğu da böylece ortaya çıkıyor.

Afrika'yı etkileyen en önemli alan ise eşitsiz mübadele koşullarının olduğu dış ticaret alanı (UNCTAD, 2009). Özellikle 44 Sahra-altı ülkelerinden 18'inin dış ticaret hadleri

2008 – 2010'da ters döndü. Bunların arasında emtia ihracatçısı Gine, Kongo, Angola, Gabon ve Nijerya var. Cape Verde, Eritre, Angola ve Togo gibi petrol ihraç eden ülkeler ise petrol fiyatlarındaki düşüşten olumsuz etkilendiler. Dünya fiyat oynamalarına bakınca Mali ve Burkina Faso gibi pamuk ihraç eden ülkelerin fiyat oynaklığından olumsuz etkileneceği beklenebilir. Bir yandan düşen ihracat gelirleri diğer yandan artan gıda ve emtia fiyatlarının kıtada hanehalkı kesiminde huzursuzluk kaynağı olmaya devam edeceği söylenebilir.

Çin ve Hindistan ekonomilerinde büyüme bazı emtia ihracatçısı ülkeleri olumlu etkilemeye devam edecek. Öte yandan Çin ve Hindistan'ın Afrika'dan yaptıkları ithalatın yüzde otuzunu fiyatları düşen petrol ve diğer mineraller oluşturuyor. Bu yüzden gelişmekte olan ülkelerin Afrika mallarına artan talebinin yaratacağı olumlu etkinin büyük ve sürekli olmasını

beklemek gerçekçi değil. Diğer yandan Avrupa ve Amerika'daki hanehalkının gelirleri düştüğü için çay, kahve, kakao ve şeker gibi ürünlere olan talep düştü (The Economist, 2009). Elmasa olan talebin düşmesi sonucu Botswana ve Namibya'daki elmas madenleri ile Zambia'daki bakır madeni kapatıldı. Güney Afrika Cumhuriyetinde madencilik gelirleri senelik bazda yüzde 32.8 düşerken sanayi üretimi de daraldı. Mozambik'te alt-

yapı tesislerinin inşası ve mega-projelerden biri olan Mozal alüminyum fabrikası kapandı.

Afrika'nın mukayeseli üstünlüğünün olduğu sektörler eşitsiz değişim koşulları yüzünden, ABD ve Avrupa karşısında rekabet avantajını yitirmiş durumda. Öte yandan Batı Afrika bölgesinde 2009-2010 yıllarında 2008'e göre düşmüş olan fiyatlar yüzünden ticaret hadlerinin bölge içinde iyileşeceği görüşü de ileri sürülüyor (Mueller, 2009). Çoğunlukla dış yardıma bağımlı Afrikalı yönetimler gelişmiş ülke ekonomilerinde başlayan kriz nedeniyle alt-yapı ve sosyal transfer harcamalarını yerine getiremez duruma düştüler. Bu yüzden HIV-AIDS salgını gibi acil devlet müdahalesini gerektiren konularda üzerlerine düşen görevleri yerine getiremez hale düşen devletler geniş halk yığınları nezdinde saygınlıklarını kolaylıkla yitirebiliyorlar (Palitza, 2009).

Gıda fiyatlarına yapılan zamlar ve yüksek işsizlik oranları da özellikle yoksul kesimlerde huzursuzluk kaynağı olmaya devam ediyor (Poulton vd., 2006). Bugüne kadar Batı Avrupalı

turistlerin 'ucuz tatil cenneti' olarak bildikleri Tunus'da, zabitanın elinden satıcı tezgahını alması üzerine kendini yakan gencin bu eylemi, bu yüzden kitlesel bir baskaldırıcı tetikleyebiliyor. Tunus'da hükümet protesto gösterilerinin artmasına paralel olarak, zamları geri almış, politik mahkumları serbest bıraktıktan sonra yeni bir ekonomik reform paketini açıklamıştı. Fakat bu halkın öfkesini dindirmek için yeterli olamamıştı. Tunus'daki halk hareketinin 29 gün içinde iktidarı devirmesi ardından benzer baskılarla karşı karşıya olan Ürdün, Mısır, Yemen, Filistin ve Moritanya'da da gösteriler başladı. Bu örnekten de görüldüğü gibi kıtadaki sorunlar kolayca 'yönetilemez' boyutlara taşınabiliyor. Tunus'daki değişimi kontrol etmeye çalışan başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler, Tunus ordusunun kışlasına dönmesi ve bir orta yolun bulunarak toplumsal hareketin gücünün sınırlandırılması gerektiği çağrılarını yapıyorlar.

Türkiye ve Afrika açılımı

2003 yılında Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle ticaret hacmi 5,4 milyar dolar idi. Bugün Türkiye'nin Afrika'yla dış ticareti 16 milyar doları aşmış durumda. 2003'te uygulamaya konulan Afrika Ülkeleri ile Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi (AÜEİGS) çerçevesinde çok sayıda heyet ziyaretleri, teknik yardımlar ve çeşitli programlar gerçekleştirildi. 2005 senesini Afrika yılı ilan eden Türkiye, 2008 yılında 44 devlet başkanının katılımıyla gerçekleşen Türkiye – Afrika zirvesiyle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine seçilmek için gerekli olan oy sayısına ulaşmayı garantilemişti. 2009 yılı sonunda Afrika'da Türk firmalarınca üstlenilen müteahhitlik projelerinin toplamı ise 15,6 milyar dolara ulaştı.

Türk sanayi ve dış ticaretinin Afrika ekonomileri ile tamamlayıcılık ilişkisine sahip olduğu ileri sürülebilir (Aybar ve Çoban, 2010). Afrika kıtası bir taraftan ihracat için pazar niteliği taşıırken, diğer taraftan ucuz hammadde sağlama imkanı sunuyor. Afrika pazarı, özellikle Türk KOBİ'leri için hedef pazar konumundayken uluslararası alanda rekabet edebilen büyük Türk şirketleri için hammadde deposu olma özelliğine sahip. Afrika'ya yönelim açısından bugüne kadar yapılanlar ne kadar olumlu olsa da, uzun erimde Türkiye ekonomisini devler ile aynı kategoriye taşıyacak gerekli stratejilerin yanında çok küçük kalıyor. Afrika kıtası ile olan ekonomik ilişkilerde bugün ulaşılan düzey, ilişkilerin el yordamıyla belirlenmekten çıkartılmasını ve bilimsel çalışmaların yönlendiriciliğinde belirlenen stratejilerin oluşturulmasını gerektiriyor.

Kaynakça

Andrew Glynn, (2006), *Capitalism Unleashed: Finance, globalization, and welfare* Oxford University Press, Oxford.

Aybar S. ve K., Çoban (2010), Turkey – Afrika Trade Relations an Application of Gravity Model', TEA, International Conference on Economics, Girne, TRNC.

Aybar S., (2006), 'Potential of Africa and Limits of Afro-Pessimism', *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) Proceedings of 1st Türk-Afrika Conference*.

Bradley B., Ferguson N., Krugman P, Roubini N., Soros G., R. Wells, vd., (2009), 'The crisis and how to deal with it: a symposium', *New York Review of Books* 56, 10 (11 June 2009).

Broadman H. G., 'Connecting Africa and Asia', *Finance and Development* 44, 2 (2007),

Business Day (2009), 'South Africa: grim outlook for mining employment'...

Cramer C., Johnston D. ve Carlos Oya, (2009), "Briefing Africa and the Credit Crunch: From Crisis to Opportunity", *African Affairs*, 108/433, 643–654.

Hailu D, (2008), 'Are the cheetahs tracking the tigers? Probing high growth rates in Africa', One Pager No. 70, International Poverty Centre.

IMF (2009), 'Regional economic outlook, sub-saharan Africa', IMF, Washington, DC.

K. Palitza, (2009), 'Global financial crisis leads to HIV budget cuts', <http://ipsnews.net>, 25 Temmuz 2009.

McKinley T., ve N Khurasee, (2009), 'Global financial crisis and recession: what could happen to major emerging economies?', Development Viewpoint, No. 26, Centre for Development Policy and Research, SOAS, 26 March 2009).

Mold A., Paulo S., ve A. Prizzon, (2009), 'Taking stock of the credit crunch: implications for development finance and global governance,' Working Paper No. 277, OECD, Development Centre, March 2009.

Mueller J., Yackovlev I., ve Hans Weisfeld, (2009) 'The global financial crisis: impact on WAEMU member countries and policy options' (Staff position note 09/16, IMF, Washington, DC, July 2009).

Poulton C., Kydd J., Wiggins S., and A. Dorward, (2006), 'State intervention for food price stabilisation in Africa: can it work?', *Food Policy*, 31, 4 (2006), pp. 342–56.

The Economist, (2009), 'Domino theory', 26 February 2009.

The Guardian (2004), "Thatcher and The Very African Coup". (26.08.2004).

UNCTAD (2009), 'World economic situation and prospects 2009', UNCTAD, Geneva.

World Bank (2009), 'Global development finance, 2009' (World Bank, Washington, DC, 2009).

World Bank, (2009a), 'Averting a human crisis during the global downturn: policy options from the World Bank's Human Development Network'. Washington, DC.

Fotograf: AA - Evrim Aydın

TÜRKİYE VE AFRIKA: TARİHLERİ VE GELECEKLERİ

İman Hashim

Yakın zamanlara kadar ortalama Türk vatandaşlarının bilincinde Afrika pek az bir yer işgal etmekteydi. Osmanlı İmparatorluğu vasıtasıyla Afrika ile kurulmuş tarihi bağlara rağmen Türkiye'deki kamusal, politik, veya akademik söylemlerde Afrika'nın adı nadiren geçerdi – o da çatışmalar, açlık, yoksulluk, az gelişmişlik ve HIV/AIDS'in pençesinde kıvranan bir kıta olarak. Ancak, son zamanlarda çeşitli çevrelerde Afrika ile ilgili olarak daha ayrıntılı ve daha nüanslı bir odaklanma görülmeye başladı. Bu makalede filizlenmekte olan bu Afrika ilgisinin ortaya çıkış nedenlerine bir miktar ışık tutabilecek bazı önemli Afrika detayları sunulacaktır.

Afrika: kısa bir özet

Afrika ırk, dil, ekonomi, kültür, jeoloji, ekoloji, kısacası her her anlamda muazzam bir çeşitlilik gösteren bir kıta olduğundan bu özeti kısa tutmak bir hayli zordur. Afrika hem yüzölçümü

hem de nüfus itibarıyla dünyanın ikinci en büyük kıtasıdır. 922 milyonluk nüfusunun ağırlığı kırsal kesimdedir. Kentleşme seviyeleri hâlâ 1995 yılındaki % 35'tedir ve Afrika'nın kentsel nüfusunun 2025'ten önce kırsal nüfusu geçmesi beklenmemektedir.¹

Kıtasal çeşitlilik Kuzey Afrika ile Sahra Altı Afrika arasında genellikle yapılan ayırmada da kendini gösterir. Kuzey Afrikalılar etnik, kültürel, tarihi, ve dilsel açıdan Sahra Altı Afrikasının insanlarından ziyade Orta Doğululara yakındırlar. Sıklıkla kullanılan MENA (Middle East + North Africa = Orta Doğu + Kuzey Afrika) kısaltmasından da anlaşılabilen bu durum kuzey ve kuzeydoğu Afrika'nın çeşitli ülkelerini aynı kıtayı paylaştıkları komşularının yerine güneybatı Asya ülkelerinin bazılarıyla ilişkilendirerek aralarındaki bağları vurgulayan Arap Ülkeleri Birliği gibi kuruluşların varlığıyla da belirginleşmektedir.

Siyasi açıdan Afrika'daki 54 devletin çoğunluğu Türkiye gibi cumhuriyetlerdir. Birçoğunda bir çeşit başkanlık sistemi geçerliyse de yine birçoğu demokrasiyi sürdürmemiş olup bazılarında demokrasi ile darbe yönetimleri ve askeri diktatörlükler dönüşümlü olarak yaşanmaktadır.

Bu durum Afrika'nın adının niçin hep istikrarsızlık ve çatışmalarla anıldığını kısmen açıklamaktadır. Afrika'nın istikrarsızlığının bir başka açıklaması da tarihsel sömürgecilik mirasına ve 19. yüzyılın sonlarından itibaren kıtanın istila edildiği ve topraklarının büyük bir bölümünün Avrupalı güçler tarafından ilhak edildiği Afrika'ya Hücum dönemine dayandırılabilir. Afrika ülkelerinin çoğu için sömürgecilik 20. yüzyılın ortası ile üçüncü çeyreğine kadar sürdü. O yıllarda 1951'de Libya ile başlamak üzere ülkeler yavaş yavaş bağımsızlıklarını kazanmaya başladılar. Sahra Altı ülkelerinden bağımsızlığını ilk kazanan 1957'de Gana oldu.

Sömürgecilik sonrası politikaları, çatışmalar (genellikle doğal kaynakların denetimi için), sınır ve toprak anlaşmazlıkları, Soğuk Savaş'ın etkileri, Uluslararası Para Fonu gibi kuruluşların teşvik ettiği kötü ekonomik politikalar, ve son olarak da HIV/AIDS salgını çoğu Afrika ülkesinin olumsuz imajında ve ekonomik başarısızlığında rol oynadı. Tarıma elverişli topraklarının genişliğine rağmen Afrika'da çelişkili bir biçimde gıda güvensizliği hüküm sürmektedir. Dolayısıyla okuryazarlık oranı, yenidoğan ölümleri, ve çocuklarda beslenme yetersizliği gibi sosyo-ekonomik göstergelerde düşük not alan ülkeler arasında Afrika koşulların gerektirdiğinden daha yüksek oranda temsil edilmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının (UNDP) İnsani Gelişmişlik Raporunda Afrika ülkeleri sürekli olarak en alt sıralarda yer almaktadır. Örneğin 2010 İnsani Gelişmişlik Raporunun İnsani Gelişmişlik Göstergesinde² insani gelişmişlik düzeyi düşük olarak gösterilen 42 ülkeden 7'si hariç hepsi Afrika ülkeleridir.

Yine de Afrika'daki durum asla tamamen olumsuz değildir. Kıtada elmas, altın, platin, ve kobalt gibi zengin doğal kaynaklar mevcut olup ülkelere bazıları büyük petrol rezervlerine sahiptir. Ayrıca Harvard Üniversitesinde bir akademisyenin savına göre Afrika'daki gıda durumu sürekli gıda kıtlığından tarımın başını çektiği bir ekonomik büyümeye dönüştürülebilir.³

Buna ilaveten, Kongo Demokratik Cumhuriyeti gibi ardı arkası kesilmeyen çatışmalardan mustarip Afrika ülkelerine odaklanınca,

1992'den beri barış ve demokrasi ile yaşayan Gana gibi ülkeler göz ardı edilmektedir. Ayrıca ekonomik azgelişmişliğe odaklanmak Afrika kültürünün ve tarihinin zenginliğini hiçe saymaya yol açmaktadır.

Ekonomik göstergeler söz konusu olduğunda bile Afrika'da birçok olumlu ve yürekendirici belirti mevcuttur. Örneğin, İnsani Gelişmişlik göstergelerini yükseltmede en büyük ilerlemeyi kaydeden ülkeler arasında sadece Çin, Endonezya, ve Güney Kore gibi herkesin bildiği “gelir artışı mucizeleri” değil, aynı zamanda bir Kuzey Afrika ülkesi olan Tunus gibileri de yer alıyor. İnsani gelişmişlik seviyelerini yükseltmede büyük mesafe kat eden Afrika ülkeleri arasında ilk 25'e giren dört Sahra Altı ülkesi de var (Etiyopya, Botsvana, Benin, Burkina Faso). Etiyopya on birinci sırada. Botsvana ayrıca fert başına düşen gayri safi milli hasılda artış bakımından 30 yıldır Çin ve Güney Kore'nin ardından dünyada üçüncü sırada geliyor.

Afrika'da hem sosyo-ekonomik işbirliği ve entegrasyonu hem de siyaset ve güvenlik alanında işbirliğini amaçlayan Afrika Birliği, Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), ve Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC) gibi kıta ve bölge ölçeğindeki kuruluşlar aracılığıyla daha fazla barış ve birlik sağlamaya yönelik girişimler giderek artıyor. Afrika'da yabancı yatırım artarken daha sağlam uluslararası bağların kurulmasıyla güven de artıyor. Örneğin 2007'de Çinli şirketler Afrika'ya 1 milyar ABD doları yatırım yaptı ve karşılıklı ticaret 2000 yılına kıyasla yedi kat artarak 73,31 milyar ABD dolarına ulaştı.⁴

Türkiye-Afrika ilişkileri

Mısır, Libya, Cezayir, Tunus, Sudan, Eritre, Etiyopya, Cibuti, Somali, ve hattâ Nijer ve Çad'ın bir zamanlar tamamen ya da kısmen Osmanlı egemenliği altında olduğunu bilmeyen yoktur. Fakat akademisyenler Osmanlı İmparatorluğu ile Afrika arasında gayet ilginç başka bağlantılardan da söz ediyorlar. Örneğin, Osmanlı Devleti 1860'tan itibaren Cape Town'da fahri konsolosluk bulundurmuş, 1863'te Ümit Burnu'ndaki Müslümanlara imamlar tayin etmiş⁵ ve Lagos'ta cami inşa edilmesinin ardından Nijerya'ya özel elçi göndermiş⁶.

Afrika'da en yaygın din Müslümanlık (ikincisi Hristiyanlık) olduğundan ortada bu ilişkiyi daha güçlü kılan din kardeşliği de var. Kuşkusuz, Müslümanlığın ağırlığı kısmen Cezayir ve Mısır gibi

1 UN-HABITAT <http://ww2.unhabitat.org/habrd/africa.html>

2 İnsani Gelişmişlik Göstergesi UNDP tarafından bir ülkenin kalkınmasını ölçmede sadece milli gelire dayanan hesaplamalardan daha sofistike bir yöntem olarak oluşturuldu. Kapsadığı unsurlar doğum zamanında beklenen tahmini yaşam süresi, ortalama okul eğitimi süresi, beklenen okul eğitimi süresi, ve kişi başına düşen gayri safi milli gelir.

3 Juma, C (2010) The New Harvest: Agricultural Innovation in Africa (Yeni Hasat: Afrika'da Tarımda İnovasyon), Oxford University Press, Oxford.

4 Politzer, M (2008) China and Africa: Stronger Economic Ties Mean More Migration (Çin ve Afrika: Daha Sıkı Ekonomik Bağlar Daha Fazla Göç Demek).

nüfusu büyük ülkelerden gelmekteyse de Müslüman varlığı Kuzey Afrika ile sınırlı değil. Kıtadaki Müslümanların %30,1'i Sahra Altı ülkelerinde yaşıyor. Toplam olarak 21 Afrika ülkesinde Müslüman nüfus çoğunlukta. Bunlardan ikisinde (Mısır ve Nijerya) Müslüman nüfus Türkiye'dekinden daha büyük.

Türkiye'nin Afrika'ya ilgisinin yeniden canlanmasında kilit faktörlerden birinin, finans krizi yüzünden küresel talebin azalması karşısında alternatif ihracat ve ithalat pazarları arama ihtiyacıyla bağlantılı olduğu, çeşitli analistler tarafından ileri sürülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti de Osmanlı İmparatorluğunun izinden giderek Afrika'ya önem vermiş.⁷ Cezayir, Namibya, ve Zimbabve'deki bağımsızlık mücadelelerini desteklemek, bağımsızlıklarını yeni kazanan bütün ülkeleri tanımak, onlarla diplomatik ilişkiler kurmak, ve bazılarında büyükelçilikler açmak zamanın örneklerinden birkaçı... Ancak Türkiye çapında bir ülkenin çok daha derin ekonomik, ticari, kültürel, ve siyasi ilişkileri olması gerekiyordu.

Bu, Türk hükümetinin bir bütün olarak Afrika ile ekonomik, kültürel, ve siyasi ilişkilerde daha yüksek seviyeye ulaşmak için 1998'de niçin bir Eylem Planı kabul ettiğini açıklıyor. Bu Eylem Planı çerçevesinde 1998-2005 yılları arasında pek birşey yapılmadıysa da o zamandan beri çabalar sürekli olarak yürütüldü.⁸

Dışişleri Bakanlığına göre Türkiye'nin bugün Afrika'da 13 büyükelçiliği ve 23 fahri konsolosluğu var. Ayrıca kısa bir süre önce Sahra Altı ülkelerinde 15 yeni büyükelçilik ve bir yeni başkonsolosluk açılması kararlaştırıldı.⁹ Türkiye Uluslararası İşbirliği Ve Kalkınma Ajansı TİKA'nın otuz yedi Afrika ülkesinde Sudan, Senegal ve Etyopya'daki program bürolarından koordine edilen proje ve faaliyetleri var. Ajansın son üç yılda kalkınma için sağladığı resmi yardımın toplamı 700 milyon dolar.¹⁰ Türkiye ayrıca Afrika Birliği'nde gözlemci statüsüne sahip, Afrika Kalkınma

Bankasının bölge dışı üyesi, ve Abuja'daki büyükelçiliğinin ECOWAS kuruluşu nezdinde akreditasyonu var.¹¹ Kısa süre önce Afrika şehirlerine yeni hatlar açan Türk Hava yolları artık Kazablanka, Cezayir, Tunus, Trablusgarp, Bingazi, İskenderiye, Kahire, Hartum, Adisababa, Entebbe, Nairobi, Dakar, Akra, Lagos, Darüsselam, Johannesburg, ve Lagos'a uçuyor.

Dışişleri Bakanlığı ayrıca Türk ve Afrikalı uzmanların çeşitli alanlarda işbirliği halinde olduklarını da bildiriyor. Bu alanlar tarım, ticari tarım, kırsal kalkınma ve su kaynakları yönetimi, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin (KOBİ) geliştirilmesi, sivil savunma, güvenlik, beslenme eksikliğiyle, bulaşıcı ve salgın hastalıklarla mücadele, etkin ulaşım ağı, enerji ve maden kaynaklarının araştırılması ve değerlendirilmesi, eğitim, bilim ve teknoloji, gençlik faaliyetleri, spor ve kültürel mübadele programları... Afrika'ya verilen önem, 18-21 Ağustos 2008 tarihlerinde hemen hemen tüm Afrika ülkelerinin devlet başkanları / başbakanları ve delegasyon başkanlarının katılımıyla İstanbul'da toplanan Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesini getirdi.¹²

Neden Afrika, neden şimdi?

Türkiye'nin Afrika'ya ilgisinin yeniden canlanmasında kilit faktörlerden birinin, doğal kaynakları sınırlı olan Türkiye'nin küresel finans krizi yüzünden küresel talebin azalması karşısında alternatif ihracat ve ithalat pazarları arama ihtiyacıyla bağlantılı olduğu, çeşitli analistler tarafından ileri sürülmektedir.¹³ Afrika ile ticaretin son birkaç yılda önemli ölçüde artması bunu doğruluyor. (Tablo 1-2)

Ancak, bu ticaretin aşırı büyük bir oranı Güney Afrika gibi belli başlı Afrika ülkeleriyle yapılmakta.¹⁴ Gerçekten de Dışişleri Bakanlığının üst düzey bir yetkilisi tarafından kaleme alınan, Türkiye'nin Afrika kıtasına açılma politikasında Güney Afrika'nın ne kadar önemli bir yer işgal ettiğinin ifade edildiği bir belgede, Türkiye ile Güney Afrika arasındaki ilişkiye özel

bir önem atfediliyor. Yetkiliye göre bunun çeşitli sebepleri var: Güney Afrika'nın Afrika'daki en gelişmiş ülkelerden biri olması, Afrika'nın güney bölgelerine açılan bir kapı işlevi görmesi, ve her iki ülkenin geleneksel ihrac ürünleri farklı nitelikte olduğundan ekonomilerinin birbirine rakip değil birbirini tamamlayıcı olması.¹⁵

Analistler ayrıca Türkiye'nin Afrika ile

ilişkilerini iyileştirme girişimindeki bir başka önemli faktörün de siyasi faktör olduğunu ileri sürüyor ve 2005 yılının "Afrika Yılı" ilân edilmesi kararının Türkiye'nin daha sonra gerçekleşen, BM Güvenlik Konseyine üye olma emeliyle bağlantılı olduğuna işaret ediyorlar.¹⁶ Ancak, Özkan ile Akgün buna karşı çıkıyor ve Türkiye'nin Afrika'ya gösterdiği ilginin geçici bir hevesten ibaret olmadığını savunuyorlar. Bu ilginin, hükümetin ve özellikle Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Türkiye'yi saygın bir küresel güç haline getirmeyi hedefleyen yeni dış politika vizyonunu yansıttığını düşünüyorlar. İki analist bunun da ötesinde Türk-Afrika ilişkilerinin son zamanlarda kazandığı ivmenin sivil toplum kuruluşlarının, özel sektörün, ve devletin menfaatlerinin aynı noktada buluşmasından kaynaklandığını öne sürüyor. Analistler özellikle iktidardaki siyasi partiye ideolojik açıdan yakın olan Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu (TUSKON) gibi muhafazakâr iş adamları derneklerinin ve İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı (İHH) gibi sivil toplum kuruluşlarının oynadığı kilit role dikkat çekiyorlar.

Sonuç

Bazılarına göre Afrika ile daha sıkı bağlar kurmanın Türkiye için pazarlarını genişletmek ve enerji kaynaklarını çeşitlendirmek gibi bir işlevi var. Bazılarına göre de varlığını küresel bir güç olarak

TABLO 1

Ülke Gruplarına Göre İthalat-Milyon Dolar olarak

Toplam İthalat	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Afrika Ülkeleri	1,994	2,197	1,758	1,687	2,714	2,819	2,696	3,338	4,820	6,047	7,404	6,784	7,770	5,700
K. Afrika Ülkeleri	1,618	1,813	1,493	1,404	2,257	2,115	2,138	2,519	3,231	4,212	4,878	3,616	5,267	3,542
Diğer Afrika Ülkeleri	376	385	265	283	457	704	558	820	1,589	1,835	2,526	3,168	2,503	2,158

Kaynak: Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/indexen.cfm>

TABLO 2

Ülke Gruplarına Göre İhracat-Milyon Dolar olarak

Toplam İthalat	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Afrika Ülkeleri	1,159	1,234	1,818	1,655	1,373	1,521	1,697	2,131	2,968	3,631	4,566	5,976	9,063	10,180
K. Afrika Ülkeleri	986	980	1,502	1,344	1,087	1,150	1,267	1,577	2,203	2,544	3,097	4,030	5,850	7,445
Diğer Afrika Ülkeleri	174	253	316	311	285	371	430	554	765	1,087	1,469	1,947	3,212	2,735

Kaynak: Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/indexen.cfm>

hssettirmeye başlayan Türkiye için Afrika kritik önem taşıyor.¹⁷ Peki Afrika'nın Türkiye'ye bakışı nasıl? Resmi çevrelerdeki söylem Türkiye ile Afrika'nın iyi ilişkiler içinde olduğu,¹⁸ bunda ise Türkiye'nin Afrikalılar nezdinde sömürgeci bir güç olarak kötü bir şöhrete sahip olmamasının önemli bir payı olduğu yönünde.¹⁹ Bazı analistler ise Afrikalıların genel olarak Türkiye'ye sempati duyduklarını, içlerindeki Müslümanların Türkiye'yi büyük bir İslamî güç olarak gördüklerini, Hristiyanların ise Türkiye'deki Kemalizmi, laikliği, ve modernleşmeyi takdir ettiğini belirtiyor.²⁰

Başkaları da bazı Afrika ülkelerinin Türkiye'nin Afrika'ya açılmasının faydalarına ikna olmadıklarını söylüyor.²¹ Bu makalenin yazarına göre Afrikalıların pozisyonunun ne olduğu belli değil, zira bunu sistematik biçimde araştırmak için henüz ciddi bir gayret gösterilmedi. İkili ilişkilerin kapsamındaki büyük farklar ve Afrika kıtasının bu makalenin başında değinilen çeşitliliği düşünüldüğünde Türkiye hakkında tek bir pozisyonun belirlenebileceği de şüphelidir. Ancak, bu çeşitlilik hem Türkiye hem de Afrikalı ortakları tarafından keşfedilecek ve yakalanacak sayısız fırsatın mevcut olduğu anlamına da gelmektedir. Burada önemli olan, bu ortakların belli grupların menfaatlerine hizmet edecek unsurlardan ibaret olarak görülmeyp kendilerine gerçekten ortak muamelesi gösterilmesidir.

5 Orakçı 2008 ve Wheeler 2005; Özkan, M ve Akgün, B. (2010) "Turkey's opening to Africa" (Türkiye'nin Afrika Açılımı) içinde, Journal. of Modern African Studies, 48:4, s. 525–546

6 Hazar, N (2000) The Future Of Turkish African Relations (Türk-Afrika İlişkilerinin Geleceği), Foreign Policy, Sayı: 34 25, 3–4: 107–14.

7 Hazar, N (2000) The Future Of Turkish African Relations (Türk-Afrika İlişkilerinin Geleceği), Foreign Policy, Sayı : 34 25, 3–4: 107–14.

8 Özkan, M ve Akgün, B. (2010) "Turkey's opening to Africa" (Türkiye'nin Afrika Açılımı), Journal of Modern African Studies, 48:4, s. 525–546.

9 <http://www.mfa.gov.tr/turkey-africa-relations.en.mfa>

10 Özkan, M ve Akgün, B. (2010) "Turkey's opening to Africa" (Türkiye'nin Afrika Açılımı), Journal. of Modern African Studies, 48:4, s. 525–546.

11 <http://www.mfa.gov.tr/turkey-africa-relations.en.mfa>

12 <http://africa.mfa.gov.tr/sub.en.mfa?5ea5a9ff-107b-4049-863f-3001866b3201>

13 Ottoman dreaming: The Turks have new ambitions for trade and influence in Africa' (Osmanlı rüyası: Türklerin Afrika'da ticaret ve nüfuz konusunda yeni emelleri var). The Economist, 25 Mart 2010. (Online: <http://www.economist.com/node/15772860>). Sobecki, N. (2009) "Turkey seeks economic salvation in Africa" (Türkiye Afrika'da ekonomik kurtuluş peşinde), Global Post, 11 Mart. (Çevrimiçi bulunabileceği adres: <http://www.globalpost.com/dispatch/turkey/090309/turkey-seeks-economic-salvation-africa>)

14 Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı on ülke: Mısır, Libya, Cezayir, Güney Afrika, Tunus, Fas, Nijerya, Sudan, Etyopya, Liberya. Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı on ülke: Cezayir, Güney Afrika, Mısır, Nijerya, Libya, Tunus, Fas, Gana, Fildişi Sahili, Mozambik.

15 Aydın, A.K. (2003) "Turkey and South Africa: Towards the Second Decade" (Türkiye Ve Güney Afrika: İkinci Onyıla Doğru), Perceptions: Journal of International Affairs, Cilt VIII, Mart-Mayıs (Çevrimiçi bulunabileceği adres: <http://www.sam.gov.tr/volume8a.php>)

16 Ottoman dreaming: The Turks have new ambitions for trade and influence in Africa (Osmanlı rüyası: Türklerin Afrika'da ticaret ve nüfuz konusunda yeni emelleri var), The Economist, 25 Mart 2010. (Online: <http://www.economist.com/node/15772860>)

17 Özkan, M ve Akgün, B. (2010) "Turkey's opening to Africa" (Türkiye'nin Afrika Açılımı), Journal. of Modern African Studies, 48:4, s. 525–546.

18 <http://www.mfa.gov.tr/turkey-africa-relations.en.mfa>

19 Hazar, N (2000) The Future Of Turkish African Relations (Türk-Afrika İlişkilerinin Geleceği), Foreign Policy, Sayı: 34 25, 3–4: 107–14.

20 Hazar, N (2000) The Future Of Turkish African Relations (Türk-Afrika İlişkilerinin Geleceği), Foreign Policy, Sayı: 34 25, 3–4: 107–14.

21 Özkan, M ve Akgün, B. (2010) "Turkey's opening to Africa" (Türkiye'nin Afrika Açılımı), Journal. of Modern African Studies, 48:4, s. 525–546.

SANATLA İÇ İÇE BİR YÖRESEL KALKINMA PROJESİ TEZGÂHTA DOKUNAN GELECEK

Anna Turay

Doğu Karadeniz’de, Bayburt’un bile 45 km dışında, zorlu dağların, sürprizli yamaçların, keskin virajların ötesinde, merkeze ve her şeye uzak, Çoruh vadisine tepeden bakan, yapayalnız bir köy var. Eski adıyla Baksı, simdiki adıyla Bayraktar burası.

80 hanede 480 kişi yaşıyor. Kısacık yaz mevsiminde, çok sınırlı ekilebilir alanda tarımla uğraşıyor, geri kalan sürede yapacak hiçbir iş yok. Gençler ve erkekler hep gurbette. Göç, her şeyin belirleyicisi olmuş. Yüzlerce yıllık el sanatları geleneği, kilim ve ehram dokumacılığı, çömlekçilik tükenmiş. Mimari gelenek tamamen silinmiş, geleneksel yapının yerini gecekondular almış.

Gerçek olan ütopya

Çok kısa bir süre öncesine kadar bu köyün Anadolu’daki binlercesinden hemen hiç farkı yoktu. Ama artık var. Bayraktar’da heyecan ve umut var. Bayraktar köyünün karşısındaki tepede, çepeçevre dağların görkemli silüetlerine farklı, sıradışı bir yapı eşlik ediyor: Baksı Müzesi.

Baksı Müzesi, Bayburt doğumlu sanatçı ve eğitimci Hüsamettin Koçan’ın bireysel düşü olarak 2000 yılında filizlendi. Başta sanatçılar olmak üzere çok sayıda gönüllünün katkısıyla yıllar içinde gerçek bir toplumsal projeye dönüştü ve 10 yıllık zorlu bir serüvenin sonunda, bu süreç içerisinde devletten hiçbir maddi yardım almadan tamamlandı.

2010 Temmuz’unda kapılarını açan Baksı Müzesi’nde, geniş bir halk resimleri koleksiyonu, yerel el sanatlarını yansıtan özgün örnekler ve nitelikli bir çağdaş sanat koleksiyonu, aralarında hiçbir hiyerarşi kurulmadan, birarada yer alıyor. Baksı çağdaş sanat ve geleneksel el sanatlarına aynı çatı altında yan yana, iç içe yer vererek sanatı yaşamla buluşturmayı amaçlıyor.

Sanat zanaatla elele

Baksı Müzesi, bir yandan merkez ve çevre, sanat ve toplum, gelenek ve modernite, kültürel sınırlar ve çeşitlilik, varoluş ve ‘eve dönüş’ kavramlarını tartışmaya açarken, bir yandan Türkiye’nin en yoğun göç veren bölgelerinden biri olan Bayburt’a yaşam soluğunu yeniden kazandırmayı, bölgenin ekonomik yaşamını canlandırmayı hedefliyor.

Bu yüzden, müzenin yanbaşında inşa edilen atölyeler müzenin tamamlayıcı birer unsuru olma niteliği taşıyor. Sürekli üretime, özellikle kadınları ve gençleri ekonomik hayatın içine çekmeye yönelik dokuma ve seramik atölyelerinin varlığı en baştan itibaren müze fikrinin içinde yer aldı ve müzeyi hayata geçiren Baksı Kültür Sanat Vakfı’nın en öncelikli konularından biri oldu.

Bugün bu fikir, uygulanma aşamasına gelen iki somut projeye etekemiğe bürünüyor. Bayburt Valisi Kerem Al’ın, projenin başından beri eksilmeyen çabalarıyla Devlet Planlama Teşkilatı’nın desteğini alan iki proje önümüzdeki haftalarda start alıyor. Bir anlamda

Sanatçı Hüsamettin Koçan öncülüğünde Doğu Karadeniz’de, Bayburt’un 45 km dışında, Çoruh Vadisi’ne bakan bir tepenin üzerinde kurulan Baksı Müzesi, çağdaş sanat ve geleneksel el sanatlarını aynı çatı altında biraraya getirmek, sanatı yaşamla buluşturmak üzere geçen yıl yola çıktı.

Baksı, kuruluşunun birinci yılını bile tamamlamadan yeni bir ütopyayı daha gerçeğe dönüştürüyor.

Baksı Kültür Sanat Vakfı’nın projeleri “Tezgâhta Gelecek Dokumak” ve “Çözgüdeki Anadolu” başlıklarını taşıyor. İlki yöresel bir dokuma olan ehram dokumacılığını, ikincisi ise kilim dokumacılığını canlandırmayı, çağdaş bir anlayışla geliştirmeyi ve alternatif birer gelir alanı olarak yaygınlaştırmayı hedefliyor. Her iki projede de, bir yandan kültürel miras ekonomik bir katma değer unsuruna dönüştürülerek gelecek kuşaklara aktarılırken bir yandan da evden üretime katılmaya müsait yapıları nedeniyle kadın istihdamı destekleniyor.

Müze-atölyede mesleki kurs

DPT’nin Sosyal Destek Programı’na alınan “Tezgâhta Gelecek Dokumak” projesinin odağında mesleki eğitim kursu yer alıyor. Müze-atölye’ye ilk etapta 10 ehram tezgâhı alınacak ve 20 kursiyer 5 ay boyunca günde 5 saat, toplamda 550 saat teorik ve pratik eğitim alacak. Ancak proje kendini salt kurs vermekle sınırlamayacak, aynı zamanda her kursiyere girişimcilik eğitimi de verilecek. Öte yandan, eğitim alan kursiyerlerin bir kısmına, ev tipi atölyelerde üretime başlamaları için aynı sermaye desteği de verilecek.

Projenin en önemli unsurlarından biri de, ehram geleneğinin bugünün ihtiyaç ve beklentilerine uygun unsurlarla yeniden yorumlanması olacak. Baksı Kültür Sanat Vakfı bir yandan bu yerel dokumayı çağdaş tasarım anlayışı ile zenginleştirirken, bir yandan da pazarlama boyutunda özel destek sağlayarak kolaylaştırıcı işlev üstlenecek.

Bölge için “model bir uygulama” olarak tanımlanan projeye çevre köylerdeki kadınların etkin birer üretici olarak ekonomik hayatın içinde yer almaları sağlanacak. Projenin bu ilk etabında, 20 kursiyerin yanı sıra, bölgede yaşayan 75 kadına daha fayda sağlanması planlanıyor.

Üniversitelerle işbirliği

Kilim dokumacılığını içeren “Çözgüdeki Anadolu” ise daha geniş kapsamlı bir proje... Yine DPT’nin şemsiyesi altında, Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı’nın (KUDAKA) kâr amacı gütmeyen kurumlara yönelik mali destek programından yararlanılacak. Baksı Kültür Sanat Vakfı bu projede Okan Üniversitesi ile işbirliği yapacak ve projenin etki alanını Bayburt’tan çevre kentlere, Erzurum ve Erzincan’a genişletecek.

“Çözgüdeki Anadolu” projesinin çalışmaları dört temel başlıktan oluşuyor. İlki, bir Bilim Kurulu danışmanlığında Bayburt, Erzurum ve Erzincan’daki köylerde kilim dokumalarıyla ilgili envanter çalışmaları yapmayı içeriyor. İkinci başlık altında 15 kilim tezgâhıyla istihdama yönelik olarak kilim dokumacılığı eğitimleri vermek, üçüncüsünde tanıtım çalışmaları, dördüncüsünde ise pazar oluşturma çalışmaları hedefleniyor.

Proje, bölgede faaliyet gösteren 3 üniversite ile bu kentlerin İl Kültür ve Turizm müdürlüklerini de bünyesine katarak bütüncül bir yaklaşımla, somut ve gerçekçi adımlarla ilerleyecek.

Projenin yola çıkış noktası, teknolojik gelişmelere yenik düşen bir geleneği canlandırma ideali... Makinede dokunan halı ve kilimler, bölgede geleneksel dokuyucuların sayısını hızla azaltmış durumda. Kilim üretimi bugün neredeyse durma noktasına varmış bulunuyor. Hedef, bu bölgedeki dokuyucu sayısını artırmak ve yeni pazarlama kanalları oluşturarak kilim dokumacılığının alternatif bir gelir alanı olarak yaygınlaşmasını sağlamak.

BAYBURT'TA, DAĞLARIN ARASINDA, 30 BİN METREKAREDE...

Baksı Müzesi, sürekli sergileme bölümleri, dönemsel sergi mekânları, konferans salonu, kütüphane, konuk evleri ve atölyelerle 30 bin metrekarelik bir alana yayılıyor.

Müze'de günümüz sanat ve tasarım dünyasını yansıtan koleksiyonlar, halk resimleri ve yerel etnografik ürünlerle birlikte sergileniyor. Müze, sanatla zenaat'ı, süreklilikle arayışı aynı ortamda buluşturuyor. Böylelikle, aynı zemin üzerinde, farklı dönemler, farklı teknolojiler ve farklı anlayışlar izleyicinin değerlendirmesine sunuluyor.

Müzedeki yer alan günümüz sanatına ilişkin perspektif sanat tarihçisi Ahu Antmen'in önerisiyle oluştu. Buna göre, her yıl 20 sanatçı bölgeye davet edilecek ve üretilen işler bir

sonraki yılın sergisini oluşturacak. Sergilenmiş işler ise depo-müzedeki sürekli sergilenmeye alınacak. Bu bölümdeki sanatçılar, farklı disiplinlerde geniş bir yelpazeyi temsil edecek.

Asma Kat Galerisi'nde ise her yıl bir tasarımcının yerel malzeme çıkışı tasarımları sergilenecek. Müzenin

Tüm resmi veriler yöredeki köylerde çalışan kadın nüfusunun % 90'ının "ücretsiz aile işçisi" olarak çalıştığını gösteriyor. Kadınlar üretiyor, ancak üretimden ekonomik anlamda pay alamıyor.

Bölgede alternatif gelir olanakları yok denecek kadar az. Bu durum bölge kırsalında sürekli bir göç hareketi yaşanmasına neden oluyor. Tarım üretiminden başka hiçbir vasfı olmayan, "mesleksiz" insanların kente göçü istihdam edilmelerini olanaksızlaştırıyor ve başka yeni sorunlara yol açıyor. Her durumda en büyük sıkıntıyı kadınlar yaşıyor.

Baksı Müzesi'nin yaratıcısı Prof. Hüsamettin Koçan "Gelecek hayali olmadan hiçbir şey olmaz. Geleneğin de gelecek hayalleri olması gerekir, bu da yenilenmekten, risk almaktan, tartışmaktan, soru sormaktan geçer" diyor ve ekliyor: "Bu müze kadınlara büyük bir vurgu yapıyor. Her şeyden önce onların emeğini değerlendiriyor. Bunu çok önemsiyorum."

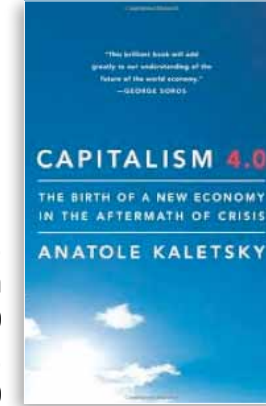
açılış sergisinde bu bölümde moda tasarımcısı Özlem Süer'in ehlam k u m a ş ı n d a n tasarladığı giysiler yer alıyor.

Halk resimleri koleksiyonu Hüsamettin Koçan tarafından yıllar içinde oluşturulmuş bir toplam... Halk resmi geleneğinin zengin ürünlerinden oluşuyor. Camaltı resimler, taşbaskılar, boyamalar, işlemler bu alandaki zengin belleği yansıtıyor.

Yöresel ürünler iki önemli grupta toplanıyor. Ehram ve çömlek... Çömlek toprağın derinliğinden, ehram ise göçerlikten besleniyor. Ehram motifleri doğrudan kırsal kültüre, doğaya bağlı, göçer algısını temsil eden yalın çizgili, yüksek beğenili bir dilin zengin örneklerini sunuyor. Ocaklar, zaplar ve küpler, form ve süsleme bakımından geçmişe uzanıyor. Metal örnekler daha çok dini kaynaklı ürünleri bir araya getiriyor. Çoğu bölgeden toplanmış alemler, şifa taşları, ölçüm aletleri metal işçiliğinin ve form algısının çeşitliliğini vurguluyor.

Kitap

Kaletsky, Anatole.
Capitalism 4.0 The Birth of a New Economy in
the Aftermath of Crisis (Kapitalizm 4.0
Krizin Ertesinde Yeni Bir Ekonominin Doğuşu).
New York: Public Affairs, 2010

Cemal Yardımcı

KAPİTALİZM 4.0

Ekonomik krizler sırasında serpilip gelişen bir alan varsa, o da kriz edebiyatıdır. Son küresel kriz de bu açıdan bir istisna olmadı. "Kasvetli bilim", ekonomi alanında çalışanlar bir süreliğine, alışık olmadıkları ölçüde, basın organlarının yoğun ilgisiyle karşılaştılar. Kriz üzerine kitaplar rafları doldurdu, çok satanlar listelerine girdi. Bu eserlerin bir bölümü suların durulmasıyla birlikte unutulacak doğal olarak. Bir bölümüyse ekonomistlerin, araştırmacıların ilgisini çekecek yalnızca. Ancak birkaç eser önümüzdeki on yıl boyunca daha yaygın biçimde ilgi çekmeyi, tartışılmayı sürdürecektir. Anatole Kaletsky'nin *Capitalism 4.0 The Birth of a New Economy in the Aftermath of Crisis* (Kapitalizm 4.0 Krizin Ertesinde Yeni Bir Ekonominin Doğuşu) başlıklı kitabı bunlardan biri olmaya aday

Geleceği görmek için geçmişe bakmak

Kaletsky'nin Capitalism 4.0'ını benzer eserlerden ayıran temel özelliği, kriz ve kriz sonrası ekonomik yeniden yapılanmayı tarihsel bir perspektif içine yerleştirmiş olması. Böyle bir perspektif, kapitalizmin kendini yenileme imkanlarını da anlaşılır kılıyor.

Kaletsky'ye göre, kapitalizmin orijinal versiyonu, ekonomi ve politikanın tamamen ayrı alanlar olduğu, "bırakınız yapsınlar" anlayışının egemenliğini sürdürdüğü 19. yüzyıl boyunca geçerliydi. Sembolik bir başlangıç tarihi istenirse, Adam Smith'in Ulusların Zenginliği'ni yayınladığı ve ABD'nin kurulduğu 1776 yılı düşünülebilir. Kapitalizm 1.0, 1929 Büyük Bunalım'ına kadar hüküm sürdü, kurumları ve zihniyetleri şekillendirdi. Büyük Bunalım'ın ürünü olan Kapitalizm 2.0, ekonomi ile politikanın karşılıklı bağımlılığını saptayarak hükümetlerin ekonomi politikalarıyla ekonomik gidişatı etkileme gücünü teslim etti. Keynes'in temellerini attığı analiz çerçevesi içinde hükümetlerin ekonomiyi yönlendirme yeteneğini tanıdı ve

hükümetlere büyümeyi teşvik, istihdamı artırma ve krizleri önleme doğrultusunda işlevler yükledi. İşsizlik ile enflasyonun birlikte arttığı 70'li yıllar kapitalist sistemin bu versiyonunun sonunu getirdi. Kapitalizmin yeni sürümü, İngiltere'de Thatcher, ABD'de Reagan döneminde, devletin ekonomiye müdahalesini en aza indirme ve ekonomiyi yönlendirme işini bütünüyle serbest piyasa güçlerine bırakma yaklaşımı şeklinde ortaya çıktı.

Kaletsky, bu dönemin mantığını bir piyasa köktenciliği olarak adlandırıyor. Ona göre, Kapitalizm 3.0, bir yandan 2000'lerin küresel ekonomisini ortaya çıkaran bir dinamizmi yarattı, ama öte yandan da her türlü hükümet müdahalesinden azade serbest piyasanın kendiliğinden işleyişinin sınırlarını da ortaya koydu. 2007-09 krizi, sadece boyutları ve şiddeti yüzünden değil, piyasa köktenciliğinin böyle bir krizle başa çıkabilecek donanıma sahip olmaması yüzünden bir sistem krizine dönüştü.

Piyasa taassubu ve küresel kriz

Kaletsky'nin küresel krize ilişkin değerlendirmeleri özgün bir nitelik taşıyor. Sergilenen tarihsel perspektif, krizden önceki hızlı büyüme ve spekülasyon döneminin, bir kitlesel çılgınlık olarak görülmemesini sağlıyor. Kaletsky'ye göre, ekonominin hızla ısındığı bu dönemin son yirmi yılın dört büyük küresel trendinin bir türü: *Hızlı büyüme ve finansal spekülasyonların arka planında, sosyalist sistemin çöküşü, Asya'nın yükselen piyasa ekonomilerinin küresel sisteme katılması, bilişim ve iletişim teknolojilerindeki devrim ve küresel finans sisteminin yaratılması* var. ABD emlak piyasası balonunu yaratan da bu trendlerin neden olduğu olumlu küresel ekonomik iklim. Kaletsky, emlak balonunun sanıldığı ölçüde büyük olmadığını savunuyor: Emlak fiyatlarında 2000'den 2006'daki doruk noktasına ulaşana kadar gözlenen artış, hem tarihsel ölçeğe vurulduğunda abartıldığı ölçüde

büyük değil, hem de önceki yirmi yılın durağan emlak piyasası düşünüldüğünde oldukça makul.

Özel girişim, serbest ticaret ve piyasa ilkelerinin üstünlüğünün küresel ölçekte genel kabul görmesinin yarattığı iyimserliğin, ekonomide bir hızlı yükseliş-çöküş döngüsüne yol açması şaşırtıcı değil. *Kaletsy'nin çizdiği resme göre öngörülebilir nitelikte, ciddi ama yönetilebilir bir yükseliş-çöküş döngüsünü, eşi görülmedik bir mali felakete dönüştüren, Kapitalizm 3.0'ın piyasa köktenciliği oldu.* Piyasaların etkin işleyişine sonsuz güven, teorik ifadesini monetarizmde ve rasyonel beklentiler ekolünde bulmuştu. Ekonomi yönetimi açısından da ABD Hazine Bakanı Paulson ve FED Başkanı Greenspan bu "piyasa taassubunun" cisimleşmiş haliydi. "Hükümetlerin ekonomi politikalarıyla piyasalara müdahalesine güvenmemekle kalmayan, böyle müdahaleleri şeytanileştirilen, piyasa düzenlemelerini gülünç olarak niteleyen, kamu yönetimini açıkça hor gören" bu aşırı yorum 2007-09 küresel krizinin tetikleyicisi oldu.

Kral öldü, yaşasın kral!

Kaletsy'nin yorum ve değerlendirmelerinde tarihsel perspektifi ile aynı ağırlığı taşıyan ikinci boyut, kapitalizmin kendini yenileme gücüne duyduğu güvenden kaynaklanan radikal iyimserlik.

Kaletsy, kapitalizmin 2008 sonbaharında yaşadığı travmanın, "kapitalist sistemin güç kaynağı olan temel insani dürtüleri, hırsı, girişimciliği, bireyciliği ve rekabet ruhunu ne yitirdiğini ne de azalttığını", insanın bu temel niteliklerinin kapitalizmin öncekinden daha başarılı bir versiyonunu yaratmak üzere iş başında olduğunu düşünüyor.

Kitabının temel tezi, kapitalizmin bir dizi belirli kurala dayanan durağan bir sistem olmadığı, sürekli başkalaşım içinde olan ve değişen çevreye göre kendini uyarlayarak evrimleşen bir sistem olduğu. Sistemi bir bütün olarak sarsan krizler karşısında, kapitalizm kendini yeniliyor; özel girişim ve siyasi yönetim arasındaki ilişkileri yeniden tanımlıyor, siyasi iktidarların rolünü ve sorumluluklarını dönüştüren yeni bir versiyonunu ortaya çıkıyor.

Anatole Kaletsy

Anatole Kaletsy, Cambridge ve Harvard'daki ekonomi eğitiminin ardından The Economist dergisinde başladığı ekonomi gazeteciliğini Financial Times'da sürdürdü. 1990 yılında, The Times gazetesinin ekonomi editörü oldu. 1996'da buradan ayrılarak ekonomik araştırmalar ve danışmanlık yapmaya başladı. Ancak, The Times gazetesinde haftalık ekonomi ve politika yazıları yazmayı aralıksız sürdürüyor. Son kitabı Capitalism 4.0'da, küresel krizi bir tarihsel çerçeveye yerleştirmeyi ve önümüzdeki döneme ışık tutmayı hedefliyor. Boyutları, derinliği, karmaşıklığıyla son derece ağır bir konuyu, gazetecilikte keskinleştirdiği kalemle şaşılacak bir berraklıkla ortaya koyduğu kitabı Batı dünyasında büyük bir ilgiyle karşılandı.

Bu bakış açısından bakınca küresel kriz değişerek aynı kalan bir sistemin dönüm noktası haline geliyor. *Kaletsy'ye göre, bu dönüm noktası, hükümetlerin yegane anlamlı makroekonomik rolünün enflasyonu denetim altında tutmak olduğu bir dönemin sonu, piyasa köktenciliğinin yerine büyüme, istihdam ve finansal istikrar alanlarında hükümetlere yeni sorumluluklar yükleyecek bir dönemin başlangıcı anlamına geliyor.*

Kapitalizmin yeni sürümü

Hükümetlere yeni sorumluluklar yükleyen bu yeni dönemin ana çizgileri nasıl çizilecek? Bu dönemin ruhunu şekillendirecek ekonomik anlayış Keynesci yorumdan nasıl ve ne ölçüde farklılaşacak? Çin'in otoriter devletçi piyasa ekonomisi önümüzdeki döneme damgasını vurabilecek mi?

Kaletsy'nin bu sorulara verdiği cevaplar elbette ayrıntılı bir kehanet niteliği taşıyor. Bu yüzden önümüzdeki onyıllın önceden yazılmış bir tarihi beklentisi içinde olanları tatmin etmesi imkansız. Ama kitapta yine de hem öngörü hem de öneri niteliği taşıyan bir çerçeve sunuluyor.

Bu çerçevenin temelini bir yandan piyasaların ancak yetkin hükümetlerle birlikte var olabileceğinin, öte yandan hem piyasaların hem de siyasi iktidarların bedeli ağır olan hatalar yapabileceğinin kabulü oluşturuyor. Piyasaların da hükümetlerin de neredeyse ölümcül olabilecek hatalar yapabilir olmasının kabulü ekonomik karar vericiler için kötürümleştirici bir etki yapabilir. Ancak bu kabulün tam tersine harekete geçirici, liderlik ve yaratıcılığı teşvik edici bir işlev görmesi de mümkün.

Bunun için hükümetler ve piyasalar arasında Kapitalizm 3.0'ın yarattığı kopukluğun yerine işbirliğinin geçmesi gerekiyor. Politika ve ekonomi arasında sağlıklı bir etkileşim sağlanabilirse, Kapitalizm 4.0 dünyası önceki modelden daha fazla refah yaratmayı da başarabilecek. Kaletsy'ye göre bunun önkoşulu ekonomik aktörlerin ve politikacıların göstereceği ideolojik esneklik ve pragmatizm.

ANADOLU^H

In Affiliation with
JOHNS HOPKINS MEDICINE

'Sağlığın Merkezi' olmak demek,
dünyanın teknolojisini
dünyayla aynı anda sunmak demektir.

'Sağlığın Merkezi'

Özel Anadolu Sağlık Merkezi
Hastanesi

Özel Anadolu Sağlık
Ataşehir Tıp Merkezi

Özel Anadolu Sağlık
Suadiye Tıp Merkezi

44 44 276
www.anadolusaglik.org

BİZE EN BÜYÜK ÖDÜL SİZSİNİZ

Arçelik A.Ş. ailesi olarak bugüne kadar kazanmış olduğumuz 300'e yakın ödülün yanına, bu yıl da dünyanın en önemli kurumlarından ve yarışmalarından kazandığımız 30'dan fazla ödül ekledik.

Bu başarıda büyük katkısı olan müşterilerimize, bayilerimize ve iş ortaklarımıza

teşekkür ederiz.

Tübitak 9. Teknoloji Ödülleri -
Büyük Ölçekli Firma Ürün Ödülü.

"Avrupa Birliği Çevre Ödülleri 2010 -
Avrupa Programı'nda "Yönetim" kategorisi
finalisti, "Türkiye Programı'nda "Yönetim"
ve "Ürün" kategorilerinde iki birincilik ödülü,
"Ürün" kategorisinde iki başarı ödülü.

DÜNYADA BEYAZ EŞYA
SEKTÖRÜNDE İLK KEZ
Üretimde Enerji Verimliliği
(Energy Efficiency in Green Factories)
kapsamında, 8 işletmeye "Gold Certificate".

"En çok patent başvurusu yapan firma",
"En çok patent tescilli alan firma" ve
"En çok uluslararası patent başvurusu yapan firma"
kategorisi birincilikleri ve altın patent ödülü.

DÜNYADA BEYAZ EŞYA
SEKTÖRÜNDE İLK KEZ
Eskişehir Buzdolabı İşletmesi'ne, JIPM (Japan
Institute of Plant Maintenance) kuruluşu
tarafından, "Mükemmellik Ödülü" sonrası,
üst mertebe "TPM Özel Ödülü".

Beko markasıyla;
iki bulaşık makinesi, buzdolabı, ankastre fırın,
ısıtma çekmecesini ve çamaşır makinesi ile
toplam altı "Plus X" teknoloji ve tasarım ödülü.

Beko markasıyla;
Led TV ile "Good Design" ve
"Red Dot - Honourable Mention" ödülleri.

Beko İngiltere;
Plimsoll Portfolio Analysis tarafından
"En İyi Dayanıklı Tüketim Şirketi" ve
sektöründe "En Hızlı Büyüyen Şirket"
ödülü.

İngiltere'de
Euronics ve Currys (DSG) tarafından
"Yılın Beyaz Eşya Tedarikçisi" ödülleri.

Grundig markasıyla;
Vision 8 ve 40" Alu Line LED TV ile
toplam iki "Plus X" teknoloji ve tasarım,
iki "Red Dot" ödülü.

Which? dergisi tarafından,
Leisure markasıyla Cookmaster Fırın'a,
Beko markasıyla 4 kapılı buzdolabına
ve iki çamaşır makinesine
"Best Buy" ödülü.

Blomberg markasıyla;
bulaşık makinesinden ankastre fırına
toplam sekiz ürüne "Plus X"
teknoloji ve tasarım ödülü.

Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV)
"Dr.Akın Çakmakçı Üniversitesi Sanayi
İşbirliğinde En Başarılı Tez ve Kuruluş"
ödülü.

Beko Rusya,
Rusya'da enerji tasarrufu alanında "Enerji
Tasarruflu Ürünler Üreten En İyi Şirket"
ödülü.

Blomberg markasıyla, domino ocak serisi
ve ankastre fırına "Good Design" ödülü.

Grundig markasıyla, 40" Rom LED TV ve
40" Vision 8 LED TV'ye
"Good Design" ödülü.

Arçelik markasıyla,
ankastre domino ocak serisine ve
4 kapı joker bölmeli buzdolabına
"İyi Tasarım" ödülü;
tost makinesine
"Design Turkey Üstün Tasarım" ödülü.